

www.sobbiad.mu.edu.tr

www.mugla.edu.tr

SOBBIAD

MUĞLA
SITKI KOÇMAN
ÜNİVERSİTESİ

SOBBIAD
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi

SOBBIAD
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi
Journal of Social Sciences and Humanities Researches

Journal of Social Sciences and
Humanities Researches

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ali Koçman Kültür Sitesi Kat: 1
Kötekli / 48000 / MUĞLA

ISSN: 2149-5858

Bahar / Spring

Cilt/ Volume: 18 Sayı / Issue: 39

Yıl / Year: 2017

ISSN: 2149-5858

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCHES

SOBBİAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi

ISSN 2149-5858

**Bu dergi 1302-7824 ISSN numaralı Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisinin devamıdır. Dergi Muğla Sıtkı
Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından
yayımlanmaktadır.**

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCHES

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Adına Sahibi
Owner on Behalf Of Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Mansur HARMANDAR

Editörler/Editors

Doç. Dr. Ekrem AYAN / Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ
Doç. Dr. Çiğdem PALA MULL
Doç. Dr. Cafer TOPALOĞLU
Doç. Dr. Hatice HİCRET ÖZKOÇ
Doç. Dr. Ekrem AYAN

Dergi Sekreterleri/Editorial Secretaries

Araş. Gör. Mehmet Sait BENEK

Bilim Danışma Kurulu/Science Advisory Board

Ahmet Buran (Fırat Üniversitesi)	Mustafa Öner (Ege Üniversitesi)
Bayram Coşkun (Muş Alpaslan Üniversitesi)	Mustafa Tanyeri (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Bilal Eryılmaz (Medeniyet Üniversitesi)	Salih Yılmaz (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
C. Yenal Kesbiç (Celal Bayar Üniversitesi)	Sebahattin Çevikbaş (Muğla Sıtkı Koçman Üniv.)
Fevzi Okumuş (University of Central Florida)	Şükrü Karatepe (Yıldırım Beyazıt Üniv.)
Güljanat Kurmangazi Ercilasun (Gazi Üniv.)	Yakup Kepenek (Orta Doğu Teknik Üniv.)
Mehmet Elgin (Muğla Sıtkı Koçman Üniv.)	Yusuf Şevki Hakyemez (Karadeniz T.Ü.)

Kapak Tasarım/Cover Design

Okt. Özden IŞIKTAŞ

Baskı/Printing

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektörlüğü Matbaası
Muğla Sıtkı Koçman University Press

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi (SOBBİAD) yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir. Dergide yer alan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nin görüşlerini yansıtmaz. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Dergi ASOS İndeks ve Open Akademik Journals Index tarafından taranmaktadır.

Journal Of Social Sciences And Humanities Researches (SOBBİAD) is a refereed journal and published biannually. Authors are responsible for the content and linguistic of their articles. Articles published here could not be used without referring to the Journal. The opinions in the articles published belong to the authors only and do not reflect those of Muğla University and Muğla Sıtkı Koçman University Journal of Social Sciences. The journal is abstracted by ASOS and Open Akademik Journals Index.

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkür ederiz.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us to evaluate the articles sent for current issue of the Journal

HAKEMLER/REFEREES

Prof. Dr. Bayram AKÇA	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan MERT	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Taner ASLAN	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Ayten KİRİŞ AVAROĞULLARI	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammed SARI	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür YILDIZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Melih TINAL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Furkan ÖZTÜRK	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Nilgün AÇIK ÖNKAŞ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail Turan KALLİMCİ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Uğur DOĞAN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Soner SAĞLAM	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nilüfer TANÇ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Osman EMİR	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Rıdvan ATA	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Kamil KABAKUŞ	Atatürk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Halit KARALAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

1	Alican DOĞAN MÖ V. Yüzyılda Pers-Hellen İlişkileri Bağlamında Hellespontos Bölgesi: Kyzikos Örneği	1
2	Bayram AKÇA, Sinan KIYANÇ Malakanlar'ın Anadolu'daki İzleri	22
3	Buket Gülay ÇİFTER, Metin AŞCI Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Programlarının Sınama Durumları Açısından Karşılaştırılması	44
4	Mehmet TEMEL Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Türkiye-Meksika İlişkileri	60
5	Murat SAKAL Çevrimiçi Öğrenmede Öğrencilerin Hazırbulunuşluk Düzeylerinin Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi	81
6	Muttalip ŞİMŞEK 1841 Yılına Ait Nüfus Defterlerine Göre Balat Kazası'nda Yaşayan Gayrimüslimler	103
7	Nagehan UÇAN EKE Klâsik Türk Şiirinde Âşığın En Zor İmtihanı “Unutmak”: Fuzûlî'nin “Unut” Redifli Gazeli	122
8	Sayım AKTAY Sempozyum Web Sitesi Yönetim Paneli İncelemesi	133
9	Metin ARIKAN, Gülcan KIZILÖZEN Türk Kozmoloji Anlayışının Kültürel Yansımaları Mihrimah Sultan Külliyesi Örneği	147

MÖ V. Yüzyılda Pers-Hellen İlişkileri Bağlamında Hellespontos Bölgesi: Kyzikos Örneği

Arş. Gör. Alican DOĞAN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
alicandogan@mu.edu.tr

Öz

MÖ V. yüzyıl Persler ve Hellenler arasında bir dizi savaşıra sahne olmuştur. Perslerin Küçük Asia ve Hellas'ı ele geçirme teşebbüslerine bağlı olarak bu girişimleri engellemek amacıyla Hellespontos, Adalar, Ionia, Karia ve Thrakia civarındaki kentlerin katıldığı MÖ ca 478/77 yılında Atina önderliğinde Delos Birliği kurulmuştur. Bu birlik Perslere karşı yürütülen mücadelenin devamlılığının sağlanması için üye kentlerden yıllık vergi/tributum talep etmiştir. Kentlerin ekonomik güçlerine göre ödedikleri bu vergi miktarları mermer steller (Atina Vergi Listeleri) üzerinde kaydedilmiştir. Bu bağlamda Delos Birliği'ne vergi veren kentlerden biri de Hellespontos bölgesinde bulunan Kyzikos kentidir. Bu çalışmada Atina Vergi Listeleri ışığında Hellespontos bölgesindeki Kyzikos ve çevresindeki yerleşimlerin MÖ V. yüzyılda Persler ve Atina özelinde Delos Birliği ile ilişkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kyzikos, Hellespontos, Atina, Delos Birliği, Persler

Hellespontus Region in the Context of Persian-Hellenic Relations in the 5th Century BC: Cyzicus Example

Abstract

The 5th century BC was the scene of a series of wars between the Persians and the Greeks. Delian League under the leadership of Athens was established in ca 478/77 BC, in which the cities around Hellespontus, Islands, Ionia, Caria and Thracia participated in order to prevent the Persian attempts to seize Asia Minor and Hellas. This union demanded an annual tax / *tributum* from member cities to ensure the continuity of the fight against Persians. These taxes paid by the cities according to their economic power were recorded on the marble (Athenian Tribute Lists). In this context, one of the cities that gives tax to the Delian League is the city of Cyzicus in the Hellespontus region. In this study, Cyzicus in the Hellespontus region in the light of the Athenian Tribute Lists

and their surrounding settlements will be evaluated in connection with, specific to the Persian and Athens, the Delian League in the 5th century BC.

Key words: Cyzicus, Hellespontus, Athens, Delian League, Persians

Strabon'un, büyüklük, güzellik, hem barış hem de savaş zamanında yönetiminin mükemmelliğiyle Asia'daki en başta gelen kentlerle yarışır durumda olarak vurguladığı Kyzikos kenti, antik dönemde Propontis'de bir ada olup, kıtaya iki köprüyle bağlanmakta ve kentin bir kısmı düzlükte diğer kısmı ise "Arkton Oros" (Ayılar Dağı) denen dağın yakınında bulunmaktaydı¹. Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'ni kontrol eden stratejik bir mevkiye bulunan kentin erken dönem tarihi hakkında bilgilerimiz sınırlı olsa da MÖ 546'da Lydia Krallığı'nın Pers saldırıları sonucunda tarih sahnesine karışması sonucu Batı Anadolu'daki diğer kent devletleri gibi Kyzikos da Pers istilasına açık hale gelmişti.

Herodotos'un, Perslerin Batı Anadolu ve çevresindeki icraatlarını anlatırken Pers kralı Dareios'un İskit seferine (MÖ 513) katılanlar arasında Hellespontos *tyran*larından (= tyrannos [τύραννος]) Kyzikos'un yöneticisi Aristagoras'ın adını zikretmesi Kyzikosluların da İskit seferine katılmış olabileceklerini, yine bu tarihlerde Dareios'un komutanı Megabazos'un Hellespontos civarındaki bölgelere boyun eğdirdiğini bildirmesi MÖ VI. yüzyılın sonlarında Hellespontos bölgesinin Pers karşıtı faaliyetler içerisinde

¹ Kyzikosluların bu adasında sık ormanlarla kaplı Artake adında bir dağ vardır. Bu dağın önünde aynı ismi taşıyan bir adacık bulunur ve onun da yakınında, kıyı yoluyla Kyzikos'tan Priapos'a giderken önünden geçilen, Melanos adında bir burun vardır. Strab. XII. 8. 11 c 575-576; Skylaks (94), Kyzikos'tan "küstak üzerinde kıştağı kapatan Kyzikos ve kıştağın içindeki Artake kenti" - Κύζικος ἐν τῷ ἰσθμῷ ἐμφράττουσα τὸν ἰσθμὸν, καὶ ἐντὸς τοῦ ἰσθμοῦ Ἀρτάκη- şeklinde bahseder. Krş. Apoll. Rhod. *argon*. I. 936; Kent günümüzde Balıkesir İli, Erdek ilçesi sınırları içinde, antik dönemde Arktonnesos (Ayı Adası) ya da Arkton Oros (Ayılar Dağı) olarak anılan Kapıdağı Yarımadası'nın anakara ile birleştiği kıştağın güney ucuna yakın kısımda yer alır. Antik kentin kuzeyinde Dindymos (Ayı Dağı), Hamamlı ve Belkıs (Yeniköy) köyleri, batısında Çeltikçi köyü, güneyinde Marmara Denizi, doğusunda Aşağıyapıcı köyü ve Bandırma Körfezi yer almaktadır. Koçhan 2011: 11; Kyzikos coğrafyası ve bu bölgede yaşayan halklar için ayrıca bkz. Strab. XII. 4. 4 c 564; XII. 8. 10 c 575; XIII. 1. 4-5 c 583; XIII. 1. 8-9 c 586; XIII. 1. 10 c 587; XIII. 1. 11 c 587; XIII. 1. 12 c 587; Artake ve Kyzikos'un Miletoslular tarafından kolonize edildiğine dair bkz. Strab. XIV. 1. 6 c 635; Bölgede Aiollerin kolonizasyonu için bkz. Strab. XIII. 1. 3 c 582; Mansel 2011: 168.

olduğunu fakat bunda başarılı olamayıp Pers egemenliğini tanımaya zorlandıklarını göstermektedir².

Pers kralının İskit seferi sonucunda boğazların, batı ve kuzey Karadeniz kıyıları ile Thrakia'nın Pers kontrolüne geçmesi bu bölgelerde olumsuz bir hava yaratmış ve akabinde Batı Anadolu kentlerinin Perslere karşı ortak hareket ettiği İonia Ayaklanması (MÖ 499-494) patlak vermiştir³. İsyanı destek verenler arasında Kyzikosluların da olup olmadığı konusu belirsizdir. Fakat Pers generali Daurises'in Hellespontos üzerine bir sefer yapması ve buradaki kentleri ele geçirmesi bu bölgeden de İonia Ayaklanması'na destek verildiğini gösterir niteliktedir (Hdt. V. 116-117). Bununla ilgili olarak Herodotos, Lade Deniz Savaşı⁴ (MÖ 495-494) ile İonialıları yenen Perslerin Miletos'u ele geçirdikten sonra, bir süre Miletos yakınlarında kışladıklarını, anakaraya yakın olan Khios, Lesbos ve Tenedos adalarını ele geçirdiklerini ardından da İonia'dan ayrılarak Hellespontos bölgesine, Kyzikos ve civarına yöneldiklerini şu şekilde anlatmaktadır:

“İonia'dan ayrılan donanma, Hellespontos'un batı kıyısını da baştan başa egemenliği altına aldı. Doğu kıyılarını, sırf Perslerden kurulu kolordular, zaten daha önce anakaradaki bir savaşla ele geçirmişlerdi. Hellespontos'un Avrupa kıyılarında Khersonesos –ki pek çok oturma yerini kapsıyordu- Perinthos gibi Thrak kaleleri ile Selymbria ve Byzantion bulunuyordu. Byzantion ve karşısındaki Khalkedonlular, Phoenikia gemilerinin bile gelmesini beklememişlerdi; ülkelerini bırakıp çıkmışlar, Karadeniz'e girerek orada Mesambria kentini kurmuşlardı. Phoenikialılar bu dediğim ülkeleri ateşe vermişler, taş üstünde taş

² Donanma, İonia, Aiolia ve Hellespontos kıyıları denizcilerinin yönetimi altındaydı. Hdt. IV. 89; 138; 144. Pers generali Megabazos'un başında olduğu ordu Hellespontos ulusları arasından ilk önce Perinthoslulara baş eğdi. Hdt. V. 1; Anlatılar Propontis civarının erken MÖ VII. yüzyılda kolonize edilmeye başladığını göstermektedir. Cook 1946: 71-77; Kyzikos sikkelerinin Küçük Asia'daki Hellen kentleri tarafından basılan sikkeler arasında özel bir yeri vardı. Kyzikos'un erken dönem sikkeleri için bkz. Frolova *et al.* 2007: 6-21.

³ İonia Ayaklanması için bkz. Hdt. V. 5; 31; 33; 35-37;100-101; Miletos'un Perslerin eline geçmesine dair bkz. Hdt. VI. 6; 8-9; 19-20; Ehrenberg 1973: 123-124; İsyan hemen hemen altı yıl sürmüştür. Bu kadar uzun sürmesinin nedeni Perslerin isyanı bastırmakta yavaş davranmalarıdır. Sonunda bölgede barış tekrar sağlanmıştır. Belki Dareios yerel liderlere karşı uyguladığı sert politikasını yumuşatarak onları tekrar kendine bağlamaya çalışmıştır. Çünkü Persler için kuzeybatı topraklarında güvenliğin sağlanması Persia'ya doğrudan gelebilecek saldırıların önlenmesi demektir.

⁴ Lade Deniz Savaşı için bkz. Hdt. VI. 18-19.

bırakmamışlar, arkasından Prokonnesos ve Artake'ye sapsınlar, buraları da yaktıktan sonra, ilk seferinde dokunmadıkları illeri yağma etmek üzere yeniden Khersonesos'a dönmüşlerdi. Yalnız Kyzikos'a dokunmamışlardır, çünkü bunlar Fenikialılar gelmeden önce Daskyleion valisi Megabazos oğlu Oibares ile anlaşarak, kralın egemenliği altına girmeyi kabul etmişlerdi. Kardias ili dışında bütün Khersonesos, böylece Fenikialıların eline geçmiş oluyordu.” (Hdt. VI. 33)

Bu anlatıya göre Hellespontos ve civarının Perslere itaat etmediği ve Fenikialılardan oluşan Pers donanmasının Hellespontos'un batı kıyılarını ele geçirip, buradaki Byzantion ve Khalkedon gibi kentleri ateşe vererek onları adeta cezalandırdıkları anlaşılmaktadır. Ardından da yine bu donanmanın Khersonesos'a geri dönerek buradaki kentleri itaate zorladığı görülmektedir. Bu noktada, Kyzikos da daha önce Pers egemenliğini tanımamasına bağlı olarak, belki de Perslerin bölgedeki giderek artan saldırılarından çekiniyordu, yerle bir edilmekten kurtulmuştu. Nitekim erken dönemlerde Kyzikos'da Pers nüfuzunun ne kadar etkili olup olmadığı bilinmese de bu sefer sırasında ve öncesinde görüldüğü gibi Hellespontos'un doğu kıyılarının zaten Perslerin kontrolünde olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kyzikosluların bölgedeki Pers yöneticileri ile sürekli iletişim halinde oldukları söylenebilir.

Neticede İonia ayaklanması bastırıldıktan sonra Persler, bu isyana destek veren ve kışkırtan Atina ve diğer Hellen kentlerini cezalandırmak için acele etmemişlerdir. İonia'da idari anlamda birtakım düzenlemeler yapıp bir süre ortamın yatışmasını beklemişlerdir. Bu sırada (MÖ 492) Hellas'a yapılacak sefer için Dareios'un damadı olan Gobryas oğlu Mardonios'un önemli bir donanma ve kara ordusuyla Hellespontos'a geldiği görülmektedir. O, Hellas'a yapacağı sefer için Hellespontos bölgesinden de gemi ve asker toplayarak Atina'ya karşı yürümek üzere yola çıkmıştır (Hdt. VI. 42-43). Aynı şekilde Mardonios'dan sonra MÖ 490 civarında İonia kıyılarına gelen Pers komutanları Datis ve Artaphrenes'in de Hellas'a yapacakları sefer için Hellespontos'u adeta bir hareket merkezi gibi kullandıkları bilinmektedir⁵. Anlaşılan o ki Mardonios'un ve diğer Pers generallerinin bölgeye geldiği sırada Hellespontos

⁵ Mardonios'un seferinin başarısız olmasına ve yerine atanan Datis ve Artaphrenes'in seferi için bkz. Hdt. VI. 44-45; 94; Perslerin Küçük Asya'yı ele geçirmeleri bölgedeki kentler için tamamen yıkıcı olmamıştır. Aksine Batı ve güneybatı Anadolu'daki Hellen kentleri bir taraftan Anadolu'nun iç kesimleri ile diğer taraftan Ege bölgesi ve Balkan yarımadasıyla ticaretle bulunmuşlar, bu yüzden büyük maddi refaha kavuşmuşlardır. Persler bu kentlere sikke basma hakkı bile vermiştir. Hatta Kyzikos bu tarihlerde altın sikke bile basmıştır. Mansel 2011: 259.

ve civarı Pers denetimi altında bulunmaktadır. Kyzikos, Perslerin Batı'ya açılan bir kapısı konumundaydı⁶.

Görüldüğü üzere Pers hakimiyet sahası için bir tehdit olarak görülen Atina ve diğer Hellen kentlerinin biran önce cezalandırılması, İonia ve Hellespontos civarında ortaya çıkabilecek olası bir isyanın önlenmesi açısından elzemdi. Bu noktada Hellas'ın topraklarına katmayı kafasına koyan Pers kralı I. Kserkses (MÖ 485 - 465), onlara doğrudan saldırmak yerine öncelikle diplomasi yolunu deneyerek MÖ 481 yılında elçilerini bölgeye göndermiş ve Hellen kentlerinden teslim olmalarını istemişti (Hdt. VII. 32). Lakin onun bu isteğini reddeden Hellen kentleri ise Pers tehditine karşı birtakım tedbirler alma yoluna giderek, güçlü bir donanmaya sahip olan Atina ile Hellas'ın en büyük kara gücüne sahip olan Sparta önderliğinde bir "Hellen Birliği" kurma girişiminde bulunmuşlardır⁷.

Diğer yandan Kserkses'in Hellas'a yapacağı seferde de Hellespontos'un Asia'dan Avrupa'ya geçiş için kullanılan bir nokta olduğu görülmektedir. Öyle ki Kserkses, Hellespontos'taki Abydos'a doğru yola çıktığı sırada burada karşıya geçmeyi sağlayacak köprüler inşa edilmekteydi ve Kserkses'in tüm ordu ve donanması burada toplanmaktaydı⁸. Herodotos (VII. 95) kraldan, köprüleri kurmak üzere kendi ülkelerinde kalmaları buyruğunu almış olan Abydoslular dışında diğer Hellespontosluların sefer için gemi donattığını bildirmektedir. Dolayısıyla Kserkses'in MÖ 480-479'daki Hellas seferine Kyzikosluların da asker ve gemi vermek suretiyle katılmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Onların bölgedeki hakim güçlerle kurdukları müttefiklik ve bağlantılar Hellespontos bölgesindeki statülerini korumalarına yardımcı olmuş olabilir.

Neticede Pers ve Hellen donanmaları MÖ 480 yılında Salamis Koyu'nda karşı karşıya gelmiştir. Yapılan deniz savaşından zaferle çıkan

⁶ Batı dünyasının lüks üretimine meraklı oldukları düşünülen Persler, muhtemelen batıdan ithal edilen ürünlere Kyzikos'un pazarlamacılığı ile ulaşıyorlardı. Bakır 2003: 11.

⁷ Hdt. VII. 145; Ehrenberg 1973: 151. Bu birliğe başvurulması halinde diğer birlik üyelerinden ordu göndermelerini ve yardım etmelerini talep etme yetkisi bulunmaktaydı. Aralarındaki anlaşmazlıkları bitirmeleri ve Pers tehlikesine karşı ortak hareket kararı almalarından dolayı onları "müttefikler" olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Yapılan görüşmelere Hellen kentlerinin hepsinin temsilci yollamadığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Aralarında husumet bulunan kentler düşünüldüğünde Pers tehlikesi karşısında bile birlik oluşturup harekete geçmeleri uzun zaman almıştır. Holland 2005: 226.

⁸ Hdt. VII. 33-36;40;44-45; Pers ordusunun Avrupa'ya geçişi için bkz. Hdt. VII. 54-58; Aiskh. Pers. 68-73.

Hellenler olmuştur. Fakat Salamis Deniz Savaşı⁹'nın kazanılması Pers tehditinin sonlandığı anlamına gelmemiştir. Çünkü Pers generali Mardonios, Hellas'daki seferlerini devam ettirmiştir. Diğer yandan Pers saldırıları karşısında direnen Atina ve müttefikleri, MÖ 479'daki Mykale Savaşı ile Perslere son bir yenilgi tattırınca Hellas'ın "Pers Satraplığı" haline getirilmesi fikri tarihe karışmıştır. Asia halklarına boyun eğdirenler karşısında alınan bu zaferler aslında Hellen dünyasının yeni bir siyasi oluşum ve coğrafi birleşimini yani Delos Birliği'ni beraberinde getirecek olan zincirlerin ilk halkalarını oluşturmuştur. Kısa bir süre sonra da Perslerin Hellas'ta yaptıkları yıkımın öcünü almak ve Pers egemenliğindeki Hellen kentlerini özgürlüklerine kavuşturmak için MÖ ca 478/477 yılında Perslere karşı tek vücut olmalarını sağlayan, kendi önderliklerindeki bir deniz birliğinin, Delos Birliği, temellerini atmışlardır (Arslan 2011: 9). Küçük Asia'daki Hellen kentlerinin Eski Doğu ve Eski Batı arasındaki konumunu ortaya koyan bu birlik, Atina'nın bölgesel bir güç haline gelmesinde önemli bir paya sahipti (Boyana 2006: 20).

Mykale yenilgisi Küçük Asia'da Pers yönetiminden rahatsız olan kentler için tetikleyici bir rol üstlenmiş, birçok kent Pers karşıtı faaliyetler içine girmiştir. Bu sırada Hellenler, Hellas'a sempati duyan Küçük Asia'daki kentlerin birliğe alınıp alınmamaları konusunu tartışmışlardır. Bunun sonucunda Samos, Khios ve Lesbos ile Hellenlerin safında savaşanların birliğe alınmaları kabul edilmiştir¹⁰. Hellespontos ve civarından bu birliğe katılımın olup olmadığı belirsizdir. Zira Hellespontos bölgesinin Perslerin Hellas'a yaptığı seferde bir üs görevi gördüğü düşünüldüğünde hala Perslerin burayı kontrol altında tutmaları ihtimaline bağlı olarak Delos Birliği'ne Hellespontos'tan herhangi bir katılımın sağlanmamış olabileceği de söylenebilir. Fakat Mykale savaşı sonrasında Atinalıların Ionia ve Hellespontos'tan kendilerine katılan müttefiklerle (Thuk. I. 89) Khersonesos'a sefer düzenlemeleri, Abydos'dan kalkıp Khersonesos'u geçerek Sestos'u ablukaya almaları Hellespontos ve civarında Pers garnizonlarının olduğunu da göstermektedir¹¹. Yani Persler teoride Batı Anadolu'daki topraklardan çekilmiş gibi görünseler de pratikte bu bölgelerden elde edilen gelirlerinden vazgeçmeyerek mümkün oldukça vergi toplamaya devam etmişlerdir (Demir-Doğan 2014: 298). Dolayısıyla Mykale savaşı sonrası

⁹ Salamis Deniz Savaşı için bzk. Hdt. VIII. 57; 63; 72; 75-76; 83; Diod. XI. 16. 1; XI. 18. 6; Aiskh. *Pers.* 300-330; 384.

¹⁰ Hdt. IX. 106; Mykale zaferinden sonra İonialıların ve diğer adalıların birliğe alınması yeni bir organizasyonun belirtileridir. Boyana 2007: 12; Eddy 1973: 242.

¹¹ Bölgede Pers etkisinin devamı ve Pers garnizonlarının bulunduğu dair Hdt. IX. 114-121.

dönemde Hellespontos ve civarındaki yerleşimlerden bazıları Atinalıları desteklerken bazıları da Perslerin yanında yer almışlardır.

Persler, Hellas'da kara ve denizde bir takım yenilgiler olarak Küçük Asia'ya dönmek zorunda kalsalar da bu onların amaçlarından vazgeçtikleri anlamına gelmemiştir¹². Hellenlerden bir süre uzak kalarak kendilerini toparlamak ve yeniden savaş hazırlıkları yapmak için zamana ihtiyaç duymuş olmalıydılar. Halbuki bu süre zarfında Hellenler Perslerin yeniden güçlenmesini engellemek ve bu itibarla da Batı Anadolu kıyılarını ele geçirerek Persleri Küçük Asia'dan atmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Her şeyden önce tüm bunları yerine getirmek için Perslerle savaşta öncülük görevini yerine getirecek, Hellenlerin çıkarlarını koruyacak bir güce ihtiyaç duymuşlardır. Bu öncülük görevini de ilk başlarda Sparta üstlenmiştir. Delos Birliği'nin komutasını ele alan Sparta kralı Pausanias MÖ 478'de Kıbrıs ve Byzantion'a sefer düzenleyerek buradaki kentleri birliğe almıştır¹³. Onun Kıbrıs Seferi sonrasında Byzantion'u zaptetmesi ve burada bir *tyran* gibi davranması müttefiklerin arasını açmıştır. Bu nedenle müttefikler insiyatifi ele alarak birliğin liderliğini Atina'ya vermişlerdir (Thuk. I. 95; 128-131; Aristot. *pol.* 23. 4). Pausanias'ın Byzantion'daki tutumu ve şiddetli yönetimi nedeniyle Ionia, Hellespontos, adalar ve Hellas'taki birçok Hellen kentlikle yakınlaşan Atinalılar onlarla bağlaşıklık hale gelmiştir (Arslan 2011: 9). Bu birliğe Sparta ve müttefikleri girmemişlerdir. Ege Adaları, Hellespontos, Thrakia ve Karia'nın kuzeyinden başlamak suretiyle Anadolu'nun batı kıyılarındaki üç yüz kadar kent devletini kapsayan bu birlik, Hellenlerin siyasal alanda meydana getirdikleri büyük bir birlik idi (Mansel 2011: 299; Boyana 2006: 26).

Delos Birliği Atinalı Kimon önderliğinde MÖ 470'li yıllarda Perslerden geri kalanları yok etmek ve Hellenlerin durumunu güçlendirmek için Thrakia, Küçük Asia ve Ege'ye seferler düzenlemiştir (Plut. *Kim.* 12). Birlik donanması ilk önce Thrakia kıyılarını Perslerden temizlemiş, Maroneia ve Abdera gibi kentlerin birliğe alınmasını sağlayarak Hellespontos'un batısındaki Pers kalesi Eion bir kuşatma ile ele geçirilmiştir (Hdt. VII. 107; Plut. *Kim.* 7). Ardından

¹² MÖ 479 yılındaki Plataia ve Mykale muharebelerinde bozguna uğrayarak Hellas, Çanakkale Boğazı ve Küçük Asia sahillerindeki birçok kentnin kontrolünü kaybeden Persler hemen toparlanarak Hellas' a karşı yeni sefer hazırlıklarına girişmiş; Pamphylia'da yeni bir donanına ve ordu oluşturmaya başlamışlardı. Arslan 2011: 9.

¹³ Thuk. I. 94. 2; Diod. II. 44. 2-3; Paus. III. 4. 9; Gerçekten Atina ve Sparta arasında devam etmekte olan Hellas'ın liderliğini ele geçirme mücadelesi belirtilerinin Byzantion'da kritik bir noktaya ulaştığı bundan sonra Hellen ittifakı liderliğinin Atinalılara geçtiği bildirilmektedir. Pausanias'ın Byzantion'u zaptı ve Pers kralı Kserkses'e mektubu için bkz. Demir 2009: 59-63.

Kırım'dan Atina'ya ithal edilen hububat için stratejik bir mevki olan boğazlara sefer yapılarak Byzantion ve diğer kentler ele geçirilmek suretiyle birliğe dahil edilmiştir (Plut. *Kim.* 9).

Atina ve müttefik kuvvetler, Pers kralı Kserkses'in öldürülmesini fırsat bilip ayaklanan Mısırlıların yardım talebi üzerine onlara destek vermiş fakat Memphis'de Pers güçleri ile girdikleri mücadelede yenilerek geri çekilmek zorunda kalmışlardır¹⁴. Dahası Perslerin dikkatini üzerine çekmiş olan Atina ve müttefikleri için tehlike çanları çalmaya başlamış bu durum da Perslerin tekrar bir cezalandırma seferine çıkabileceği düşüncesini gündeme getirince birliğin Delos'daki hazinesi MÖ 454'te Atina'ya taşınmıştır¹⁵.

MÖ 454'ten itibaren Atina özelinde, Hellas ve Hellespontos kentleri arasındaki finansal ve siyasi ilişkilerin niteliğini ortaya koymaya yardımcı olan Atina Vergi Listeleri karşımıza çıkmaktadır. Bu listelerde, Delos Birliği'ne üye olan kentlerin ödedikleri vergi (= *phoros* [φόρος]) miktarları Athena Tapınağı'na adakta buldukları şekliyle 1/60 olarak kaydedilmiştir. MÖ 454 yılından 410 yılı civarına kadar tutulan listeler Atina'nın Akdeniz, Karadeniz ve Ege kıyılarındaki kentler üzerindeki nüfuzunun bir göstergesidir. Bu listelerden bazıları Atina'nın Hellespontos'da kontrol altında tuttuğu ve zaman zaman vergi alabildiği kentleri de kapsamaktadır. Buna göre MÖ 454 yılına ait listeye bakıldığında Hellespontos bölgesinden on üç tane yerleşimin adı karşımıza çıkmaktadır. Bu kentler arasında Abydos, Artake, Astakos, Berytis, Daskyleion, Didymoteikhitai, Kebrene, Kios, Lamponia, Mysoi, Neandria, Parion, Kherronesos bulunmaktadır. Kyzikos'un adı henüz listelerde yer almamaktadır¹⁶. Yani Kyzikos'un MÖ 454/53 yılı itibarıyla Delos Birliği'nin ilk üyeleri arasında yer almadığı söylenebilir. Öte yandan Kyzikos'un hemen yakınındaki Artake'nin birliğe ödeme yapmış olmasına rağmen Kyzikos'un listelerde yer almaması düşündürücüdür. Belki de bu tarihlerde Kyzikos hala Pers kontrolünde bulunmaktaydı. MÖ 454 yılı listelerinde adı geçen kentlerin konumları dikkate alındığında Delos Birliği'ne ilk katılımların iç kesimdekilere nazaran kontrolü daha kolay olan kıyı yerleşimlerinden olduğu fark

¹⁴ Thuk. I.104;109-110; Hdt. III.12; Bazı tarihçiler Atina'nın savaş bittikten sonra yardıma geldiğini ifade etmektedirler. Bkz. Montagu 2000: 59.

¹⁵ MÖ 454'teki bu yenilgi Hellen donanmasının güçsüz olduğunu göstermiştir. Eddy 1973: 243.

¹⁶ Listelere bakıldığında MÖ 454/3 yılı itibarıyla Hellespontos vergi bölgesinden 13 kadar kent Delos Birliği'ne ödeme yapmış görünmektedir. Bu kentler Abydos (I, 216), Artake (I, 236), Astakos (I, 238), Berytis (I, 246), Daskyleion (I, 258), Didymoteikhitai (I, 262), Kebrene (I, 304), Kios (I, 308) , Lamponia (I, 326), Mysoi (I, 350), Neandria (I, 352), Parion (I, 368), Kherronesos (I, 440)'dur. Vergi kayıtları için bkz. Meritt *et al.* 1939: 216-441.

edilmektedir. Diğer yandan yukarıda bahsedilen Mısır yenilgisi sonrasında hazinenin Atina'ya taşınması ve buna bağlı olarak Delos Birliği müttefiklerinin Pers tehditi karşısında savunmasız bırakılması MÖ 454/53 yılında Hellepontos'dan da birliğe katılımın sınırlı kalmasına neden olmuş olabilirdi (Demir 2004: 69; Meiggs 1972: 118).

MÖ 453/52 yılına ait listede bir önceki yıl listelerde adı geçen Astakos, Didymoteikhitai, Parion ve Kherronesos hariç diğer kentlerin hepsi listelerden çıkmıştır. Buna rağmen yüksek bir miktarla Lampsakos (1200 drakhmai) Delos Birliği'ne yeni katılmış görünmektedir. Bu yıl ödeme yapan diğer kentler Astakos (150 drakhmai), Didymoteikhitai (16 drakhmai 4 oboloi), Parion (100 drakhmai), Kherronesos (1800 drakhmai)'dur (Meritt *et al.* 1939: 216-441). Kyzikos yine listelerde yer almamaktadır. Kherronesos'un ise yüksek bir miktarla kaydedilmesi dikkat çekicidir. Bu noktada Herodotos'un (VI. 33) yukarıda aktardığı gibi Kherronesos adı altında birden çok yerleşim yeri kaydedilmiş olabilir. Kentlerin listelerden çıkma konusu da Atinalıların bu sırada Sikyon'a sefer düzenlemesi ile ilgili olabilir. Çünkü Atinalılar bu sefer sırasında Peloponnesos çevresine yelken açarak Spartalılarla savaşmak ve Sikyon'u ele geçirmekle (Thuk. I. 108; Diod. II. 88) uğraştıkları için tüm bunlar Atina'nın Hellepontos'dan vergi toplama işini sekteye uğratmış olabilirdi.

Öte yandan Atina'nın MÖ 452 yılı civarında Mısır yenilgisinin yarattığı otorite boşluğunu doldurma yoluna gittiği ve Delos Birliği'nden ayrılanları tekrar birliğe dahil ettiği anlaşılmaktadır. MÖ 452/51 yılına ait listelerde de ödeme yapanların sayısındaki ciddi miktarda artış bu görüşü desteklemektedir. Önceki yıl ödeme yapanların sayısı beş iken bu sayı birden yirmiye yükselmiştir. MÖ 454/53 yılında ödeme yapan ve bir sonraki yıl listelerden çıkan Artake, Berytis ve iç kısımdaki Neandreia MÖ 452/51'de tekrar birliğe dahil edilmiştir. Yine düzenli ödeme yapan Didymoteikhitai ve Parion bu yılki listede yer almazken, Kyzikos gibi Azeia, Alopekonesos, Byzantion, Gentinos, Paisos, Perinthos, Perkote, Priapos, Prokonesos, Skepsis, Tenedos, Tyrodiza ve Khalkedon birliğe yeni katılmıştır. Dolayısıyla Kyzikos'un Delos Birliği'ne en erken MÖ 452/51 yılında üye olduğu söylenebilir. Fakat Kyzikos'un birliğe ne kadar ödeme yaptığı bilinmemektedir. Bu yıl en yüksek ödemeleri bölgenin en önemli ve zengin kentlerinden biri olan Byzantion (1500 drakhmai), Kherronesos (1800 drakhmai), Khalkedon (750 drakhmai 1 oboloi), Perinthos (1000 drakhmai); en düşük ödemeleri ise Azeia (6 drakhmai 4 oboloi), Gentinos

(8 drakhmai 2 oboloi), Priapos (8 drakhmai 2 oboloi) yapmıştır¹⁷. Neticede savaş giderlerinin sağlanması noktasında kentlerden para ve asker toplanması önemliydi. Bunu yapmak için de listelerden de anlaşılacağı üzere Hellespontos kıyılarına yelken açmışlardı.

MÖ 451/50 yılına ait liste incelendiğinde ödeme yapanların sayısında neredeyse yarı yarıya düşme olduğu görülmektedir. Önceki yıllarda ödeme yapan Kyzikos, Artake, Byzantion, Gentinos, Daunioteikhitai, Daskyleion, Perinthos, Priapos, Prokonnesos, Skepsis, Tenedos, Tyrodiza, Khalkedon ve baştan itibaren düzenli olarak vergi veren Kherronesos listelerden çıkmış; Dardanos, Palaiperkote, Selymbria gibi birliğe yeni yerler dahil edilmiştir. En yüksek ödemeyi Lampsakos (1200 drakhmai) ve Selymbria (600 drakhmai), en düşük ödemeyi Azeia (6 drakhmai 6 oboloi) ve birliğe yeni katılmış olan Palaiperkote (8 drakhmai 2 oboloi) yapmıştır¹⁸. Ödeme yapanların sayısındaki düşme Atinalı Kimon'un MÖ 451'de Kıbrıs'a düzenlediği sefer sonucunda ölmesi ile bağlantılı olmalıdır (Thuk. I. 112; Plut. *Kim.* 18-19). Bu noktada Kimon'un ölmesi vergi toplama işini geciktirmiş ya da kentlerin Delos Birliği'nden ayrılmalarına neden olmuş olabilirdi. Lakin bu durum uzun sürmemiş bir sonraki sene, MÖ 450/49, daha önce ödeme yapmayanların hemen hemen hepsi Delos Birliği müttefiki olarak vergilerini vermişlerdir.

Thukydides (II. 13) Delos Birliği'ne üye kentlerden elde edilen gelirlerin ve bölgedeki hakimiyetin devamlılığının sağlanması için müttefiklerin olabildiğince kontrol altında tutulmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu itibarla MÖ 450/49 yılına ait listede yukarıda belirtildiği gibi Hellespontos vergi bölgesinden ödeme yapanların sayısı artarak yirmiye yükselmiş ve olabildiğince denetim altında tutulmaya çalışılmışlardır. Anlaşıldığı üzere Atina yavaş yavaş Hellespontos bölgesini kontrol altına almaya ve müttefiklerinin sayısını artırmaya başlamıştır. Kyzikos'un da bu tarihlerde Atina etki alanı içinde olduğu görülmekte fakat birliğe ne kadar ödemede yaptığı yine bilinmemektedir. Önceki yıllarda listelerde yer alan kentlerin hemen hemen birçoğu listelerde tekrar karşımıza çıkmakla birlikte bazı kentlerin vergi

¹⁷ Buna göre MÖ 452/51 yılına ait listede: Azeia (I, 216), Alopekonesos (I, 226), Artake (I, 236), Berytis (I, 246), Byzantion (I, 250), Gentinos (I, 254), Daskyleion (I, 258), Daunioteikhitai (I, 260), Kyzikos (I, 320), Neandreia (I, 352), Paisos (I, 364), Perinthos (I, 374), Perkote (I, 374), Priapos (I, 388), Prokonnesos (I, 388), Skepsis (I, 408), Tenedos (I, 420), Tyrodiza (I, 428), Khalkedon (I, 438), Kherronesos (I, 440)'dur. Meritt *et al.* 1939: 216-441.

¹⁸ MÖ 451/50 yılında ödeme yapan kentler: Abydos (I, 216), Azeia (I, 216), Dardanos (I, 258), Lamponia (I, 326), Lampsakos (I, 326), Neandreia (I, 352), Paisos (I, 364), Palaiperkote (I, 366), Perkote (I, 374), Selymbria (I, 400)'dır. Meritt *et al.* 1939: 216-441.

miktarlarında düşüş yaşandığı bazılarının ise ödedikleri miktarın değişmediği anlaşılmaktadır. Buna göre önceleri 1800 drakhmai ödeyen Kherronesos'un ödemesi 1384 drakhmai'ye, Khalkedon'un 750 drakhmai'den 300 drakhmai'ye, Tenedos'un 450 drakhmai'den 288 drakhmai'ye düşmüştür. Buna karşın Artake, Berytis, Byzantion, Gentinos, Daskyleion, Lampsakos, Neadreia ve Selymbria'nın ödediği miktarlarda bir değişiklik olmamıştır. Bu kentler arasından birliğe en az katkıda bulunanı Gentinos (8 drakhmai 2 oboloi) en fazla katkıda bulunanı ise Byzantion (1500 drakhmai) olmuştur. Dolayısıyla Byzantion'un gelir düzeyinin Hellespontos'daki diğer kentlere nazaran oldukça yüksek, Gentinos'un da düşük olduğu söylenebilir¹⁹. Toplanan tüm vergiler savaş giderlerinin karşılanması ve Perslere karşı mücadelenin sürdürülmesi noktasında hayati önem taşımaktaydı. Çünkü kara ve deniz seferlerinin giderleri müttefiklerden alınan vergilerle karşılanıyordu.

Atina ve Persler arasında MÖ 449'da yapılan Kallias Barışı ile Persler, Küçük Asia'daki çıkarlarından kısmen vazgeçmek zorunda kalmışlardır²⁰. Atina artık doğrudan doğruya Perslerle karşı karşıya gelmemiştir. Bu da Delos Birliği'nin tamamen Atina kontrolüne girme sürecini hızlandırmıştır. Kallias Barışı'nın oluşturduğu hava MÖ 449/48 yılına ait vergi listelerine de yansımıştır. Çünkü listelerde hiçbir kentin adına rastlanılmamaktadır. Belki de Kallias Barış Antlaşması, Pers tehditi geçtiğinden kentleri birliğe ödeme yapma konusunda tereddüte itmiş, Atina'nın diğer vergi bölgelerinde olduğu gibi Hellespontos'dan da vergi toplamasını bir müddet geciktirmiş olabilir²¹.

MÖ 449'dan 440 yılına kadar olan süreç diğer vergi bölgelerinde olduğu gibi Hellespontos üzerinde de Delos Birliği'nin kontrolünün arttığı dönemdir. Perslerle savaş sona ermesine rağmen müttefiklerin Delos Birliği'ne karşı yükümlülükleri devam etmiştir. Söz konusu yıllar arasında Hellespontos bölgesinden yaklaşık olarak otuz dört kent düzenli ya da belli aralıklarla birliğe ödemede bulunmuştur. Atina'nın toplanan vergileri kendi gelişimi için kullanması onun diğer müttefikler arasında sivrilmesine katkı sağlamıştır. Yine

¹⁹ MÖ 450/49 yılında ödeme yapan kentler: Abydos (I, 216), Alopeknesos (I, 226), Artake (I, 236), Astakos (I, 238), Berytis (I, 246), Byzantion (I, 250), Gentinos (I, 254), Dardanos (I, 258), Daskyleion (I, 258), Kebrene (I, 304), Kyzikos (I, 320), Lampsakos (I, 326), Neandrea (I, 352), Perinthos (I, 374), Prokonnesos (I, 388), Selymbria (I, 400), Sigeion (I, 402), Tenedos (I, 420), Khalkedon (I, 438), Kherronesos (I, 440)'dur. Meritt *et al.* 1939: 216-441.

²⁰ Persler kuzeyde İstanbul Boğazı, güneyde ise Lykia'nın doğu kıyılarından öteye geçemeyecek ve Küçük Asia'daki Hellen kentlerinin yönetimine karışmayacaklardı. Kallias Antlaşmasına dair bkz. Diod. XII. 4; Hdt. VII. 151. Kallias Barışı'nın gerçekten yapıp yapılmadığı konusunda tartışmalar vardır. Eddy 1973: 245.

²¹ MÖ 449/48 yılındaki ödeme hakkındaki tartışmaya dair bkz. Wade-Gery 1945: 212-215.

onlar bu dönemde birliğe dahil olmayan kentler üzerine seferler yaparak Pers kontrolündeki bölgeleri ele geçirmeye çalışmış böylece savaş giderleri için gereken para ve askeri temin etme imkanı bulmuşlardır. Bundan sonra Atina ve Persler eskisi gibi doğrudan çatışmaya girmeyeceklerdir. Küçük çaplı çatışmalar, sınır ihlalleri, kentlerin yağmalanması ve saldırıya uğranılabileceği düşüncesi her iki tarafı da daima tetikte olmaya itmiştir (Eddy 1973: 241).

Perslerin Kallias Barışı gereği istila ettiği yerlerden çekilmesine bağlı olarak Atinalılar vergi toplama işini tekrar başlatmışlardır. Vergi ödemeye zorlanan kentler arasında daha önce Perslerin elinde olan ve şimdi Delos Birliği kontrolüne geçmiş olan Hellespontos kentleri de yer almıştır. MÖ 448/47 yılında Delos Birliği'ne Hellespontos bölgesinden ödeme yapanlar bu bağlamda değerlendirildiğinde vergi veren kent sayısı yirmi civarındadır. Belli aralıklarla da olsa Abydos, Berytis, Byzantion, Gentinos, Dardanos, Lampsakos, Selymbria, Tenedos ve Khalkedon vergilerini ödeyerek Atina'nın birer sadık müttelikleri olarak görevlerini yerine getirmektedirler. Fakat Kyzikos ödemesini yapmamış görünmemektedir. Bunun sebebi Daskyleion satrabının Priapos'un doğusundaki kıyı bölgelerine düzenlediği akınlar olabilirdi (Eddy 1973: 246). Bu yıl Hellespontos bölgesinden Delos Birliği'ne yeni bir katılım olmuştur. O da 5 drakhmai ile kaydedilmiş olan Harpagion'dur. Ayrıca vergi miktarının yazdığı kısım tahrip olduğundan Byzantion'un ne kadar ödeme yaptığı bilinmemesine rağmen sabit miktarda ödemede bulunması bu yıl da 1500 drakhmai ödemiş olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir²².

MÖ 447/46 yılında bir önceki yıl birliğe ödeme yapanların hepsinin vergilerini gönderdikleri anlaşılmaktadır. Bu yıl Hellespontos vergi bölgesinden birliğe yeni yerleşim birimleri dahil edilmiştir. Bunlar 50 drakhmai ödemeye Elaious ve 33 drakhmai 2 oboloi ile Limnai'dir. Kyzikos da uzun bir aradan sonra 72 drakhmai ile listelerde tekrar yerini almaktadır²³. Muhtemelen Atina ve müttelikleri Kyzikos'a bir sefer düzenleyerek onu ödeme yapmaya

²² MÖ 448/47 yılında ödeme yapan kentler: Abydos (I, 216), Harpagion (I, 236), Berytis (I, 246), Byzantion (I, 250), Gentinos (I, 254), Dardanos (I, 258), Daunioteikhitai (I, 260), Didymoteikhitai (I, 262), Kebrene (I, 304), Kios (I, 308), Lamponia (I, 326), Lampsakos (I, 326), Paisos (I, 364), Palaiperkote (I, 366), Perkote (I, 374), Priapos (I, 388), Selymbria (I, 400), Sigeion (I, 402), Tenedos (I, 420), Khalkedon (I, 438)'dur. Meritt *et al.* 1939: 216-441.

²³ MÖ 447/46 yılında ödeme yapan kentler: Abydos (I, 216), Harpagion (I, 236), Berytis (I, 246), Byzantion (I, 250), Gentinos (I, 254), Dardanos (I, 258), Daunioteikhitai (I, 260), Didymoteikhitai (I, 262), Elaious (I, 270), Kebrene (I, 304), Kios (I, 308), Kyzikos (I, 320), Lamponia (I, 326), Lampsakos (I, 326), Limnai (I, 332), Paisos (I, 364), Palaiperkote (I, 366), Perkote (I, 374), Priapos (I, 388), Selymbria (I, 400), Sigeion (I, 402), Tenedos (I, 420), Khalkedon (I, 438), Kherronesos (I, 440)'dur. Meritt *et al.* 1939: 216-441; Eddy 1973: 248.

zorlamışlardır. Çünkü Kyzikos'un ertesi yıl tekrar listelerden çıkması Kyzikosluların kendi istekleri ile değil de zorla Delos Birliği'ne dahil edildiklerini göstermektedir. MÖ 446/45 yılı ödemelerine bakıldığında da bu durum açıkça görülür. Kyzikos belirtildiği gibi listelerden çıkmıştır. Sestos ilk defa listelere girerken Harpagion, Byzantion, Kebrene, Kios, Sigeion, Tenedos, Khalkedon, Kherronesos birliğe düzenli ödeme yapan Abydos, Dardanos ve Lampsakos vergilerini göndermemişlerdir²⁴. Bu durum Hellespontos bölgesinde MÖ 446/45 yılı itibariyle Atina kontrolünün zayıflamaya başladığını gösterebilir. Nitekim bu tarihlerde Samos'ta isyan çıktığı, Byzantion ve diğer kentlerin de buna destek verdiği bilinmektedir²⁵. Dolayısıyla Hellespontos vergi bölgesindeki yerleşimler Delos Birliği'ne ödeme yapmayı reddetmiş gibi görünmektedirler. Vergisini ödemeyen kentler herhangi bir otorite boşluğunda Pers yöneticileri tarafından ikna edilerek/kışkırtılarak taraf değiştirmiş olabilirlerdi. Bu durumda Kyzikos'un da Daskyleion'da bulunan Pers satraplarının zorlamaları sonucu Delos Birliği'nden çıkmaları muhtemeldi. Eğer durum böyleyse aynı satrapın Hellespontos bölgesindeki kentlerin birlikten ayrılmaları ya da vergi göndermemeleri konusunda önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür²⁶.

MÖ 445/44 yılı Hellespontos bölgesinden Delos Birliği'ne ödeme yapanların sayısı yirmi dördtür. Kyzikos'un bu yıl da listelerde yer almadığı göze çarpmaktadır. Öte yandan uzun süredir listelerde görülmeyen Astakos'un tekrar birliğe dahil edildiği anlaşılırken, Madytos'un ilk defa listelerde kaydedildiği saptanmaktadır. Alopekonesos, Limnai, Madytos, Selymbria, Sestos ve Kherronesos'un listelerde adı geçse de ödeme kısımları tahrip olduğundan birliğe ne kadar vergi verdikleri bilinmemektedir. MÖ 445/44 yılı itibariyle en yüksek ödemeyi Khalkedon (900 drakhmai), en düşük ödemeyi de Harpagion (5 drakhmai) yapmış görünmektedir²⁷.

²⁴ MÖ 446/45 yılında ödeme yapan kentler: Alopekonesos (I, 226), Artake (I, 236), Berytis (I, 246), Gentinos (I, 254), Daunioteikhitai (I, 260), Didymoteikhitai (I, 262), Elaiou (I, 270), Lamponeia (I, 326), Limnai (I, 332), Neandrea (I, 352), Paisos (I, 364), Palaiperkote (I, 366), Parion (I, 368), Perkote (I, 374), Priapos (I, 388), Prokonnesos (I, 388), Sestos (I, 400), Tyrodiza (I, 428)'dir. Meritt *et al.* 1939: 216-441.

²⁵ Byzantion'un isyan ettiğine dair ayrıca bkz. Thuk. I. 115.

²⁶ Eddy 1973: 25; Kyzikos'un yakınında bulunan Daskyleion'un da bu tarihte listelerde görünmemesi Pers satraplarıyla ortak hareket etmiş olabileceklerini doğrular niteliktedir. Bkz. Meritt *et al.* 1939: 258.

²⁷ MÖ 445/44 yılında ödeme yapan kentler: Abydos (I, 216), Alopekonesos (I, 226), Harpagion (I, 236), Astakos (I, 238), Gentinos (I, 254), Dardanos (I, 258), Daunioteikhitai (I, 260), Elaiou (I, 270), Kios (I, 308), Lamponeia (I, 326), Limnai (I, 332), Madytos (I, 336), Neandrea (I, 352),

MÖ 444/43 yılına ait listelere bakıldığında Abydos, Alopekonesos, Harpagion, Astakos, Gentinos, Dardanos, Elaious, Kios, Lamponeia, Limnai, Madytos, Palaiperkote, Perkote, Selymbria, Sestos, Tenedos, Khalkedon, Kherronesos'un sadık bir müttefik olarak Atina'ya vergi vermeye devam ettiği görülmektedir. Byzantion'un listelerde adı geçse de ne kadar ödeme yaptığı bilinmemektedir. Daha önce Samos'un isyanına bağlı olarak kendisi de isyan eden Byzantion muhtemelen MÖ 444 yılında itaat altına alınmıştır (Thuk. I. 117). Ayrıca Perinthos da uzun bir aradan sonra birliğe ödeme yapmaya başlamıştır. Buna karşın Kyzikos MÖ 447/46 yılından bu yana hala listelerde bulunmamaktadır²⁸. Bu durum Kyzikos'da Atina nüfuzunun kırıldığını gösterse de Kyzikosluların Perslerle iletişim halinde olmalarına bağlı olarak mı vergilerini ödemedikleri sorusunu cevapsız bırakmaktadır.

MÖ 443/42 yılı listelerinde birçok kent panelde yer almamasına rağmen Kyzikos 900 drakhmai gibi yüksek bir ödemeye uzun bir aradan sonra ilk defa karşımıza çıkmaktadır. Bu ciddi miktar Atina'nın uzun süredir Delos Birliği'ne dahil edemediği kenti cezalandırmak için dayattığı bir vergi olabilir. Çünkü MÖ 446 yılından bu yana Kyzikos'a listelerde rastlanılmamıştır. Diğer yandan birliğe ne kadar ödemede bulunduğu daha önce bilinmeyen Alopekonesos MÖ 443/42 yılı itibarıyla 16 drakhmai 4 oboloi ile kaydedilmiştir. Ayrıca bu yıl Hellespontos bölgesinden birliğe Arisbe dahil edilmiştir. Abydos, Alopekonesos, Harpagion, Artake, Dardanos, Daunioteikhitai, Lamponeia, Palaiperkote, Perkote, Selymbria, Sigeion, Tenedos, Khalkedon, Kherronesos düzenli olarak vergilerini ödemeye devam etmektedirler. En yüksek ödemeleri Byzantion (1571 drakhmai 4 oboloi), Lampsakos(1200 drakhmai), Perinthos (1000 drakhmai), Kherronesos (1000 drakhmai), Khalkedon (900 drakhmai); en düşük ödemeleri vergilerini düzenli ve zamanında ödeyen Harpagion (5 drakhmai), Palaiperkote (8 drakhmai 2 oboloi), Sestos (8 drakhmai 2 oboloi) yapmıştır²⁹. Önceki yıllarda yapılan ödemeler karşılaştırıldığında Kyzikos hariç

Paisos (I, 364), Palaiperkote (I, 366), Perkote (I, 374), Priapos (I, 388), Selymbria (I, 400), Sestos (I, 400), Sigeion (I, 402), Tenedos (I, 420), Tyrodiza (I, 428), Khalkedon (I, 438), Kherronesos (I, 440)'dur. Meritt *et al.* 1939: 216-441.

²⁸ MÖ 444/43 yılında ödeme yapan kentler: Abydos (I, 216), Alopekonesos (I, 226), Harpagion (I, 236), Artake (I, 236), Astakos (I, 238), Byzantion (I, 250), Gentinos (I, 254), Dardanos (I, 258), Elaious (I, 270), Kios (I, 308), Lamponeia (I, 326), Lampsakos (I, 326), Limnai (I, 332), Madytos (I, 336), Palaiperkote (I, 366), Parion (I, 368), Perinthos (I, 374), Perkote (I, 374), Prokonnesos (I, 388), Selymbria (I, 400), Sestos (I, 400), Tenedos (I, 420), Khalkedon (I, 438), Kherronesos (I, 440)'dur. Meritt *et al.* 1939: 216-441.

²⁹ MÖ 443/42 yılında ödeme yapan kentler: Abydos (I, 216), Alopekonesos (I, 226), Arisbe (I, 234), Harpagion (I, 236), Artake (I, 236), Byzantion (I, 250), Dardanos (I, 258), Daunioteikhitai

diğer kentlerin ödedikleri miktarların değişmemesi Kyzikos'un Atina tarafından cezalandırılmış olabileceği görüşünü destekler niteliktedir.

MÖ 442 yılında farklı bir durum oluşmuştur. Propontis civarında bulunan, vergilerini düzenli ödeyen Astakos ve Gentinos gibi kentler listelerden çıkmış ve bir daha birliğe ödeme yapmamışlardır³⁰. MÖ 442/41 yılına ait listelerde MÖ 443/42 yılındaki gibi bazı kentler panelde yer almamaktadır. Yine uzun süredir listelerde görülmeyen Azeia'nın ise birliğe tekrar dahil edildiği göze çarpmaktadır. Kyzikos bu yıl da 900 drakhmai gibi ciddi bir miktarla kaydedilmiştir. Bu Atina'nın Kyzikos üzerindeki nüfuzunu devam ettirdiğini gösterir niteliktedir. Öte yandan Neapolis (5 drakhmai) adlı yeni bir yerleşim birimi ilk defa bu yıl birliğe katılmış görünmektedir. Bu yıl vergi miktarlarında bir artış bulunmamakla birlikte genel olarak ödemeler bir önceki yıl ile aynıdır³¹.

MÖ 441/40 yılında Azeia ve Kios hariç birçok kent in Delos Birliği'ne ödeme yaptığı anlaşılmakla birlikte vergi miktarlarında bir değişiklik olmamıştır. Kyzikos (900 drakhmai) da birliğin diğer üyeleri gibi birlik hazinesine katkıda bulunmuştur³². Lakin bu tablo MÖ 440/39 yılına geldiğinde kısmen değişmiştir. Kyzikos ve Azeia, Perinthos, Prokonnesos, Selymbria Skepsis gibi yerleşimler vergilerini ödememişlerdir. Birliğe sadece Abydos, Alopekonesos, Harpagion, Dardanos, Daunioteikhitai,

(I, 260), Didymoteikhitai (I, 262), Elaious (I, 270), Kyzikos (I, 320), Lamponia (I, 326), Lampsakos (I, 326), Limnai (I, 332), Madytos (I, 336), Palaiperkote (I, 366), Parion (I, 368), Perinthos (I, 374), Perkote (I, 374), Prokonnesos (I, 388), Selymbria (I, 400), Sestos (I, 400), Sigeion (I, 402), Tenedos (I, 420), Khalkedon (I, 438), Kherronesos (I, 440)'dur. Meritt *et al.* 1939: 216-441.

³⁰ Astakos bölgedeki askeri faaliyetler içinde önemli bir güç olmaktan çıkmış olabilirdi. Edy 1973: 248.

³¹ MÖ 442/41 yılında ödeme yapan kentler: Abydos (I, 216), Azeia (I, 216), Alopekonesos (I, 226), Arisbe (I, 234), Harpagion (I, 236), Artake (I, 236), Byzantion (I, 250), Dardanos (I, 258), Daunioteikhitai (I, 260), Didymoteikhitai (I, 262), Elaious (I, 270), Kios (I, 308), Kyzikos (I, 320), Lamponia (I, 326), Lampsakos (I, 326), Limnai (I, 332), Madytos (I, 336), Neandria (I, 352), Neapolis (I, 352), Palaiperkote (I, 366), Parion (I, 368), Perinthos (I, 374), Perkote (I, 374), Priapos (I, 388), Prokonnesos (I, 388), Selymbria (I, 400), Sestos (I, 400), Sigeion (I, 402), Tenedos (I, 420),), Khalkedon (I, 438), Kherronesos (I, 440)'dur. Meritt *et al.* 1939: 216-441.

³² MÖ 441/40 yılında ödeme yapan kentler: Abydos (I, 216), Alopekonesos (I, 226), Arisbe (I, 234), Harpagion (I, 236), Artake (I, 236), Byzantion (I, 250), Dardanos (I, 258), Daunioteikhitai (I, 260), Didymoteikhitai (I, 262), Elaious (I, 270), Zeleia (I, 276), Kyzikos (I, 320), Lamponia (I, 326), Lampsakos (I, 326), Limnai (I, 332), Madytos (I, 336), Neandria (I, 352), Neapolis (I, 352), Paisos (I, 364), Palaiperkote (I, 366), Parion (I, 368), Perinthos (I, 374), Priapos (I, 388), Prokonnesos (I, 388), Selymbria (I, 400), Sestos (I, 400), Sigeion (I, 402), Skepsis (I, 408), Tenedos (I, 420), Khalkedon (I, 438), Kherronesos (I, 440)'dur. Meritt *et al.* 1939: 216-441.

Didymoteikhitai, Elaious, Kios, Lamponeia, Limnai, Madytos, Neandreaia, Neapolis, Palaiperkote, Perkote, Teneods, Khalkedon ve Kherronesos gibi kentler ödeme yapmıştır³³. Kentlerin vergilerini ödemeleri ya da listelerden çıkmaları konusu aslında Persler ve Atina özelinde Delos Birliği arasındaki savaşın fiilen olmasa da kentleri kışkırtmak, kendi taraflarına çekmek suretiyle devam ettiğine işaret etmektedir. Bunu da Hellespontos, Karia ve Ionia vergi bölgelerine ait listelerdeki kent sayılarındaki artış ve azalmalar doğrulamaktadır³⁴.

Atina'nın vergi toplamada müttefiklere uyguladığı baskı ve şiddet siyaseti Delos Birliği üyeleri arasında birtakım kıpırdanmalara yol açacaktır. Bu kıpırdanmalar da özellikle MÖ 440 Samos İsyanı sonrasında yoğunlaşacak, Atina'nın Hellespontos bölgesindeki nüfuzu büyük bir darbe alacaktır³⁵. Öyle ki MÖ 435 yılına kadar Hellespontos bölgesinden hemen hemen hiçbir kentin adı listelerde geçmemektedir. Muhtemelen MÖ 440'daki Samos İsyanı, Atina ve Delos Birliği'nden ayrılmak isteyen, vergilerle kontrol altında tutulmaya çalışan kentler için bir fırsat olmuş dolayısıyla bu ortamdan yararlanmak isteyenler ödemelerini yapmamışlardır³⁶. Atina ise Peloponnesos Savaşları'na giden süreçte Kyzikos da dahil olmak üzere Hellespontos bölgesindeki yerleşim

³³ MÖ 440/39 yılında ödeme yapan kentler: Abydos (I, 216), Alopekonesos (I, 226), Harpagion (I, 236), Dardanos (I, 258), Daunioteikhitai (I, 260), Didymoteikhitai (I, 262), Elaious (I, 270), Kios (I, 308), Lamponeia (I, 326), Limnai (I, 332), Madytos (I, 336), Neandreaia (I, 352), Neapolis (I, 352), Paisos (I, 364), Palaiperkote (I, 366), Parion (I, 368), Perkote (I, 374), Priapos (I, 388), Sestos (I, 400), Sigeion (I, 402), Tenedos (I, 420), Khalkedon (I, 438), Kherronesos (I, 440)'dur. Meritt *et al.* 1939: 216-441.

³⁴ Bu tarihe kadar Hellespontos, Ionia, Karia ve Lykia'dan birçok kent listelerden çıkmıştı. Atina bu kentleri tekrar birliğe dahil etmeye çalışsa da özellikle denizsırı yerlerdeki kentleri kontrol altında tutmakta zorlanmıştı. Ayrıca Gentinos gibi düşük ödeme yapan kentlerin Delos Birliği'nden çıkmaları onları itaat altına almak için yapılacak seferin maliyeti düşünüldüğünde vergilerin toplanmasının göz ardı edilmiş olabilirdi. Eddy 1973: 241-248.

³⁵ Samos, deniz kenarındaki dominyonların bir kısmını Atina'dan almaya çalıştı. Thuk. VIII. 76. 4; MÖ 440'larda Samos ve Byzantion'daki ayaklanmalara Perslerin desteği ve bölgede Atina aleyhinde faaliyetlere dair bkz. Thuk. I. 115; Plut. *Per.* XXV. 2- XXVIII. 3; Demir 2004: 78.

³⁶ Atinalılar, müttefikleri sürekli disiplin altında tutmaya çalışıyor gerektiğinde de kentlere karşı zorbaca davranmaktan çekinmiyordu. Öyle ki onların bu tutumu birçok kenti tebâları olarak görmelerine neden olmuştu. Bu yüzden vergisini ödemeyen ya da geciktirenleri affetmiyor, ödemelerin zamanında yapılmasını sağlamak için kuvvetli donanmalarıyla kentler ve adalara gözdağı veriyorlardı. Arslan 2011: 9 dn. 7.

birimlerini tekrar Delos Birliği'ne almaya çalışacak ve bunda da başarılı olacaktır³⁷.

Sonuç

Atina, savaş giderlerinin karşılanması (asker temini ve ücretlerinin ödenmesi, gemi yapımı ve onarımı gibi) ve otoritesini daimi kılmak adına Hellespontos bölgesine sürekli sefer düzenleyerek buradaki kentleri kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bu noktada Abydos, Artake, Byzantion Gentinos, Lampondeia ve Perkote gibi bazı kentler vergilerini düzenli ve zamanında öderken Kyzikos'un zaman zaman listelerden çıktığı, ödeme yapmadığı görülmektedir. Yani Kyzikos sadık bir müttefik olarak Delos Birliği çıkarlarına her zaman hizmet etmemiştir.

Diğer yandan vergi listelerine göre Hellespontos bölgesinden Delos Birliği'ne en erken katılımların MÖ 454 yılında olduğu görülmektedir. Yine bu listelere göre Kyzikos'un da birliğe en erken MÖ 452/51 yılında katıldığı bilinmektedir. Denize yakınlığı onun birliğe dahil edilmesini kolaylaştırmış olmalıdır. İlk etapta birliğe ne kadar ödeme yaptığı bilinmiyor olsa da MÖ 443/42 - 439/38 yılları arasında yaptığı ödemeler Kyzikos'un ekonomisi güçlü bir kent olduğunu kanıtlamaktadır. Onun bu gücü Ege ve Karadeniz'den gelen gemilerin geçtiği ve boğaz ticaretini kontrol edebilen bir liman kenti olması, kara ve deniz yollarının kesiştiği stratejik bir mevkide konumlanmasından kaynaklanmış olmalıdır. Tüm bu avantajlar Kyzikos'a MÖ V. yüzyılda Hellespontos'daki kentler arasında önemli bir zenginlik kazandırmıştır³⁸.

Kyzikosluların Persler ve Atinalılar arasında denge siyaseti güttükleri anlaşılmaktadır. Öyle ki başlarda Pers boyunduruğundan kurtulmak isteyen diğer Hellen kentleri gibi Atina'yı bir kurtarıcı olarak görüp Delos Birliği'ne katılmışlar, lakin Atina'nın da Persler gibi baskıcı bir politika izlemesi üzerine birliğe ödemeleri gereken vergiyi/haracı göndermeyip Perslerin tarafını seçmişlerdir. Persler de Atina'dan ayrılmak isteyen kentleri el altından destekleyerek Atina ile doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçınmış Hellespontos bölgesinde tekrar otoritelerini kurmaya çalışmışlardır³⁹.

³⁷ Samos İsyanı sonrasında büyük bir donanma ile MÖ 436/35'de Karadeniz'e sefere çıkan Atinalı Perikles buradaki Hellen kolonilerini Delos Birliği'ne almıştır. Plut. *Per.* 20; Perikles'in Karadeniz Seferi için ayrıca bkz. Demir 2001: 529-540.

³⁸ Kyzikos'un zenginliğine ve ihraç ettiklerine dair bkz. Plin. *nat.* XIII. 2; Paus. IV. 35.8; Athen. *Deip.* XV. 688; Strab. XII. 8. 11 c. 575-576.

³⁹ Bkz. Thuk. I. 109. 2-3.

Dolayısıyla Kyzikos da bu değişen ortamda dönemsel şartlara göre hareket ederek Atina ve Persler arasında bir denge politikası izlemiştir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Aiskh. *Pers. Aeschylus*. Trans. H. W. Smyth, vol. I Cambridge, Massachusetts – London 1926 (The Loeb Classical Library).
- Apoll. Rhod. *argon. The Argonautica*. Trans. R. C. Seaton, Reprint. Cambridge, Mass.-London 1967 (The Loeb Classical Library).
- Aristot. *pol. Politics*. Trans. H. Rackham. London – New York 1967 (The Loeb Classical Library).
- Ath. *Deip. The Deipnosophistis*. Trans. C. B. Gulick. London-New York 1928 (The Loeb Classical Library).
- Diod. *Diodorus of Sicily*. Trans. C. H. Oldfather, vols. I-VI; C. H. Sherman, vols. VII; C. B. Welles, vols. VIII; R. M. Geer, vols. IX-X; F. R. Walton, vols. XI-XII. Cambridge, Massachusetts – London 1933-2004 (The Loeb Classical Library).
- Hdt. *Herodotus*. Trans. A. D. Godley. Cambridge, Massachusetts – London 1920 (The Loeb Classical Library).
- Paus. *Pausanian Description of Greece*. Trans. W. H. Jones, I-V. London, New York 1918-1935 (The Loeb Classical Library).
- Plin. *nat. Pliny Natural History*. Trans. H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz I-X. Cambridge, Mass.-London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *Kim. (= Kimon) Per. (= Perikles) Plutarch's Lives*, vols. I-XI. Trans. B. Perrin. London – New York 1959 (The Loeb Classical Library).
- Skyl. *Periplus Scylacis*. Ed. C. Müller. *Geographi Graeci Minores* I. Paris 1902.
- Pseudo-Skylaks, *Seyrüsefer*. Çev. M. Arslan. *Libri* II (2016) 246-307.
- Strab. *The Geography of Strabo*. Trans. H. L. Jones. Cambridge, Mass.- London 1924 (The Loeb Classical Library)
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, Çev.: A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2009.

Thuk. Thukydides, *The Peloponnesian War*. Trans. J. M. Dent – E. P. Dutton.
London – New York 1910.

A. W. Gomme, *A Historical Commentary on Thucydides*, V vols., Oxford 1945-1981.

Modern Literatür

Arslan, M. (2011). “Alkibiades’in Kalkhedon ve Byzantion Kuşatması: Nedenleri ve Sonuçları”, *Özsait Armağanı Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler*, Antalya 2011, 9-22.

Bakır, T. (2003). “Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı”. *Anadolu/Anatolia* 25 (2003), 1-26.

Boyana, H. (2006). “Vergi Listelerine Göre Attika-Delos Birliği ve Ionia İlişkileri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 21/1 (2006), 19-48.

Boyana, H. (2007), “Delos Birliği’nin Anayasası ve Atina Hegemonyası” *Tarih İncelemeleri Dergisi* 22/2 (2007), 11-20.

Cook, R. M. (1946), “Ionia and Greece in the Eighth and Seventh Centuries B. C.”, *The Journal of Hellenic Studies* 66 (1946), 67-98.

Demir, M. (2001). “Perikles'in Karadeniz Seferi Üzerine Yeni Bir Yorum”, *Belleten* 45/243 (2001), 529-540.

Demir, M. (2004). “Peloponnesos Savaşı (İ.Ö. 431-404) Sırasında Karya ve Likya’ya Yönelik Atina Seferlerinin Amaçları: Yeni Bir Gözden Geçirme”, *Adalya* 7 (2004), 69-99.

Demir, M. (2009). “Pausanias’ Actions in Byzantion after the Victory at Mycale: A Reconsideration (478 – 470 BC.)”, *Athenaeum* 97/2 (2009), 59-68.

Demir, M., -Doğan, A. (2014). “Atina Vergi Listeleri’ne Göre M.Ö. V. Yüzyılda Halikarnassos ve Çevresi”, *3. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu*, 30 Ekim-1Kasım 2013, *Bildiriler* 1, İzmir 2014, 295-318.

Eddy, S. K. (1973). “The Cold War Between Athens and Persia, ca. 448-412 B.C.”, *Classical Philology* 68/4 (1973), 241-258.

Ehrenberg, V. (1973). *From Solon to Socrates: Greek History and Civilization During the 6th and 5th Centuries BC*, Methuen 1973.

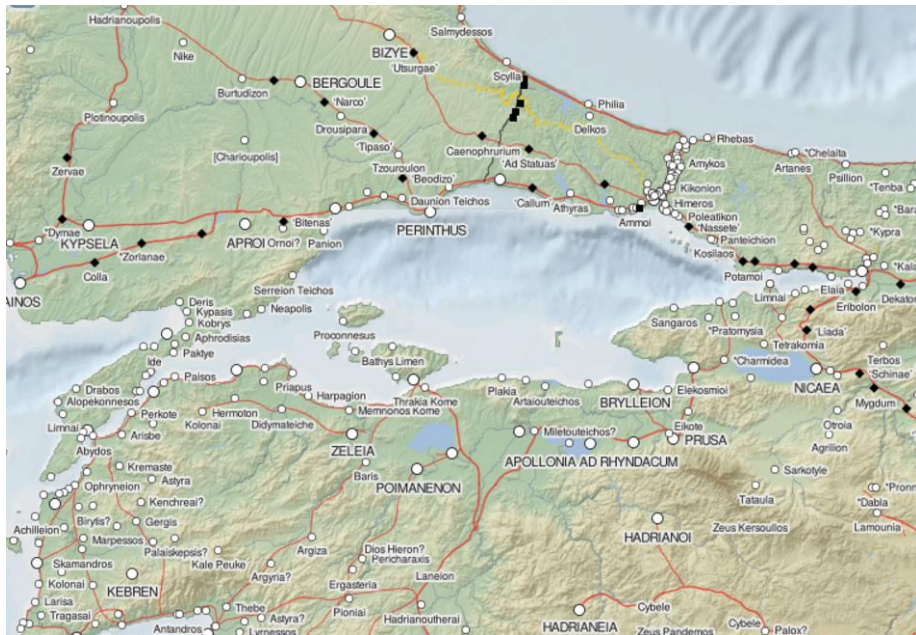
- Frolova, N. A.-Smekalova, T. N.-Djukov, Y. L. (2007). “Cyzicenes From The State Historical Museum, Moscow And The State Hermitage Collections, St. Petersburg”, *SNR* 86 (2007), 5-22.
- Holland, T. (2005). *Persian Fire: The First World Empire and the Battle for the West*, Great Britain 2005.
- Koçhan, N. (2011). *Kyzikos Tarihi ve Mimari Kalıntıları*, Bursa 2011.
- Mansel, A. M. (2011). *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 2011.
- Meiggs, R. (1972). *The Athenian Empire*, Oxford 1972.
- Meritt, B. D., Wade Gery H. T., McGregor, M. F. (1939). *The Athenian Tribute Lists*. vol. I. Cambridge, Mass. 1939.
- Montagu, J. D. (2000). *Battles of the Greek & Roman Worlds, A Chronological Compendium of 667 Battles to 31 B.C.*, London 2000.
- Wade-Gery, H. T. (1945). “The Question of Tribute in 449/8 B. C”, *Hesperia* 14/3 (1945), 212-229.

Fig. 1. Atina Vergi Listelerine göre Kyzikos’un Ödemeleri

Kυζικηνοί				
Tarih	Kayıt	ATL Referans	Ödediği Vergi	
452/1	[Κυ]ζικενοί	<i>V, 30</i>	---	
450/49	[Κυζζικεν]οί	<i>IV, 3</i>	---	
447/6	Κυζικε[νοί]	<i>I, 95</i>	72 dr.	
443/2	Κυζικενοί	<i>II, 23</i>	900 dr.	
442/1	Κυζικ[ενοί]	<i>II, 19</i>	900 dr.	
441/0	Κυζι[κενοί]	<i>I, 32</i>	900 dr.	
440/39				
439/8	[Κυζικενοί]	<i>II, 19</i>	900 dr.	
435/4	[Κυ]ζικε[νοί]	<i>IV, 30</i>	[900 dr.]	
433/2	Κυζικ[ενοί]	<i>II, 30</i>	900 dr.	
432/1	Κυζικενοί	<i>II, 34</i>	[500]+400 dr.	
430/29	Κυζ[ικενοί] [Κυζικενοί]	<i>III, 9</i> <i>III, 45</i>	858 dr. 2 ob. [10]+22 dr.	
429/8	[Κυ]ζικενοί	<i>III, 31</i>	827 [+1?]	

	Kυ[ζ]ικενοί	<i>I, 10</i>	dr. [50]+22 dr.	
422/1	Kυ[ζι]κενοί	<i>II, 10</i>	2000 dr.	
421/0	[Κυζικεν]οί	<i>II, 72</i>	---	
414/3-411/0	Bkz. Thuk. VIII. 107. 1; Ksen. <i>Hell.</i> I. 1. 19-20			
410/09				
425/4	[Κυζικενοί]	<i>II, 179</i>	[20 tal.]	A9

Fig.2. Hellespontos ve Çevresi

Malakanlar'ın Anadolu'daki İzleri

Prof. Dr. Bayram AKÇA

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,

Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

abayram@mu.edu.tr

Sinan KIYANÇ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim
Dalı

sinankiyanc@gmail.com

Öz

Malakanlar, Çarlık Rusya'da ortaya çıkan muhalif Rus köylü hareketidir. Kiliseye ve onun yaptırımlarına başkaldıran bu topluluk kendi inanç sistemlerini oluşturmuşlardır. Bu nedenle Malakanlar, Çarlık Rusya tarafından Kafkasya gibi işgal edilmiş bölgelere sürgün edilmişlerdir. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı (93 Harbi) ile Kars'ın Çarlık Rusya tarafından işgal edilmesiyle, Kafkaslara sürgün edilmiş Malakanlar'ın bir kısmı Anadolu'ya göç etmiştir. Malakanlar, Anadolu'da kurdukları köylerde Müslüman topluluklar ile yaşamışlardır. 1960'lı yıllara kadar süren bu birliktelik Malakanlar'ın bu toprakları terk etmesi ile son bulmuştur.

Bu çalışma kapsamında Malakanlar'ın Anadolu'ya göçü ve sonrasında Müslüman halkla ilişkileri bilgi ve belgeler ışığında araştırılmıştır. Malakanlar'ın Anadolu'dan ayrılışları incelenmiş ve sonucunda geride bıraktıkları izleri ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Malakan, Anadolu, Kars, Rusya, Kafkaslar

Molokans Traces in Anatolia

Abstract

Malakans are the Russian opposition villagers' movement emerged in Tsarist Russia. This community which revolted against Church and its sanctions formed their own belief systems. Therefore, Malakans were exiled to the regions by Tsarist Russia like Kars. During 1877-1878 Ottoman Russia War (93 War) when Kars was occupied by Tsarist Russia, some of the Malakans who were exiled to Caucasus emigrated to Anatolia. They lived in the villages that they had established together with Muslim communities. This togetherness which lasted until 1960s ended when Malakans abandoned this land.

In the scope of this study, Malakans' emigration to Anatolia and then their relationships with Muslim society investigated in the light of information and documents. Malakans' abandoning the Anatolia was examined and as a result, their traces were revealed.

Key words: Malakan, Anatolia, Kars, Russia, Caucasus

Giriş

Malakanlar, Çarlık Rusya'nın Hıristiyanlığı kabul etmesiyle oluşan Kilisenin baskı ve zulmüne karşı çıkmışlardır. Malakanlar Kilise öğretilerine karşı Hıristiyanlığın bozulmamış özelliklerine dayalı Malakanizm inancını ortaya çıkarmışlardır. Malakanizm, Malakanlar'ın inançlarını ve toplumsal normlarını belirleyen, temeli Tevrat ve İncil'e dayalı bir inanç sistemidir.

Malakan ismi bir ırk değil muhalif hareketin genel ismi olarak anılmıştır. Menşei olarak Slav olan bu topluluk Kilise'nin tüm baskısına direnmesi neticesinde sürgün edilmişlerdir.* Malakan Sürgünü, birçok kez Çarlık Rusya sınırlarının en ücra köşelerine olmuştur. Bu sürgün kimi zaman oluşan baskıdan kurtulmak için zorunlu bir seçenek olsa da genellikle Çarlık Rusya'nın bir politikası olarak uygulanmıştı. Malakanlar bu sürgünlerle Doğu Sibiryaya ve Güney Kafkasya sınırlarına yerleştirilmişlerdi (Toynbee, 1978: 69). Çarlık Rusya, Malakanlar'ı ve onlara benzer muhalif toplulukları sürgün ederek hem merkezden uzak tutmayı ve hem de savaşlar sonrasında boşalan köylerin tekrar imarını ve bu bölgelerde Rus varlığının güçlenmesini amaçlamıştır.

Çarlık Rusya'da 20 Ekim 1830 tarihli kararla; Malakanlar'ın Kafkasya'ya doğru sürgünü başlamıştı (Breyfogle, 1998: 25). Kafkasya'ya göç ettirilen Malakanlar Türkiye ve İran sınırındaki Tiflis, Erivan, Gence (Elizavetopol) ve Şamahı (Bakü) vilayetlerindeki topraklara yerleştirilmiştir†. Bu dönemde

* Çarlık Rusya'nın Hıristiyanlığı resmî kabulden sonra Kilise'nin insanları zorla Hıristiyanlaştırmak için zorla nehirlerle sürerek vaftiz etmesi, ağır vergiler ve Hıristiyan olmayanlar üzerine baskısı Rusya'da muhalif bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Asırlarca süren bu hareket kendi içinde evrilmiş ve kollara ayrılmıştır. Bu harekete katılan topluluklar Rus Sektantları olarak ifade edilmiştir. Rus Sektantları, Malakan (Priguni, Obshchie, Postoiannye, Dukhovnye), Dukhobor, Subbotniklerden oluşmaktaydı. Bu grupların benzer özellikleri olmasına karşın birçok farklılıkları da bulunmaktadır. Hatta öyle ki yıllar süren bu mücadelede aynı topluluklar arasında bölgesel farklılıklara rastlanmaktadır (Breyfogle, 1998: 15 ve Beliajeff, 1981: 22-24).

† Hayri Çapraz, Kafkasya İdari Komutanı G.V. Rozen'in (1831-1837) raporlarına dayanarak Malakanlar'ın Güney Kafkasya'da öncelikli olarak Karabağ bölgesinde yerleştirdiklerini belirtmektedir. Karabağ'a yaşanan göçün yoğunluğu nedeniyle yer

Malakanlar'ın sayıları konusunda kesin bir istatistik bulunmasa da Rus Çarı I.Nikola'nın yönetiminin sonlarına doğru yapılan sayımlarda bir milyondan az olmadıkları belirtilmektedir (Semyenov ve Karagöz, 2009: 29).

Malakanlar dünya toplumları arasında en fazla sürgün edilmiş topluluklardan birisidir. Kiliseye başkaldırılarıyla başlayan bu süreç günümüze kadar devam etmiştir. Günümüzde Rusya başta olmak üzere Amerika, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Türkiye ve Avustralya gibi birçok ülkede yaşamaktadırlar. Malakanlar'ın bir kısmı 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı (93 Harbi) sonunda, Kars ve çevresi Çarlık Rusya'nın hâkimiyetine girince Kafkaslardan Anadolu'ya göç etmişlerdir (Semyenov ve Karagöz, 2009:112). Kars ve civarına yerleşen Malakanlar ile onlara benzer toplulukların, bölgenin Osmanlı Devleti'ne geçmesiyle bir kısmı göç etse de bölgede yaşamaya devam edenler de olmuştur. Bu süre zarfında Müslüman halkla ortak bir kültür oluşturan Malakanlar, bölgeye kazanımlar sağlamışlardır.

1. Malakanlar'ın Tarih Sahnesine Çıkışı

Rusya'nın Hıristiyanlığı Resmî kabulünden sonra Hıristiyan dininin yaygınlaştırılması için Kilise baskısı her geçen gün artmıştı. Bunun yanı sıra ağır vergiler altında ezilen Rus köylüsü, resmî kabulün ilk yıllarında başlayan muhalif akımların içinde olmuştu. İlk dönemlerinde muhalif hareket ortak özellikler üzerinden hareket etmiş ve “Dini Sapkınlar” ya da “Ruhani Hıristiyan” olarak adlandırılmıştı. Ancak zamanla muhalif akım kendi içinde farklılıklar göstermiştir.

Tambov'un Kilise Yönetiminin 1765'te Sinot'ta görüşülmek üzere hazırladığı raporda “Malakan” ismi ilk kez resmi kaynaklarda geçmiştir. Malakan; Rusça Moloko (süt), kelimesinden türeyerek süt içen veya perhizi bozan anlamına gelmektedir.[‡] Önceleri aşağılamak için kullanılan Malakan ismi bir süre sonra halk tarafından benimsenmişti (Semyenov ve Karagöz, 2009: 19-23). Malakanlar Kilise baskılarına karşı çıkmaları nedeniyle baskılara maruz kalmıştı.

Rus Çarı I. Aleksandr döneminde kilise tarafından uygulanan baskı yumuşamış ve bu durum Malakanlar'ı rahatlatmıştı. Malakanlar yaşadıkları baskılar nedeniyle 1803'te Çar'a dilekçe sunmuşlardı. Bu dilekçe neticesinde

sorunu ortaya çıkmasından dolayı Kafkasya'daki diğer bölgelere yerleştirilmişlerdir (Çapraz, 2012: 237)

[‡] Malakan ismi üzerine farklı tanımlar bulunmaktadır. Ancak biz bunlardan en yaygın olan “Süt İçen” tanımını kullandık.

Çar onları Ortodokslardan ayırmaya ve Tavriya[§] vilayetinin Melitopol kazasındaki Moloçniye (sütlü sular) nehri boyunca uzanan boş araziye yerleştirme kararı vermişti. Böylece Malakanlar'ın göç hayatı başlamıştı. Malakanlar bu bölgede yaşayan Alman kolonilerinden ekonomilerini başarılı bir şekilde yönetmeyi, toprağı da usulünce ekip biçmeyi öğrenmişlerdi (Semyenov ve Karagöz, 2009: 24-25).

Çarlık Rusya'nın Kafkasları işgal etmesiyle Kafkaslardaki Rus nüfusunu artırmak için Rusya içlerinden topluluklar bölgeye göç ettirilmişti. Kafkasların olumlu hayat şartları Malakanlar için özendirici olduğundan birçoğu Kafkasya'ya gönüllü göç etmiştir (Semyenov ve Karagöz, 2009: 36).

2. Kars'ın Çarlık Rusya'nın Eline Geçışı ve Malakanlar'ın Anadolu'ya Göçleri

Kars, Kafkasya'nın Güneybatısında ve Anadolu sınırında bulunmaktadır. Bölgenin güvenliği için son derece önemli bir noktada bulunması tarihsel sürecinde birçok devlet tarafından işgale uğramasına neden olmuştur (Gündüz, 2001: 515-518). Çarlık Rusya, Güney Kafkasya'yı işgal etmesi üzerine buradaki varlığını güvenceye almak için 1807 yılında Kars'ı işgal etme girişimde bulunmuş ancak başarılı olamamıştı (Kırzioğlu, 1953: 547-548). Çarlık Rusya ikinci sefer (1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı) 25 Haziran 1829 tarihinde Kars'ı kuşatmış ve üç gün sonra şehir Çarlık Rusya tarafından işgal edilmişse de 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan "Edirne Barış Antlaşmasıyla" Çarlık Rusya bu topraklardan çekilmiştir (Akşin, 2005: 111).

Kars, Kırım harbi döneminde bir kez daha Çarlık Rusya tarafından kuşatılmış ve 25 Kasım 1855 tarihinde işgal edilmişti. 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan "Paris Antlaşması" gereğince Kars, Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı neticesinde 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı Hükümeti, harp tazminatının bir kısmına karşılık Elviye-i Selase ve Beyazid (Karaköse) vilayetleriyle Dobriçe'yi Çarlık Rusya'ya terk etmeyi kabul etmiştir (Karal, 1988: 66; Kırzioğlu, 1953: 551-552). 13 Temmuz 1878 tarihinde yapılan Berlin Kongresinde İmparatorluğun üç önemli parçası Bosna-Hersek, Kıbrıs Adası ve Elviye-i Selase (Kars, Ardahan

[§] Tavriya Vilayeti, Tambov eyaletinin güneyinde, Ukrayna'nın doğu sınırında yer almaktadır.

ve Batum) üç büyük devletlerin geçici idaresine bırakılmıştı (Ortaylı, 2004: 399). Böylece Kars'ın yaklaşık kırk yıl süren Çarlık Rusya işgali başlamıştı.

Elviye-i Selase'nin Çarlık Rusya'nın işgaline girmesiyle burada yaşayan Müslüman nüfus batıya doğru göç ettirilmiştir. Bölgede Müslümanlardan boşalan yerlere Rus nüfusunun artması ve ihtiyaç duyulan tarımsal üretimin sağlanması için Anadolu'nun iç kesimlerinde yaşayan gayrimüslimlerin yanı sıra Rus iktidarına uygun Malakan, Dukhobor, Alman, Osetin, Ermeni, Rum vb. yerleştirilmişti (Kırzioğlu, 1953: 553; Badem, 2010; Kıyanç, 2014). Çarlık Rusya Elviye-i Selase'ye göç eden bu grupları önemli yollar ve hudutlarda boşalttıkları İslam Köylerine yerleştirmişlerdir (Karabekir, 1988:1651). Ruslar Kafkaslar üzerinde uyguladıkları politikanın aynısını Kars içinde uygulamışlardır. Sınır hattında bulunan Malakan ve onlar gibi zorla göç ettirilmiş toplulukları elde edilen yeni yerleşim yerlerine iskân ettirerek hem bölgedeki Rus nüfusunu artırmaya hem de Malakanlar gibi grupları merkezden uzak tutmaya çalışmışlardır.**

Kars'a ilk Malakan göçmenleri 1878 sonbaharında Güney Kafkasya'dan gelmiştir. Malakanlar'ın yanı sıra Ruslar (Dukhobor, Priguni, Subbornik vb.), Rumlar ve Ermeniler gelmişlerdir (Badem, 2010: 59). 1880 yılından sonra Kars'a yerleşmiş bazı Malakan aileler daha sonra buradan Amerika'ya göç etmişlerdir (Berokoff, 1969: 5). Sınır güvenliğinin tam olmamasından dolayı göç hareketleri kontrol altına alınmadan devam etmiştir. Bu dönemde Rus ve Osmanlı sınırları sürekli ihlal edilmiştir (Aygün, 2007: 89-116).

1876 Osmanlı nüfus sayımına göre, Kars sancağının ve işgalden sonra buraya katılacak olan Oltu ve Ardahan'ın, erkek nüfus miktarı toplam 39.252'dir. İlber Ortaylı'nın Salname-i Vilayet-i Erzurum, Sene 1293/1876-77 göre verdiği sayılar aşağıda belirtilmiştir (Ortaylı, 2004: 403).

Bölgesi	Müslüman Erkek	Gayri Müslim Erkek	Toplam
Kars Sancağı	20.420	4.810	25.230
Oltu Kazası	6.417	355	6.772
Ardahan	7.250	-	7.250
TOPLAM	34.087	5.165	39.252

1881 yılında Rus yönetimi tarafından yapılan ilk sayımın sonuçlarına göre Kars vilayetinde toplam nüfus 125.634'tür (Alp, 2012: 96). 1882 yılında bu

** Çarlık Rusya işgal ettiği bölgelerde varlığını güçlendirmek için sömürgecilik ve iskân politikası geliştirmişlerdir. Bu işgal edilen Sibiryaya, Lehistan, Besarabya, Kuzey Rusya, Kafkasya'da ortaya konulmuştur (Goç, 2011)

sayı 145.412'ye çıkmıştır. Toplam nüfus içerisinde Müslüman Türk nüfus yaklaşık % 62'lik bir orana sahipti. Vilayette yaşamakta olan Müslüman Türk ahali nüfusu 89.958 idi. Buna karşılık Rus, Ermeni ve Rumların oluşturduğu gayri Müslim ahali nüfusu ise 54.578'dir (Badem, 2010: 50). Rus yönetimi bu nüfus yapısından memnun değildi. Ruslar kendilerine bağlı bir sancak oluşturmak için Rus nüfusunu artırmaya çalışmışlardı. 1879-1884 arası gelen Malakanlar Taht sancağına 474, Zaruşad sancağına 273, Ardahan Sancağına 47 olmak üzere toplam 794 hanedir (Badem, 2010: 60).

Kars'ın Çarlık Rusya tarafından işgalinden sonra Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 8 Şubat 1879'ta yapılan İstanbul Muahede-yi Kat'iyeye Antlaşmasına göre üç yıl içinde Kars'ın Müslüman Türk ahali bölgeyi terk etme hakkına sahip olacaktı (Alp, 2012: 2). Antlaşmanın söz konusu maddesinin bu hükmüne dayanarak yaklaşık 70.000 Müslüman Türk vilayeti terk etmiştir (Ortaylı, 2004: 404)††.

İşgalden sonra eski Kars sancağına katılan Oltu ve Ardahan'la birlikte bölgenin nüfusunda büyük değişme meydana gelmiştir. İşgalden 20 yıl sonra yapılan 1897 nüfus sayımına göre, Kars sancağının nüfusu 162.723'ü erkek ve 129.755'i kadın olmak üzere 292.478'dir. Bu artış bölgenin değişen etkin yapısına bakıldığında 20 yıllık Çarlık Rusya'nın iskân politikası neticesidir (Ortaylı, 2004: 403)

Çarlık Rusya istatistiklerinde topluluklar dini cemaatler olarak ayrılmıştı. Bu kapsamda Müslümanlar Şii ve Sünni diye iki ayrı yapıda gösterilmişti. 1897 sayımına göre, Kars'ta başlıca dini grupların nüfusu şöyledir (Ortaylı, 2004: 405).

Dini Grup	Erkek	Kadın	TOPLAM
Ortodoks	18.142	17.188	35.330
Sektant (Malakan)	6.488	6.276	12.764
Ermeni-Gregoryan	26.016	24.964	50.980
Ermeni-Katolik	500	459	959
Protestan	469	392	861
Yahudi	-	4	4
Müslüman (Şii)	7.715	7.289	15.004
Müslüman (Sünni)	54.789	50.529	105.318
Yezidi	1.648	1.448	3.096

†† Bu rakam konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Candan Badem ve Sonya Mirzoyan eserinde bu sayıyı en az 110 bin olarak belirtmişlerdir (Badem ve Mirzoyan, 2013: 8)

TOPLAM	115.767	108.549	224.316
--------	---------	---------	---------

Müslüman ahaliden asker almaya gelince, Çarlık yönetimi bu konuda girişimlerde bulunmuş; ancak hem yerli halkın hem de 1879'dan itibaren yöreye yerleşen Malakanlar'ın şiddetli direnişiyle karşılaşmıştı. Nihayet 1889 yılından itibaren Gayri-Hıristiyan (Müslüman, Yezidi, Yahudi vb.) nüfusa, Malakan ve onlara benzeyen diğer topluluklara askerlik hizmeti yerine Osmanlı Devletinde gayrimüslimlerin ödediği “Bedel-i Askerlik” vergisine benzer bir “Askeri Vergi” (voinskiy nalog) getirilmiştir (Badem, 2010: 15).

Malakanlar Kars'a geldiklerinde kurdukları köyler aşağıda belirtilmiştir. Bu köylerin büyük çoğunluğu Kars'ın Ruslar tarafından işgalinden sonra Türklerin boşalttığı köylerdir (Badem, 2010: 304-352).

Sıra	Köyün Rusça Adı	Türkçe Adı	Bağlı Olduğu Kaza
1	Malaya Voront-sovka	İncesu	Zaruşat
2	Novo Dubovka	Susuz	Zaruşat
3	Novo Petrovka	Meydancık	Zaruşat
4	Olaşanka (Zührap)	Yalınçayır	Zaruşat
5	Romanovo (Büyükzaim)	Yolboyu	Zaruşat
6	Aleksandrovka	Komesor	Kars
7	Blagodarnoe	Çakmak	Kars
8	Novo Mihaylovka	Dikme	Kars
9	Prohladnoe (Melikköy)	Boğazköy	Kars
10	Vladikars	Kümbetli	Kars
11	Novo Selim	Selim	Soğanlı
12	Cincerob (Küçük)?	Sugöze	Ardahan?
13	Nikolayevka (Sarzep)	Sulakyurt	Ardahan
14	Novo Nikolayevka		Kağızman

İngiliz gazeteci ve yazar Lynch Malakanlar'ı mutlu Hıristiyanlar olarak tanımlamıştır. Ziyaret ettiği Malakan köylerindeki taşımacılık, tarım ve hayvancılık karşısında etkilenmiştir. Çiçek bahçelerinin ne kadar güzel olduğunu belirtmiştir (Lynch: 1901, 410-411). Fahrettin Erdoğan 1897 Eylül'ünde Sarıkamış'a geldiğinde bölgede bulunan Malakanlar'ı incelemiştir. Malakanlar hakkında detaylı bilgiler veren Erdoğan, bölge insanı ile görüşmüş

ve Malakanlar'ın çalışkanlıklarını, temizliklerini, komşularıyla kurdukları iyi ilişkilerini gözlemlemiştir (Erdoğan, 1998: 16-17).

Birinci Dünya savaşı sırasında Kafkas Cephesinde bulunan Osmanlı Ordusuna Malakanlar da yardım etmiştir. Viyana'da çıkan "Neue Freie Presse" gazetesi bir haberinde Malakanlar'ın Osmanlı Ordusuna yardım ettiklerini belirtmiştir. Artvin Şavşat'ta yaşayan Malakanlar kendilerine bir buçuk saat mesafede bulunan Osmanlı karargâhına giderek Osmanlı'nın kendilerini Rus zulmünden korunması karşılığında nakliye konusunda orduya yardım edeceklerini belirtmişlerdir. Malakanlar'ın bu tavrı Osmanlı basınında yer bulmuş ve sempati ile karşılanmıştır. Bazı gazetelerde Malakanlar'ın Ruslar tarafından zorla Hristiyanlaştırılmış Müslümanlar oldukları bile yazılmıştı (Öğün:2015, 809-810)

3. Osmanlı Devleti İdaresinde Malakanlar

Çarlık Rusya'da yaşanan Bolşevik İhtilali neticesinde, Ruslar işgal ettiği topraklardan çekilmişlerdir. Böylece Kars, Rus işgalinin sona ermesiyle yeniden (Sultan Vahdettin tarafından çıkarılan fermanla) Osmanlı Devletine katılmıştı. Kars'ın idari sisteminin yeniden yapılandırılması için Dâhiliye Nezareti müsteşarı Abdülhalık Bey başkanlığındaki heyet bölgede mülki teşkilata ilişkin incelemeler yapmış ve ayrıntılı bir rapor hazırlamıştı. Raporda Malakanlar'ın Rus etkisini güçlendirdiği belirtilmiştir (BOA, DH/İ-UM, 20-20/13-9).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin mağlup sayılması neticesinde Kafkaslarda siyasi boşluk yaşanmıştır. Bu nedenle 1919'da Kars merkezli Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti kurulmuştu. Hükümet Anayasası'nın 5. Maddesi gereği her 10 bin seçmene karşılık 1 milletvekili seçilmişti^{††}. Cenub-i Garbi Kafkas Cumhuriyeti Anayasasında belirttiği üzere azınlıkların hakları güvence altına alınmıştı. Seçimlerde Rus üye Matvey S. Raçinski'nin de aralarında bulunduğu on iki hükümet üyesi İngilizlerin Kars'ta bulunan hükümet merkezi baskısıyla Malta'ya sürgün edilmişti^{§§} (Gökdemir, 1989: 157). Sürgünler neticesinde bölgede oluşturulan yeni şura 6 Müslüman, 1 Rum ve 1 Rus'tan meydana gelmişti (Gökdemir, 1989: 160).

^{††} Seçimlerde toplam 64 Üye seçilmişti, bunlardan 60'ı Müslüman, 3'ü Rum, biri ise Kafkasya doğumlu bir Malakandı (Denisenko, 2009: 64).

^{§§} İngilizler tarafından basılan Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti Meclisi yöneticileri önce Batum'a oradan da İstanbul'a gönderilmişlerdir. İstanbul'dan bir süre sonra Malta'ya sürülmüşlerdir. Sürgün edilenler arasında 2725 nolu Matyev S. Raçinski'de bulunmaktaydı (Şimşir, 1976: 125-127)

Osmanlı Devleti sonrasında bölgede baş gösteren Ermeni Mezalimi sırasında Malakanlar da büyük zarar görmüşlerdir. Ermeni çeteleri Müslüman ahali ile yakın ilişkiler içinde olan Malakanlar'a da saldırmıştı. Malakanlar'ın bir kısmı Ermeni Çetecilerin dolaylı İstanbul'a göç etmiştir (Kıyanç, 2014; Kıyanç, 2015)

4. Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Malakanlar

30 Ekim 1920 tarihinde Kars yeniden Türk sınırlarına dâhil edilince, bölgede bulunan Malakanlar için bir taraftan yeni problemler başlarken, diğer taraftan Malakanlar Türk-Sovyet ilişkilerinde önemli bir sorun haline gelmiştir. Malakanlar'ın Türk-Sovyet ilişkilerinde bir sorun olmasında özellikle SSCB Dışişleri Komiseri Çiçerin'in, bu konuda TBMM Hükümeti'ne karşı tutumunun ve Bolşeviklerin Malakanlar'ın arasında yaptıkları propagandaların etkisi büyüktür. 28 Aralık 1920'de SSCB Hükümeti'nin Türkiye Büyükelçisi olarak atanarak (Aslan, 2001: 278), Kars'a gelen Medivani, bölgedeki Malakanlar ile yakından ilgilenmişti. Kars'ta 24 gün kalan Medivani, bölgedeki Malakan köylerini dolaşarak Bolşevik propagandası yapması Kazım Karabekir'in tepkisine neden olmuştu. Kazım Karabekir Medivani'nin ziyaretinden duyduğu rahatsızlığı Ankara'ya bildirilmişti (Karabekir, 1988: 869).

Kazım Karabekir, Rusya'nın Medivani'nin Malakanlar üzerinde yaptığı etkiyi görmek için Malakan köylerini dolaşmış ve gözlemlerde bulunmuştur. Bu nedenle 6 Şubat 1921 Pazar günü Kars'ın Çakmak Köyü'ndeki davete katılan Kazım Karabekir, Malakanlar'ın büyük ilgi ve alakasıyla karşılaşmıştır. Malakanlar, Kazım Karabekir'in davetlerini kabul ederek köylerine gelmelerinden son derece hoşnut olmuşlardı. Malakanlar'ın Medivani'nin propagandasından çok etkilenmediğini de gözlemlemiştir. Kazım Karabekir anılarında Malakanlar'ın temizlik ve misafirperverliklerinden uzun uzun bahsetmiştir. Malakanlar'ın tarım ürünlerinin üretimindeki başarılarının bölgenin kalkınmasında kılavuzluk yapacağını belirtmiştir (Karabekir, 1988: 919-920; Karabekir, 2009: 728).

Malakanlar hakkında olumlu fikirlere sahip olan Kazım Karabekir Bolşevik propagandaların artması ve Bolşevik Rusya'nın tutumundaki değişiklik nedeniyle bakış açısını değiştirmişti. Çünkü o yıllarda Kars'ta Bolşevik yanlısı bir çizgi oluşmuştur (Karagöz, 2005: 160).

Dini inanışlarına göre savaşa, şiddete karşı olan ve askerlik yapmak istemeyen Malakanlar, askerliğe tepki göstermişlerdir. Ancak alınan karar ile Malakanlar'ın da askere alınması topluluk arasında büyük rahatsızlığa neden

olmuştu. Kazım Karabekir'in, Malakanlar'dan geri hizmetlerde, özellikle nakliye işlerinde yararlandığını ancak Malakanlar'ın buna dahi itiraz ettiğini belirtmiştir (Karabekir, 1988: 878). Bu durum Malakanlar'ın büyük bir kısmının yaşadıkları yerleri terk edip, Rusya'ya göç etmek için Rusya'nın Kars Konsolosluğu'na müracaat etmelerine yol açmış, böylece kendi istek ve arzuları ile Rusya'ya göç etmeyi kabul etmişlerdi (Aslan, 2001: 284). Oysa 13 Ekim 1921 tarihinde Sovyet Rusya aracılığı ile Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve TBMM Hükümeti arasında Kars Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmanın 11. Maddesinde taraflardan birinin öteki taraf topraklarında oturan uyrukları, yerleşmiş oldukları ülke yasalarından doğan hak ve görevlere uygun biçimde işlem görmekle birlikte, ulusal savunmaya ilişkin yasalardan muaf tutulması maddesi (Soysal, 1983: 41-47) nedeniyle Malakanlar'ın askere alınması Sovyet Rusya ile Türkiye Cumhuriyeti arasında gerginliğe neden olmuştur.

Yine aynı yıllarda Kars'a gelen (1921-1922) General Sami Sabit Karaman Kızıl propagandaya karşı önlem alınması için yetkilileri uyarması (Karaman, 2002: 135) Malakanlar'a bakış açısının değiştiğini göstermiştir. Sovyet Rusya'nın tehlike olarak görülmesi üzerine Komünizm propagandasına karşı önlemler alınması Malakan karşıtlığını da güçlendirmişti.

Moskova Antlaşması'ndan sonra Türk-Sovyet ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlar nedeniyle Ukrayna Orduları Başkomutanı M. Frunze Ankara'ya gelmişti. Mustafa Kemal ile 25 Aralık 1921'de yaptığı görüşmede Frunze, Malakanlar Sorununu da gündeme getirmiş ve bu sorunun çözülmesi için Mustafa Kemal'den yardım istemişti. Malakanlar'ın Rusya'ya göçmek istediklerini, ancak antlaşmalarda belirtilen süre içerisinde Rusya'ya dönemediklerinden dolayı, onların da Türk vatandaşları gibi askeri yükümlü sayılarak, orduya çağrılmaya başladıklarını ifade etmiştir. Frunze, Rusya'nın antlaşmada belirtilen süre içerisinde, Malakanlar'ın Rusya'ya nakledilemediklerini söylemiştir. Mustafa Kemal'den Malakanlar'a, yazın yetiştirdikleri ürünleri toplamalarına kadar geçici olarak eski oturdukları yerlerde kalmalarına izin verilmesini isteyen Frunze, bu konunun Türk-Sovyet ilişkilerinde yanlış anlamalara sebebiyet vermeyeceğini umduğunu belirtmişti. Ayrıca bu geçici süre sonunda Malakanlar'ın Rusya'ya temsilcilerini göndererek, yerleşecekleri yerleri seçeceklerini ve bu seçtikleri yerlere göç ettirilecekleri garantisini de vermiştir. Mustafa Kemal, bu konu ile ilgili olarak çok az bilgisi olduğunu, ancak Malakanlar konusunun gerçekten de Türk-Sovyet ilişkilerinde önemsiz bir sorun olduğunu belirterek, Rusya'nın durumunu anlayışla karşıladığını ve sorunu Frunze'nin istekleri doğrultusunda halledeceğini belirtmiştir (Aslan, 2001: 37).

Yukarıda belirtilen durumlar neticesinde Malakanlar'ın 20 Ocak 1921 tarihine değin Türkiye'yi terk etmedikleri takdirde askere alınacağını mecliste karar altına alınmıştır (www.molokane.org/Malakanlar Kimdir?/15.06.2015). Böylece Malakanlar'ın Anadolu'dan göçü başlamıştır. Malakanlar'a 1926'da Rusya, Rostov bölgesindeki kıraç Sal'ski steplerinde toprak teklif edilmiştir. Anadolu'da yaşayan Malakanlar'ın yüzde 90'ı geri dönmeyi kabul etmişti.

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1927 yılında yapılan ilk genel seçim sonuçlarında Kars İli incelemesinde Malakanlar hakkında bilgiye ulaşılamamaktadır. Nüfusun dil ve din bölümlerine bakıldığında Malakanlar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Başvekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, 1928). Kars Halkevlerinin 1933-34 yıllarında Kars'ta yaptıkları nüfus sayımında dini ve etnik bakımdan önemli bir çalışma yapılmıştır. Kars'ta yaşayan farklı dini ve etnik unsurlar belirtilmiştir. Bu unsurlar arasında Malakanlar da bulunmaktadır. Verilen rakamlar da Kars merkez 34, Merkez Köyler 142, Susuz Nahiyesi 35, Kağızman Kötek 14, Arpaçay'da 565, Sarıkamış'ta 11 tane olmak üzere toplam 801 Malakan olduğunu belirtmiştir (BCA, CHP Evrakı,490-01/ 837-307-1(116); Arslan ve Topçu, 2012: 106-108). Bu sayı döneminde tahmin edilen Malakan sayısından çok daha azdır. Gerek Orhan Türkdoğan'ın bölgede yaptığı araştırmalar da verdiği (1960) sayı, gerek Göç sırasında belgelerden edinilen sayılardan bölgede yaşayan Malakanlar'ın çok fazla olduğu görülmektedir.

İsmet İnönü Kars gezisi kapsamında 1935 yılında Malakan köylerini de ziyaret etmişti. İsmet İnönü gezi sonrasında hazırladığı Şark Raporunda Malakanlar'ın çalışkanlıkları ve tarım konusunda yeteneklerine değinmiştir. Bunun yanı sıra arazi azlığını da eklemiştir (Öztürk, 2001: 57-58). Malakanlar'ın arazi talebi neticesinde aynı yıl devlet üç yüz Malakan'a fert başına olmak üzere 14 dekar toprak dağıtmıştır. Bunun yanı sıra her evin aile reisi için de, yine 15 dekar vermişti. Böylece önceden tapusuz olan araziler tespit edilerek bir plana göre tanzim edilmiştir.

Kars'taki tüm topraklar Mir'i Arazi sayıldığından Malakanlar kendilerine hükümet tarafından tahsis edilmiş olan toprakları kira ve vergi karşılığında işlediklerinden dolayı bu durum Malakanlar arasında büyük sevinçle karşılanmıştır (Denisenko, 2011: 196). Malakanlar halen bile İsmet İnönü'den övgüyle bahsetmektedirler. İsmet İnönü zamanında tarım arazisi daha iyi olan bölgelerde yerleşim kurulması için Malakanlar'a izin vermişti. 1962 yılında göç yaşanmadan önce Malakanlar'ın elinde bulunan toplam arazi 8.000-10.000 dekar arasındaydı (Türkdoğan, 2005: 68).

5. Malakanlar'ın Anadolu'dan Ayrılışları

Rusya'ya gitmek istemeyerek, Türkiye'de kalan Malakanlar'ın büyük bir bölümü Kars'ın Yalınçayır (Zöhrep), Atçılar ve Çalkavur Köylerinde ve ayrıca bir bölümü de Kars, Ağrı ve Erzurum'un çeşitli bölgelerine dağılmış bir şekilde 1962 yılına kadar yaşamışlardır. 1960 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre, Türkiye'de bulunan Malakanlar'ın sayısı 1.500'den fazladır (Türkdoğan, 2005: 62).

Kars'ta yaşayan Malakanlar tarafından gençlerin gelenek ve göreneklerinden uzaklaştığı belirtilmiştir. Gençler arasında dini bakımdan yasak edilmesine karşı içki ve sigara kullanımı, ibadete ilginin azalması gibi sorunların yanında en büyük sorun ise nüfusun azlığından dolayı evlenememeleriydi (Turhan, 1956: 8). Malakan Göçünü hazırlayan başka nedenlerde bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çeken Sovyet Rusya radyolarında sürekli olarak Marks'ı konu alan konuşmalar ve onun ideolojisini savunmalarıydı. Malakanlar Karl Marks'ı, dini önderleri Maksim Gavrilovich Rudomyotkin; Marksizm'i de Maksimizim zannetmişlerdir. Bu yanlış anlamın yanı sıra 1955 yılında Kars'ta Malakanlar'ın yoğun olarak yaşadığı Atçılar, Çakmak ve Çalkavur gibi köylerde sahte dini önderler ortaya çıkmıştı. Bunlardan Vasili Petrovich Kholopff, yakında bir peygamberin geleceğini belirtmişti. Bir başka sahte dini önder Grigoriy Petroviç, Atçılarda yaptığı dini ayinde Sovyet Rusya'ya toplu göç edilmesini istedi. Tüm bu gelişmeler Malakanlar üzerinde büyük etki yaratmıştı. Bunun üzerine bir araya gelen Malakanlar 1956 yılında Türkiye'den Sovyet Rusya'ya göç kararını oy birliğiyle almıştı (Akçayöz, 2015: 152). Kars ve civarında yaygın olarak anlatılan hikâyeye göre Malakanlar, Sovyet Rusya'ya göç ettikten sonra geride kalanlara durumlarıyla ilgili nasıl bilgi vereceklerini düşünmüşlerdi. O dönemde mektupların sınırda okunması nedeniyle böyle ifadelerin tehlikeli olacağını düşünen Malakanlar, fotoğraf ile anlatmaya karar vermişlerdi. Sovyet Rusya'ya göç edenler oradaki yaşantıyı anlatmak için şifreli bir fotoğraf gönderecek eğer fotoğrafta bulunanlar ayakta ise durum çok iyi olduğunu, oturur vaziyette ise durumların kötü olduğu anlaşılacaktı. Malakanlar'dan bir kısmı Sovyet Rusya'ya gittikten bir süre sonra fotoğraf gelir ve gelen fotoğrafta insanların ne ayakta ne de oturur vaziyettedir, herkes yüzüstü yere uzanmıştı. Bu da orada ki yaşantının Malakanlar'ın bekledikleri gibi olmadığını tam tersine çok kötü olduğunu göstermiştir (Akçayöz, 2015: 78).

Anadolu'da son kalan Malakanlar'ın göçü 22 Kasım 1961 tarihinde başlamıştır. Kars'ın Atçılar Köyünde bulunan 60 kişilik 10 aile hudut postası ile

Sovyet Rusya'ya göç etmiştir ([Milliyet Gazetesi/23.11.1961](#)). Bu Malakan göçünün başlangıcı olarak kabul edilir. Malakanlar göçleri basında geniş yer bulmuştur. Basında bu göçün nedeni olarak ise “Bazı dini sebeplerle Türkiye’de evlenemeyen ve kendi aralarında yaptıkları evlenmelerle çok yakın akraba haline gelen Malakanlar Rusya’da evleneceklerdir” ([Milliyet Gazetesi/30.11.1961](#)) diye belirtilmiştir.

Malakanlar sadece Sovyet Rusya’ya değil Amerika’ya da göç etmişlerdir. Kars’a gelen Amerikalı yetkili Tatiana Schaufuss^{***} ve beraberindeki iki göç uzmanı ile bölgede bulunan Malakanlar’ın Rusya’ya göç etmelerini engelleyerek Amerika’ya göç etmelerini sağlamışlardır ([Milliyet Gazetesi/17.02.1962](#)). Bu çalışmalarında da kısmen başarılı olmuşlardır. 04 Haziran 1963 tarihinde Kars’ta bulunan Malakanlar ve Bandırma yakınlarındaki Kocagöl’de yaşayan Don Kazaklarından toplam 225 kişi uçakla Amerika’ya gitmişlerdir ([Milliyet Gazetesi/05.06.1963](#)). Malakanlar’ın 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları sonrası başlayan Anadolu serüveni yaşanan bu göçler neticesinde son bulmuştur.

6. Malakan İzleri

Malakanlar’ın, Türkiye’deki varlığından ilk kez İhsan Abidin’in 1928 yılında yayınlanan “Anadolu’da Ziraat ve Hayvan Yetiştirme” adlı yayınında bahsedilmiştir (Türkdoğan, 2005: 23). Bu konuda ilk çalışmalardan birisi ise 1954 yılında Kars’ta Malakanlar üzerinde çalışan Mümtaz Turhan’dı (Eröz, 1962: 122). Malakanlar üzerine bilimsel araştırmalar ilk olarak Orhan Türkdoğan’ın 1960-62 yıllarında tamamladığı “Malakanlar’ın Toplumsal Yapısı/Kars İlinin Üç Köyünde Bir Rus Etnik Grubunun Sosyo-Ekonomik Araştırması (1877-1962)” isimli Doktora tezi ile başlamıştır. Bu çalışmanın yanı sıra yıllar sonra Çakır Ceyhan Süvari tarafından “Malakanlar Rus Köylü Hareketlerinden Günümüze Malakan İnancı” isimli doktora tezi hazırlanmıştır. Malakanlar üzerine sosyolojik çalışmalar bu dönemde varlığını göstermiştir. Bu konuya Mümtaz Turhan, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mehmet Eröz, Cavit

^{***} ABD’de 1939 yılında New York da Leo Tolstoy’un kızı Alexandra Tolstaya tarafından kurulan Tolstoy Vakfı (The Tolstoy Foundation), Avrupa ve Sovyet Rusya’da bulunan göçmenlere yardım amaçlı kurulmuştur. Bu kapsamda birçok Rus Göçmen Amerika’ya göç ettirilmiştir. Tatiana Schaufuss’da Tolstoy Vakfı’nın kurucuları arasındadır. Malakanlar’ın büyük sevgi duydukları Tolstoy’un ismini verdiği vakıf aracılığıyla Amerika’ya göç ederek; tarım alanında büyük fayda sağlamışlardır (Anderson, 1958: 60-66).

Orhan Tütengil gibi ilim adamları tarafından yapılan araştırmalar Malakan araştırmalarının başlangıcı ve en kıymetlileri arasındadır. Sosyolojik araştırmalara konu olan Malakanlar'ın tarihi üzerine araştırmalar uzun süre yapılmamıştır. Malakan tarihi ve toplumsal yapısı hakkında çalışmalar yapan araştırmacıların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu konuda uzun yıllar büyük bir boşluğu kapatmaya çalışan Candan Badem, Erkan Karagöz, Vedat Akçayöz ve Ludmila Denisenko'un eser ve mücadeleleri bu konuda son derece önemlidir.

Bunların yanı sıra, teması Malakanlar olan kültürel faaliyetlerde yapılmaktadır. Bu amaçla 2008 yılında "Malakanlar Fotoğraf Sergisi" Kars'ta gerçekleşmiştir. Yönetmen Yalçın Yelence tarafından 2008 yılında hazırlanan "Kars'ın Solan Rengi Malakanlar" adlı belgesel filmi ve yine 2009 yılında başrollerini Tarık Akan ve Şerif Sezer'in yaptığı Murat Saraçoğlu'nun yönettiği "Deli Deli Olma" sinema filmi son derece önemlidir. Bunların yanında Malakanlar, TRT başta olmak üzere birçok kanal ve programa konu olmuşlardır.

Yaklaşık seksen yıllık serüvenleri boyunca bölge insanı ile geliştirdikleri kültürel miras günümüzde izlerini kaybetmeye yüz tutmuştur. Bu çalışma Malakanlar'ın silinmeye yüz tutmuş izlerini ortaya çıkarmak amacıyla 2014 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde hazırlanan "Malakanlar" isimli yüksek lisans tezi temel alınarak yeni belge ve bilgiler ışığında hazırlanmıştır.

Malakanlar Kars'a göç ettikten sonra bölgede birçok köy kurmuş ya da Müslümanlardan boşalan köylere yerleşmişlerdir. Bu köylerin kendine has bir mimarisi bulunmaktaydı. Geniş düzlükler ve sulak araziler üzerine kurulmuş olan bu köyler yolun iki tarafına sıralanmış evlerden oluşmaktadır. Yolun iki tarafında geniş boşluklar bırakılmıştır. Evler kalın duvarlar ve çatıdan oluşmaktaydı. Kapılarının güneye açılması, yüksekte pencereler mevsim şartlarına ayak uydurmak için alınan önemlerdi. Evlerin tavan yükseklikleri sıcaklığın daha iyi muhafaza edilmesini sağlarken, peç isminde duvar içi ısıtma özelliğine sahip sobalar kullanılmaktaydı. Evlerin bahçelerinde "Bostan" ismi verilen iklime uygun meyve ve sebzelerin yanı sıra çiçek türlerinin de yetiştirildiği ayrı bir bölge bulunmaktadır. Ayrıca bölgesel yapıya uygun "Napızar" denilen tarlalar bulunmaktadır. Her yedi evin arasında "Ara" denilen yollar bulunmaktadır. Bu yollar tarlalara ulaşmanın yanı sıra hayvanların geçişi içinde kullanılmaktadır. Malakan köylerindeki bu estetik yapı günümüzde büyük oranda yok olmuştur. Bölgede yapılan araştırmalarda Kars'ın Susuz ilçesine bağlı İncesu, Çamçavuş, Meliköy, Çakmak, Yolboyu gibi köyler

Malakan köy yapısının en iyi örneklerindedir. Bölgede daha sonra kurulan köyler arasında mimari olarak büyük farkların olduğu tespit edilmiştir.

Kars'a Çarlık Rusya işgali yıllarında Malakanlar'ın yaşadığı köylere, Çarlık Rusya'nın çekilmesiyle 1917 yılında Azeri Türkleri ve 1934 ile 1938 yıllarında Kafkaslar ve Anadolu'nun içlerinden gelen Müslüman halk yerleşmişti (Akçayöz, 2015: 67). Böylece köylerde farklı dil ve dinler bir arada yaşamaya başlamıştı. Bu durum farklı kültürlerin çatışma ortamında bölgede var olan zenginliği daha da artırmıştı. Bölgeye göç eden Müslüman halk Malakanlar'dan, Malakanlar da Müslüman halktan çok şey öğrenmiş ve ortak bir kültür yaratmışlardı. Bu ortak kültür Malakanlar'ın bölgeden ayrılması sonrasında da etkisini göstermiştir. Günümüze kadar etkisi devam eden bu kültürün 2000'li yıllar başında değişime uğradığı söylenebilir. Bölge kültüründe izleriyle varlığını devam ettiren Malakanlar, bölge insanının anılarında yaşamaktadır.

Kullandıkları tarım metotları sayesinde kısa zamanda tarım alanında bölgenin kalkınmasında önemli katkılar sağlamışlardır. Kars vilayetinin tarım ürünlerini belirleyen son Osmanlı istatistiğine göre buğday ve arpa bölgede yetişen başlıca hububat cinsidir. Az miktarda mercimek ve baklagiller, kavun-karpuz, elma, üzüm ve vişne gibi meyveler yetiştirilmektedir. Malakanlar'ın bölgeye gelişiyle bölgede tarımsal üretim artmıştır. Malakanlar o günlerde Kars'ta yetişmeyen birçok sebze ve meyveyi ilk kez yetiştirmişlerdir. Çarlık Rusya döneminde Malakanlar'ın bölgeye diğer önemli katkıları da hayvancılık ve tarımsal teknoloji alanında olmuştur. Malakanlar'ın katkılarıyla arazileri ekime açmak için, Kars'ta yaygın olarak at ve ağır pulluk kullanılmaya başlanmıştır. 1884 ve 1913 arası ekilebilir arazi 2 misli ve tarım nüfusu da 4 misli artmıştır (Ortaylı, 2004: 408-410). Günümüzde varlığını devam ettiren Malakan Atı, tarım makinaları öncesinde son derece önemliydi. Malakan Atı, bölge şartlarına dayanıklı ve tarım işlerinde kullanılması nedeniyle yaygın olarak yetiştirilmekteydi (Hamzaoğlu, 2007). Yakın zamana kadar bölge de Tarımsal Makinaların öncülerinden görülen Rus Tırmığı, biçer gibi aletler tarımsal üretimde kullanılmıştır.

Kars ve civarında yaşayan Malakanlar'ın yörede buldukları süre boyunca bölge halkından ortak özellikler kazanmışlardır. Özellikle kılık kıyafet ve yemek konusunda benzerlikler bulunmaktaydı (Turhan, 1956: 78).

Kars ve civarı süt ve süt üretiminde son derece zengin bir bölgedir. Zengin bitki örtüsü ve yaylaları sayesinde geniş otlak alanlarına sahip olduğundan hayvancılık ve hayvansal gıdalar bölge geçiminde son derece önemlidir. Kars'ın Çarlık Rusya işgali sonrasında Kars'a gelen Malakanlar,

Estonyalılar ve Almanlar bu zenginliği daha da artırmıştır. Bölgenin şartlarına uygun Montofon (Zavot) İnekleri^{†††} de bu dönemde yetiştirilmeye başlanmıştır. Kars'ta halen üretilen ve dünyanın en kaliteli peynirlerinden birisi olan Gravyer peyniri, Kars'a Estonyalılar tarafından getirilmiştir.^{†††} Bir diğer peynir türü ise Kaşar peyniridir (Öztek, 1983). Bu peynirlerin yanı sıra bölgede üretilen bir diğer peynir türü yöresel olarak “Çakmak Peyniri” adlandırılan “Beyaz Peynir”dir. Malakanlar ve diğer topluluklar sadece bu peynirleri bölgeye getirmekle kalmamış; peynirlerin uzun süre muhafaza edilmesi için teknikler de geliştirmişlerdir. Kars ve civarındaki bu peynir zenginliği neticesinde Kars merkeze yaklaşık 40 km uzaklıkta bulunan ve eski bir Malakan köyü olan Boğatepe (Zavot) köyünde Türkiye'nin ilk Peynir Müzesi kurulmuştur. Bu müzede bölgenin peynir zenginliği ve üretiminin yanı sıra tarihsel serüveni de sergilenmektedir. Müze, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından da desteklenmektedir.

Malakanlar döneminde Kars ve çevresinde Arıcılık da yaygınlaşmıştır. Günümüzde önemli bir geçim kaynağı olan Arıcılık, Malakanlar getirdiği kovan ve petek usullerindeki yenilikler sayesinde yaygın hale getirilmiştir. Bölgede üretilen bal dünyanın en kaliteli balları arasındadır. Malakanlar bölgede organik enerjinin yanı sıra mekanik enerjiden de faydalanmıştır. Sabun imalatında büyük başarı elde eden Malakanlar tarafından üretilen sabunlar uzun yıllar bölgede kullanılmıştır. Malakan köylerinde halen varlığına rastladığımız tamir dükkânlarının Malakanlar tarafından kurulduğu bilinmekte ve bu dükkânlar günümüzde de varlıklarını sürdürmektedirler. Malakanlar'ın bölgeye yaptıkları katkılardan biriside, değirmenciliği bölgeye yaygınlaştırmak olmuştur. Günümüzde halen kullanılan bu değirmenler gelişen teknolojiyle su yerine elektrikle çalışmaktadır. Değirmencilik Malakanlar'ın en yaygın tanınan özelliklerindedir. Bölge insanı Malakanlar'dan öğrendiklerini onlar göç

^{†††} Montofon (Zavot) İneği, aslen İsviçre'nin Alp Dağlarına ait sığır ırkıdır. Süt üretiminde son derece verimli olan bu ırk ülkemizde de yetiştirilmektedir. Genel özellikleri bakımından Rengi Koyu Kahverengi, Gri olmaktadır. Soğuk havalara dayanıklıdır (Sarıözkan ve Savaş vd. 2013: 257-258). Kars ve civarında yaygın olarak kullanılan Montofon İneği, Zavot ya da Malakan İneği olarak isimlendirilmektedir.

^{†††} Gravyer Peyniri, aslen İsviçre kökenlidir adını ise İsviçre'nin “Gruyère” kasabasından almaktadır. Çarlık Rusya işgali ile bölgeye taşınan Gravyer Peyniri, bölgenin fiziki ve doğal şartlarının uygunluğuyla üretilmiştir. Gravyer peyniri diğer peynirlere göre zahmetli ve maliyetli bir peynirdir. Yaklaşık 15 kilodan bir kilo ancak çıkan bu peynirin yapılışı 10 ay kadar sürmektedir (Topuk ve Çiğdem, 2015, 70).

ettikten sonra da yaşatmaya devam etmiştir. Ancak kimi özellikler zamanla geliştirilse de beklenen ilerleme yaşanmamıştır.

Bu birliktelikte bir başka iz ise diller arasındaki alıntı sözcüklerdir. Türk Dil Kurumu verilerine göre Türkçeye geçen Rusça kelime sayısı 39 iken Türkçeden Rusçaya geçen kelime sayısı ise 2500 olarak belirtmiştir. Bu kelimelerin bir kısmı Ek’de verilmiştir (Daşdemir ve Efendioğlu, 2016: 161; Badem, 2010). Bu verilerin yanı sıra bölgede yapılan incelemelerde kelime sayısının çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu kelimelerin birçoğu Kars ve civarında kullanılırken; bir kısmı unutulmuştur.

Sonuç

Malakanlar Tarihinin büyük kısmı sürgünler ve bu sürgünlerin bir sonucu acılardan meydana gelmektedir. Bu sürgünler Çarlık Rusya’nın bir politikası olarak işgal ettiği yerlere gerçekleştirilmiştir. Kars’ın Çarlık Rusya işgaline girmesiyle Malakanlar bu bölgeye göç etmişlerdir. Malakanlar Kars’ta yaşadıkları sürede Anadolu Medeniyetlerine bir zincir daha eklemişlerdir. Malakanlar uzun süredir yaşadıkları sürgün edildikleri yerler aksine Kars ve civarında kendilerine uygun yaşam kurmuşlardır. O güne kadar gittikleri yerlerde diğer topluluklardan uzak, dışa kapalı yaşamayı başaran Malakanlar, Kars’a göç ettiklerinde burada yaşayan Müslüman topluluklarla beraber yaşamışlardır. Bu yaşam kendi içinde çatışmalar barındırsa da kendine has bir yapı ortaya çıkarmıştır. Tarım ve Hayvancılıkta tecrübelerini bölge halkıyla paylaşan Malakanlar, bölge insanından da çok şey öğrenmişlerdir. Bu paylaşım bölgede hoşgörü kaynağı olmuştur.

Malakanlar’ın Kars’tan göç etmeleri bölge insanı arasında büyük üzüntüye neden olmuştur. Malakanlar’ın siyasi ve sosyal nedenlerden dolayı göç etmesi, bölgede ki gelişmişliğe ve hoşgörü hayatına zarar vermiştir. Bu nedenle Malakanlar bölge insanı hafızasında önemli bir yere sahiptir.

Kaynakça

BCA, CHP Evrakı,490-01/ 837-307-1(116)

BOA, DH/İ-UM, 20-20/13-9

Milliyet Gazetesi Arşivi

Akçayöz, V. (2015), *Annem Sara ve Malakanlar*, Kars: Kars Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.

- Akşin, S. (2011), *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Alp, A. (2012), *Kars Tarihi Bakımından Bir Kaynak Olarak Vilayet Gazetesi Kars*”, TSA Dergisi, 16(1), 89-102
- Anderson, P. B. (1958). *The Tolstoy Foundation*. The Russian Review, 17(1), 60-66.
- Arslan, N. O. ve Topçu İ. (2012), *Cumhuriyet Döneminde Kars'ta Nüfus*, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Sayı (6), 87-124.
- Aslan, Y. (2001), *Milli Mücadele Döneminde Türk-Sovyet ilişkilerinde Molokanlar (Malakanlar) Sorunu*”, A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 8 (18), 275-307.
- Aygün, N. (2007), *Kafkasya'da Rus Osmanlı Mücadelesi ve Kars Dolaylarında Sınır İhlalleri, 1826*, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD), 3(6), 86-116
- Badem C. ve Mirzoyan S. (2013), *Tiflis-Gümrü-Kars Demir Yolunun İnşası (1895-1899)*, Danvers: The Institute for Historical Justice and Reconciliation
- Badem, C. (2010), *Çarlık Yönetiminde Kars Vilayeti*, İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık.
- Başvekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi (1928), *Umumi Nüfus Tahriri*, Ankara: Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası.
- Beliajeff, A. S. (1981). *Molokane*. The Modern Encyklopedia of Russian and Soviet History, Cilt (23), Florida: Academic International Press
- Berokoff, J. K. (1969), *Molokons in America*, Los Angeles: Published by Los Angeles.
- Breyfogle, N. B. (1998), *Heretics and Colonizers: Religious Dissent and Russian Colonization of Transcaucasia, 1830-1890 (Azerbaijan, Armenia, Georgia)*, Yayımlanmış Doktora Tezi, University of Pennsylvania.
- Çapraz, H. (2012), *19. Yüzyılda Rusya'nın Karabağ Politikası*, Belgi Dergisi, Sayı (3), 231-240
- Daşdemir, M. ve Efendioğlu, S. (2016), *Kars ve Erzurum Ağızlarında Rusça Ödünç Kelimler*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), Sayı (55), 159-178
- Denisenko, L. (2009), *Rus Emperyalizmi Kafkasya'nın Ruslaştırılması ve Malakanlar*, Toplumsal Tarih, Sayı (187), 60-65
- Denisenko, L. (2011), *Böyle Bir Kars*, İstanbul: Heymola Yayınları
- Erdoğan, F. (1998), *Türk Ellerde Hatıralarım*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

- Eröz, M. (1962), *Türkiye’de İslav Muhacirleri ve Kazaklar Etrafında Bazı Kaynaklar*, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı (3), 121-136
- Fındıkoğlu, Z. F. (1962), *Türkiye’de Rusya ve Amerika’ya Göç Eden İslav Muhacirleri*, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı (3), 56-92
- Goç, V. P. (2011), *İskân-ı Muhacirin*, Mütercim: Habil Âdem, Haz. Ali Cin ve Haluk Kortel, İstanbul: IQ Yayınları
- Gökdemir, A. E. (1989), *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Gündüz, T. (2001), *Kars*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt: (24), İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hamzaoğlu, M. (2007). *Malakan Atı (Ardahan Atı)*. Ankara: Anadolu At Irklarını Yaşatma ve Geliştirme Derneği Yayınları.
- Karabekir, K (2009), *Günlükler (1906-1948)*, Haz. Yücel Demirel, Çev. Budak Kayabek, İstanbul: YKY Yayınları
- Karabekir, K.(1988), *İstiklal Harbimiz*, İstanbul: Merk Yayıncılık.
- Karagöz, E. (2005), *Kars ve Çevresinde Aydınlanma Hareketleri ve Sol Geleneğin Tarihsel Kökenleri 1878-1921*, İstanbul: Asya Şafak Yayınları.
- Karal, E. Z.(1988), *Osmanlı Tarihi*, Cilt (8), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karaman, S. S.(2002), *Trabzon ve Kars Hatıraları İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa*, İstanbul: Arma Yayınları.
- Kırzioğlu, M. F. (1953), *Kars Tarihi*, İstanbul: Işık Matbaası.
- Kıyaç, S. (2014), *Malakanlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıyaç, S. (2015), *Ermeni Mezaliminin Sürgündeki Tanıkları Malakanlar’ın Türkler ve Ermenilerle İlişkileri*, II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Lynch, H. F. B. (1901), *Armenia Travel and Studies*, London, New York: Longmans, Green and co.
- Ortaylı, İ. (2000), *Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleleri I*, Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları
- Öğün, T. (2015), *Turan Yolunda Bir Serap: Çoruh Vadisi Harekâtının ve Ardahan Basınının Osmanlı Basınındaki Yansımaları*, Yeni Türkiye, Sayı (73), 806-820
- Öztek, L. (1983), *Kars İlinde Yapılan Kaşar Peynirlerinin Yapılışları, Bileşimleri ve Olgunlaşmaları Üzerinde Araştırmalarla Bunların Diğer Peynir Çeşitleri İle Kıyaslanmaları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

- Öztürk, S. (2001), *Kasadaki Dosyalar*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Sarıözkan, S., Aytaç, A., Bayram, D., (2013), *Zavot Irkı Sığırlarda Karkas Özellikleri ve Karkas Parçalanmanın Ekonomik Yönü*, Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi, Sayı (60), 257-262.
- Semyenov, I. Y., Karagöz, E. (2009), *Sürgün Bahçesinin Solan Renkleri Molokanlar*, İstanbul: Su Yayıncılık.
- Soysal İ. (1983), *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, Cilt 1 (1920-1945), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Süvari, C. (2013) *Malakanlar Rus Köylü Hareketlerinden Günümüze Malakan İnancı*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Şimşir, B. (1976), *Malta Sürgünleri*, İstanbul: Milliyet Yayınevi
- Topuk, Ş., Sezer Ç. (2015), *Some Quality Characteristics Of Kars Gravyer Cheese*, The Journal Of Food Sayı (40), 69-75
- Toynbee, A. (1975), *Tarih Bilinci*, Çev. Murat Belge, İstanbul: Bateş Yayınları
- Turhan, M. (1956), *Kültürde Değişen ve Değişmeyen Mukavemet Eden Unsurlar*, İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi, Cilt (1), 6-21
- Türkdoğan, O. (2005), *Kars'ta Bir Etnik Grup Malakanlar'ın Toplumsal Yapısı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Yalman, A. E. (1997), *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, 1. ve 2. Cilt, İstanbul: Pera Yayıncılık.
- [http://www.molokane.org/Malakanlar Kimdir?](http://www.molokane.org/Malakanlar%20Kimdir?) Erişim Tarihi, 15.06.2015

Ek: Malakanlar Sayesinde Rusça'dan Türkçe'ye Geçen Kelimler

Sıra	Rusça	Türkçe Anlamı	Sıra	Rusça	Türkçe Anlamı
1	Abeşik	Orman Memuru	37	Kartol, Kartopi	Patates
2	Abrigoz	Kayıtı	38	Katlet	Kızartılmış et
3	Afiser	Rus Subayı	39	Katreç	Sürgün, kürek cezası
4	Akuşke, Akuşka	Pencere, küçük pencere	40	Kete	Böreğe benzer bir yiyecek.
5	Almuçay	Erik	41	Knişke	Kitap, nüfus cüzdanı
6	Astarşina	Başmuhtar veya	42	Kuruşka	Madeni bir

		<i>nahiye memuru</i>			<i>kap, maşrapa</i>
7	<i>Baldon</i>	<i>Palto</i>	43	<i>Lapatga</i>	<i>Büyük Kürek</i>
8	<i>Bamedor, Bomador</i>	<i>Domates</i>	44	<i>Loby</i>	<i>Taze Fasulye</i>
9	<i>Bedire</i>	<i>Kova</i>	45	<i>Loda</i>	<i>Yığın, Küme, Birikinti</i>
10	<i>Berdanga</i>	<i>Silah, Tüfek Markası</i>	46	<i>Lom</i>	<i>Kaldıraç, Levye</i>
11	<i>Bırışga</i>	<i>At Arabası</i>	47	<i>Manat</i>	<i>Rus Parası</i>
12	<i>Boçka, Boşga</i>	<i>Fıçı</i>	48	<i>Malina</i>	<i>Çilek</i>
13	<i>Çaynik</i>	<i>Çaydanlık</i>	49	<i>Matuşke</i>	<i>Anne, kadın</i>
14	<i>Çatan</i>	<i>Tahıl Saplarını taşımak için kullanılan araba</i>	50	<i>Neçelik</i>	<i>Müdür</i>
15	<i>Fırğın, Furğun</i>	<i>Üstü Kapalı At Arabası</i>	51	<i>Neft</i>	<i>Gazyacağı</i>
16	<i>Gamanda r, Gumanda r</i>	<i>Kumandan</i>	52	<i>Patval, Badval</i>	<i>Bodrum</i>
17	<i>Ganfet, Genfet</i>	<i>Bayram Şekeri</i>	53	<i>Patnos</i>	<i>Tepsi</i>
18	<i>Garavat</i>	<i>Karyola Yatak</i>	54	<i>Peç</i>	<i>Soba</i>
19	<i>Gazarma</i>	<i>Kışla, Koğuş</i>	55	<i>Peçet</i>	<i>Mühür</i>
20	<i>Gazonni</i>	<i>Hazineye ait, devlet malı</i>	56	<i>Piyan</i>	<i>Sarhoş 16 kg ağırlık ölçüsü</i>
21	<i>Galoş</i>	<i>Lastik Ayakkabı</i>	57	<i>Put</i>	
22	<i>Gepik</i>	<i>Değersiz Para, Kuruş</i>	58	<i>Qaçqa</i>	<i>At arabası</i>
23	<i>Gilava</i>	<i>Kaymakam, başkan</i>	59	<i>Qanfet</i>	<i>Şekerleme</i>
24	<i>Gırşa</i>	<i>Çatı, Dam</i>	60	<i>Qunut</i>	<i>Kırbaç</i>
25	<i>Gocik</i>	<i>Palto, Kaban</i>	61	<i>Rezin</i>	<i>Lastik</i>
26	<i>Gopça</i>	<i>Düğme, Çengel, Kanca</i>	62	<i>Saldat</i>	<i>Rus Askeri</i>
27	<i>Gunut</i>	<i>Uzun Kamçı</i>	63	<i>Semaver</i>	<i>Semaver</i>

28	<i>Guşka, Kuşka</i>	<i>Taş veya Toprak Yığını</i>	64	<i>Sımışka</i>	<i>Çekirdek, tohum</i>
29	<i>Hazayin</i>	<i>Patron</i>	65	<i>Sipişka, Pişka</i>	<i>Kibrit</i>
30	<i>İstikan</i>	<i>Bardak</i>	66	<i>Şinel</i>	<i>Palto</i>
31	<i>İstol</i>	<i>Sandalye</i>	67	<i>Talrik</i>	<i>Tabak</i>
32	<i>İstrajnik</i>	<i>Atlı jandarma, muhafız</i>	68	<i>Vedira, Vedro</i>	<i>Kova</i>
33	<i>İşkaf</i>	<i>Dolap</i>	69	<i>Yeşik, Yaşık</i>	<i>Kutu, sandık</i>
34	<i>Kaloş</i>	<i>Lastik ayakkabı</i>	70	<i>Yubka</i>	<i>Etek</i>
35	<i>Kapik</i>	<i>Kopek, rublenin kuruşu</i>	71	<i>Zagon</i>	<i>Yasa</i>
36	<i>Kapuska, Kapusta</i>	<i>Lahana</i>	72	<i>Zanka</i>	<i>Kızak, Atlı Kızak, Fayton</i>
			73	<i>Zavot, Zağot</i>	<i>Mandıra</i>

Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Programlarının Sınama Durumları Açısından Karşılaştırılması *

Öğr. Buket Gülay ÇİFTER

Ahmet Yesevi İmam Hatip Ortaokulu
buketcifter@hotmail.com

Yrd. Doç. Dr. Metin AŞÇI

Celal Bayar Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve
Öğretim Anabilim Dalı
metinasci@cbu.edu.tr

Öz

Bu çalışmada Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri 4. sınıf Sosyal Bilgiler programları, sınama durumları açısından karşılaştırılarak, benzerlik ve farklılıkları ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'deki ilköğretim 4. sınıf Sosyal Bilgiler programı ile sınırlandırılan bu çalışma, konusu gereği uluslararası karşılaştırmalı bir çalışmadır. Çalışmada var olan durumu olduğu gibi ortaya koymak amaçlandığından tarama modeli kullanılmıştır. Ülkelerin eğitim sistemleri ve öğretim programlarına ait bilgiler literatür taramasıyla kütüphanelerden ve internetten elde edilen bilgilerden sağlanmıştır. Bu bilgiler, doküman analizi yöntemiyle değerlendirilerek çalışma için gerekli olan veriler elde edilmiştir. Ülkelerin Sosyal Bilgiler programı ölçme ve değerlendirme boyutları Amerika Birleşik Devletleri programı temel alınarak 4. sınıf düzeylerinde incelenmiştir.

Çalışma bulguları açısından ele alındığında görülmektedir ki, her iki ülkede de Sosyal Bilgiler dersinin değerlendirme aşamasında gözlemlenen benzerlikler ve farklılıklar, ülkelerin programları oluştururken temel aldıkları felsefeden kaynaklanmaktadır. Bu felsefeler evrensel anlamdaki karşılıklarından ziyade ülkelerin öznel ihtiyaçlarından ve ülkelerin kendi ulusal filizlerinden geçirilerek oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu durum da beraberinde programların ölçme ve değerlendirme açısından benzer ve farklılıklarına yol açmaktadır. Çalışmanın sonuçları, ele alınan her iki ülkenin, 4. sınıf Sosyal Bilgiler programı öğrenci başarısı değerlendirmesinde ürüne ve sürece dayalı bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Farklılıklar açısından ele alındığında ise Amerika Birleşik Devletleri'nde öğrenci başarısını değerlendirmede, yüksek seviyede hazırlık stratejileri

* Bu çalışma 15. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

ile düşük seviyede hazırlık stratejilerinin eş zamanlı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ve ABD Sosyal Bilgiler Programı, Karşılaştırmalı Eğitim, Sınama Durumu

Comparison of Turkey and USA 4th Grade Social Studies Programs in Terms of Testing

Abstract

In this study, the 4th grade Social Studies programs in Turkey and USA are being compared in terms of testing and the similarities and differences were specified.

The study limited with the 4th grade Social Studies program in USA and Turkey, is an international comparison study in terms of its subject. The aim is to provide the current situation "as is", therefore the screening model is being utilized. The education systems of the countries and the data regarding the lecture programs are obtained from the data obtained from the libraries and the Internet through literature screening. These data are evaluated via documentation analysis method and the data required for the study is obtained. The aspect of measuring and evaluation aspects of the Social Studies programs in the mentioned countries are investigated at the 4th grade based on the USA education program.

It is observed that based on the study findings, the similarities and differences observed at the evaluation phase of the Social Studies lecture in both countries originate from the philosophy that is taken as a basis for shaping the mentioned programs. These philosophical bases are attempted to be formed based on the countries' exclusive requirements and their own national roots instead of their universal contrast. This leads to certain similarities and differences in terms of measuring and evaluating the mentioned programs. The results of the studies indicate that for evaluating the student success regarding the 3th grade Social Studies program, both countries inherit an approach that is based on the product and the process. As differences are taken into consideration, it is observed that in USA, high level of preparation strategies and low level strategies are being utilized simultaneously to evaluate the success of the students.

Key words: Turkey and USA Social Studies Program Comparative Education, Testing

Giriş

Sosyal Bilgiler Programı, yaratıcı ve eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme, araştırma, girişimcilik gibi genel becerilerin yanında, zaman ve kronolojiyi, değişim ve sürekliliği algılama, kanıt kullanma gibi tarihsel becerilerle mekanı algılama, gözlem yapma gibi coğrafi becerileri

geliştirmesi ve bu konudaki önemli yaklaşımları kavratması bakımından öğrencinin eğitimine katkılar sağlayan bir programdır. Bu program, bireysel farklılıkları dikkate alan, öğrenci merkezli, öğretme ve öğrenme stratejilerini benimsemiş olduğu için, ölçme ve değerlendirmede de öğrencilerin, bilgi, beceri ve tutumlarını sergilemeleri için çoklu değerlendirmeyi gerektirmektedir. Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan değerlendirme teknikleri öğrencinin geçmişi, kendisi ve çevresi hakkındaki bilgisini, tarihsel ve coğrafi becerilerini kullanma yeteneğini geliştirmedeki ilerlemeleri ölçmeye çalışmalıdır.

Öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerini ve gelişimlerini belirlemek, gelişimlerine yönelik geri bildirimlerde bulunmak, öğrenme güçlüklerini belirlemek, öğretimin ve öğretim materyallerinin etkinliğini belirlemek, gelecekteki öğrenme süreçlerini planlamaya veri sağlamak, öğrencilerin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya çıkarmak ve öğretim programlarının yeterliliği hakkında bilgi sahibi olunabilmesi için ölçme ve değerlendirme yapılmalıdır. Programda amaç, öğrencileri sadece öğrenme ürünü ile değerlendirmek değil, öğrenme sürecini içine katarak bir bütün olarak süreç değerlendirmesi yapmaktır. Geliştirilen bu programda ölçme ve değerlendirme yaklaşımı oldukça geliştirilmiş ve bu yaklaşımlarda bilgiye dayalı öğrenme ve değerlendirme teknikleri, yerini öğrencilerde üst düzey düşünme ve yaratıcı olma becerilerini geliştirmeye dayalı alternatif etkinliklere bırakmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'deki 4. sınıf Sosyal Bilgiler programlarının ölçme ve değerlendirme boyutları ele alınarak karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu bölümde çalışmanın modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması ve analizi yer almaktadır.

Çalışmanın Modeli

Çalışma, konusu gereği ülkeler arası bir karşılaştırmalı eğitim çalışmasıdır. Karşılaştırmalı eğitim çalışmalarında önemli olan benzerlik ve farklılıkların ortak bir düzlemde ele alınıp incelenmesidir. Doküman analizi yoluyla nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, A.B.D ve Türkiye'deki 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler programlarında araştırma ile ele alınan tüm değişkenler göz önüne alınarak aralarındaki benzerlik ve farklılıklar saptanırken *yatay ve dikey yaklaşım* kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Bu çalışma A.B.D'deki Kansas eyaleti ile Türkiye 4.ve 5. sınıf Sosyal

Bilgiler programlarını kapsamaktadır. Çalışmada bu ülkelerin seçiminde esas alınan ölçütler aşağıda sunulmuştur;

1. A.B.D'nin dünyada sahip olduğu ekonomik ve siyasal gücün eğitim alanına yansıyan etki alanı (geniş etkiye sahip eğitim sistemleri),

2. Türkiye ve A.B.D'nin Sosyal Bilgiler araştırmalarına olan katkı yüksekliği, Tonta ve İlhan (1997) yaptıkları çalışmada, 1985-1996 yılları arasında Social Science Citation Index'te (SSCI) dizinlenen dergilerde yayınlanan Türkiye adresli yayınları incelemişler ve bu süre içerisinde ilgili dergilerde Türkiye adresli toplam 887 yayının yer aldığını ortaya koymuşlardır. Tonta ve İlhan ayrıca 1996 yılında yayınlanan ve SSCI'de dizinlenen Türkiye adresli bilimsel yayınların sayısının ise 166 olduğunu ve bu sayıyla Türkiye'nin 1996 yılında toplam Sosyal Bilimler yayınlarının %0,14'ünü üretmiş olduğunu ve dünya sıralamasında 34. sırada yer aldığını da ortaya koymuşlardır.

3. Endüstrileşme sonrası ortaya çıkan bilgi temelli toplum modelinde A.B.D'nin diğer ülkelere göre daha fazla deneyime sahip olmasıdır

4. İlk defa Sosyal Bilgiler kavramının A.B.D' de doğmuş olmasıdır.

3.3. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada ihtiyaç duyulan verilere, nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi yoluyla ulaşılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizidir. Nitel araştırmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer toplama yöntemleri ile birlikte kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek 2005). Bu çalışmada nitel veri kaynağı olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye' de yürürlükte olan eğitim alanındaki mevzuat, eğitim sistemleri ve Sosyal Bilgilerle ilgili tez, kitap, dergi, makale gibi basılı bilimsel kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca iki ülkenin de eğitim bakanlıklarının yayınlarından ve eğitim ağlarının elektronik sayfalarından yararlanılmıştır.

Çalışmaya temel oluşturacak dokümanlara konu ile ilgili alan yazının taranması ile bilgiye ulaşmanın en hızlı yolu olan ağ bağlam (internet) ortamından ulaşılmıştır. Her iki ülkenin de Sosyal Bilgiler programlarından yararlanılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi ile ilgili hazırlanan tez, kitap, dergi, makale gibi basılı bilimsel kaynaklardan faydalanılmıştır. Bununla birlikte, her iki ülkede de Sosyal Bilgiler Programları ile ilgili elektronik sayfalara, yasa ve mevzuata ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen Amerika Birleşik Devletleri ülkesinde

eyalet sisteminin geçerli olması nedeniyle bir eyalet seçilip 4. sınıf Sosyal Bilgiler programları incelenmiştir. A.B.D'deki Ulusal Sosyal Bilgiler konseyinin (NCSS) Sosyal Bilgiler eğitiminde kullanılması için hazırladığı standartların Amerika Birleşik Devletleri'nin bütün eyaletlerinde yaşama geçirilmiş olması nedeniyle eyaletler arasındaki farklar en aza indirilmiş durumdadır. Bu nedenle "Kansas" eyaletinin seçilmesi büyük bir farklılık göstermemektedir. Aynı zamanda Kansas eyaletinde uygulanan Sosyal Bilgiler programının, ülke genelini büyük ölçüde yansıttığı söylenebilmektedir. Türkiye'de ise 4. sınıflarda uygulanan Sosyal Bilgiler programları çalışma kapsamında ele alınmıştır. Türkiye'de ulusal programın uygulanması nedeniyle, incelenen programın ülkenin genel uygulamaları ile tutarlık göstermektedir.

Eğitim alanındaki nitel araştırmalarda doküman analizi yöntemi ile incelenebilecek materyaller içinde ders kitapları, öğretim programları, yönergeleri, okul içi ve dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, öğrenci rehberlik kayıt ve dosyaları, öğrenci ve öğretmen ders kitapları, öğrenci ders ödevleri ve sınavları, ders ve ünite planları öğretmen dosyaları, eğitimle ilgili resmi belgeler bulunmaktadır (Bogdan ve Biklen 1998).

Genel eğitim sistemlerini değerlendirmek amacıyla A.B.D ve Türkiye'nin eğitim sistemleri ile ilgili kısa bir tarihi analiz yapılarak *dikey yaklaşım* kullanılmıştır. Dikey yaklaşım, incelenen özelliğin tarihsel gelişim süreci içinde ele alınarak değerlendirilmesidir. Ayrıca çalışmada *yatay yaklaşım* da kullanılarak incelenen ülkelerin programlarında araştırma soruları çerçevesinde tüm değişkenler bir araya getirilmiş ve aralarındaki benzerlik ve farklılıklar saptanmaya çalışılmıştır. Yatay yaklaşım; eğitim sistemlerindeki tüm boyutların, o döneme ait tüm değişkenlerle birlikte ele alınarak farklılıkların saptanmaya çalışılmasıdır. Ayrıca bu çalışmada, karşılaştırmalı eğitim araştırmalarında kullanılan *ortaya koyma, tanımlama, açıklama, analiz etme, önerilerde bulunma* gibi çeşitli teknikler uygulanmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Çalışmada temel olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmış, analiz kısmında kısmen nicel yöntemden yararlanılmıştır. Çalışma için elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile belirlenen amaçlar doğrultusunda karşılaştırılmıştır. Betimsel analiz sürecinde çalışmanın ana amacı ve alt problemlerinden yola çıkarak veri analizi için bir çerçeve oluşturulmuştur. Oluşturulan bu çerçeve, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Sosyal Bilgiler programlarının değerlendirme boyutlarından oluşmuştur. İncelenen veriler, ilgili oldukları çalışma problemleri kapsamında benzerlik ve farklılıkları ortaya

konarak tablollaştırılmış, tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Sosyal Bilgiler programı'nın ölçme ve değerlendirme bölümü araştırmacının kendisi tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Çevirilerin güvenilirliği için, çevirileri yapılan dokümanlar, uzman eğitimciler tarafından kontrol edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda genel olarak çevirilerin doğru olduğu kanısına varılmıştır. Bu süreç **çalışmanın güvenilirliği** açısından önem arz etmektedir (Golafshani, 2003). Türkçe'ye çevrilen programlar değerlendirme boyutunda Türkiye'de uygulanan Sosyal Bilgiler programları ile karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın uluslararası karşılaştırmalı bir eğitim çalışması olması ve gerekli verilerin doküman analizi yoluyla toplanması nedeniyle test edilmek istenen herhangi bir hipotez bulunmamaktadır. Bilindiği gibi kaynak tarama yapılan, tanıtısal ve açıklayıcı açıklamalarda ve bağımlı, bağımsız değişken tanımlaması yapılamayan evren büyüklüğünün bilinmediği araştırmalarda hipotezlerin oluşturulması gerekmemektedir (Elston and Johnson, 2008).

İncelenen iki ülkenin Sosyal Bilgiler programlarına ilişkin bulgular ve bunlara dayalı oluşturulan yorumlar, çalışmanın sonuç bölümünün dayanak noktalarını oluşturmuştur. Ayrıca sonuçlara bağlı önerilerde bulunulmuştur. Bu durum da **çalışmanın geçerliliği** açısından önem arz etmektedir (Lithcman, 2006).

Terimlerden doğabilecek anlam farklılıklarından kaçınmak için Türkçe çevirileri yapılabilen terimlerin yanına parantez içinde orijinal hali de yazılmıştır. Türkçede tam karşılığı olmayan terimler ise yaklaşık anlamı ile verilmeye çalışılmış fakat mümkün olduğu kadar orijinal dildeki kullanımına bağlı kalınmıştır.

BULGULAR

Çalışma kapsamında ele alınan iki ülkenin 4. sınıf Sosyal Bilgiler programı öğrenci başarıları değerlendirilmesinde, ürüne ve sürece dayalı bir yaklaşım sergilendiği gözlemlenmektedir. Ürünün yanında sürecin de değerlendirilmesi, hem öğrencinin gelişimi hem de öğrenci eksikliklerinin görülmesi açısından önemli kabul edilmektedir. Çalışma kapsamında incelenen iki ülkenin Sosyal Bilgiler programında, öğrencileri yazılı ve sözlü olarak sınamanın yanında, gözlem, tartışma, performans ödevleri, görüşmeler, öğrenci ürün dosyaları, projeler, posterler, öz değerlendirme ölçekleri, çoktan seçmeli, eşleştirmeli, boşluk doldurmalı ve açık uçlu sorulardan oluşan testler kullanılmaktadır.

Türkiye Sosyal Bilgiler programında öğrenci başarısının ölçülmesinde

ve değerlendirilmesinde, ders programlarında belirtilen genel ve özel hedefler, kazanımlar esas alınır. Ölçme ve değerlendirmede okul, il, ülke genelinde birlik sağlanır. Öğrencilerin başarısının değerlendirilmesinde; bilişsel, duyuşsal, sosyal ve psikomotor özellikleri bir bütün olarak ele alınır. Türkiye Sosyal Bilgiler programında öğrenci başarısının değerlendirilmesinde kullanılan teknikler; görüşme yöntemi, gözlem, sözlü sunum, projeler, öz değerlendirme, akran değerlendirme, dereceli puanlama anahtarı (rubric), öğrenci ürün dosyası, performans değerlendirme, kavram haritaları ve tutum ölçekleridir. Öğrencilerin başarıları sınavlar, projeler, performans ödevleri ve derse katılım, ders içi performanslarından alınan puanlara göre tespit edilir. Günlük yapılan çalışmaları değerlendirmek için ise, günlük ödevler, alıştırmalar, kısa sınavlar, kontrol listeleri, öz değerlendirme ve akran değerlendirme yöntemleri kullanılır (<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=38>).

Amerika Birleşik Devletleri'nin Kansas eyaletinde ölçme ve değerlendirme, öğrenme-öğretme sürecinde öğrencilerin performansını belirlemek, programın kuvvetli ve zayıf yönlerini ortaya çıkarmak ve eyalet bölge okullarının içerik standartlarını ne düzeyde gerçekleştirdiklerini saptamak için yapılmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Sosyal Bilgiler programının değerlendirilmesinde, aşağıda belirtilen değerlendirme yaklaşımları kullanılmaktadır:

"Açık ve Kapalı Uçlu Değerlendirme: Açık uçlu değerlendirme; soruların düşünce, bilgi ve fikirlerin uygulanmasını destekleyen, birden çok cevabın olduğu bir değerlendirmedir. Kapalı uçlu değerlendirmede ise soruların tek ve belirli bir cevabı vardır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Kansas eyaletinde 4. sınıf düzeyinde öğretmenler kapalı ve açık uçlu değerlendirme yaklaşımlarıyla birlikte, çoktan seçmeli testler, doğru- yanlış testleri, eşleştirme testleri, kısa cevaplı testler gibi ölçme araçlarını kullanmaktadırlar.

Etkileşime Dayalı Değerlendirme: Bu değerlendirmede, öğrencilerin düşünme süreçlerini belirlemek amacıyla, değerlendirme yapan kişiler ve öğrenciler arasında diyaloglar yazılır veya konuşmalar yapılır. Bir soru veya probleme öğrencilerin uygun cevap verip veremeyeceklerini değerlendirmek için etkileşime dayalı değerlendirme kullanılır. Öğrencilerin kendi kavramsal yapılarıyla yeni fikirleri birleştirerek, ezbere dayalı yanıtlar verip vermediği değerlendirilir. Etkileşime dayalı değerlendirmelerde; *röportaj, mülakat, sesli düşünme, diyalog* teknikleri kullanılır.

Gözleme Dayalı Değerlendirme: Gözleme dayalı değerlendirme, öğrencinin ilerlemesinin gözlenmesini sağlayan kontrol listeleri ve resmi olmayan notların,

anekdot kayıtlarını kullanarak resmi olarak belgelemedir. Gözleme dayalı değerlendirmeler, öğrencilerin yeni bilgileri öğrenmek için kullandıkları süreçler hakkında bilgi sağlamak için kullanılır. Gözleme dayalı değerlendirmede kontrol listeleri, anekdot kayıtları ve gayri resmi notlar kullanılır. Anekdot notları, öğretmen ve diğer değerlendiricilerin öğrenci standartları veya hedefleri ile ilgili olarak kayıt tutması ve kısa yorumlar yapması için geliştirilmiştir.

Performans Değerlendirmesi: Performans değerlendirmesinde öğrencilerin meydana getirdiği araçlar, projeler ve görevleri öğrenciler tarafından sunulur. Öğretmenler öğrencilerin sunumlarını gözlemlerler ve öğrencinin performansını önceden belirlenmiş ölçütlere göre değerlendirirler. Gözleme ve etkileşime dayalı değerlendirmeler sıklıkla performans değerlendirme ile birlikte kullanılır. Performans değerlendirmelerine örnek olarak sözlü sunum, gösteriler, etkileyici okuma, tartışmalar, multimedia sunumları, hızlı konuşma teknikleri verilebilir.

Ürüne Dayalı Değerlendirme: Ürüne dayalı değerlendirme, öğrencilerin somut ürünler ortaya koyarak kendi becerilerini görmelerine imkan sağlar. Belirlenen standartlara göre öğrenci başarısını ölçmek için, öğretmenler öğrencilerin yaptıkları dergi, gazete, videolar, multimedia sunumlar, bilgisayar gösterileri, haber panosu, icatlar, araştırma raporları, denemeler ve sergiler gibi ürünleri inceler ve değerlendirirler" (Çoban, 2014).

Yine Türkiye'de Sosyal Bilgiler programının değerlendirmesinde ise Çelikkaya, Karakuş ve Demirbaş (2010)' a göre aşağıdaki teknikler kullanılmaktadır:

"Alternatif Değerlendirme: Alternatif değerlendirme, sınırlandırılmış, tek yanıtı çoktan seçmeli sorular dışında kalan tüm sınırlandırmaları kapsar (Çelikkaya, Karakuş ve Demirbaş, 2010). "Alternatif ölçme yöntemi ise, öğrenciyi öğrenmeye motive eden ve düşünme becerilerini kullanmalarını gerektiren, öğrenme teorileri ile uyumlu olan ve öğrencileri gerçek hayata hazırlayan, sosyal ihtiyaçların karşılanmasına yardımcı olan bir değerlendirme yaklaşımıdır" (Adanalı, 2008).

Otantik Değerlendirme: Otantik değerlendirme, değerlendirmenin öğrencilerin bilgi ve becerilerini aynı biçimde, okulun dışındaki gerçek dünyada da kullanabilmeleri üzerine yoğunlaşmış bir değerlendirme biçimidir (Çelikkaya,

Karakuş ve Demirbaş, 2010).

Performans değerlendirme: Performans değerlendirme ise daha geniş kapsamlı bir değerlendirmedir. Hem otantik hem de alternatif değerlendirmenin özelliklerini içermesiyle birlikte, öğrencinin bilgi, beceri ve kavrayışını kendine verilen imkanlarla ifade etmesini sağlayan bir değerlendirmedir (Çelikkaya, Karakuş ve Demirbaş, 2010).

Geleneksel Değerlendirme: Geleneksel değerlendirme, genellikle öğretim sürecinden ayrı, daha çok ürüne ağırlık verilecek şekilde ele alınan ve bu amaçla çoktan seçmeli, kısa cevaplı testler ile yazılı ve sözlü yoklamalardan oluşan bir değerlendirme çeşididir.

Ülkemizde 2005 yılında uygulamaya konulan yeni ilköğretim programları yapılandırıcılık ilkesine göre hazırlanmıştır. Bu ilkenin gereği olarak hem öğrenme-öğretme hem de ölçme-değerlendirme etkinliklerinin otantik bir yapıda olması gerekmektedir. Bu anlayışla hazırlanan Sosyal Bilgiler programı da bu özellikleri taşımaktadır. Alternatif ölçme ve değerlendirme yaklaşımı gereğince, Sosyal Bilgiler dersinde değerlendirme öğrencilerin tüm yeteneklerine, öğrenme sürecinin inceliklerine, sınıf ve okul olanaklarına uygun araçlarla yapılmalıdır.

Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de yapılan ölçme ve değerlendirme işlemlerinin niteliğinden kısaca söz ettikten sonra, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılan ölçme ve değerlendirme tekniklerine değinmekte yarar vardır. Aşağıda sunulan tablo ile Türkiye'de ve Amerika Birleşik Devletleri Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan geleneksel ve tamamlayıcı (çoklu) ölçme ve değerlendirme teknikleri gösterilmektedir.

Tablo 1 .Geleneksel ve Tamamlayıcı Ölçme - Değerlendirme Teknikleri

<u>GELENEKSEL</u> <u>TEKNİKLER</u>	TR	ABD	<u>TAMAMLAYICI</u> <u>(ALTERNATİF)</u> <u>TEKNİKLER</u>	TR	ABD
Çoktan Seçmeli Testler	X	X	<u>Performans değerlendirme</u>	X	X
Doğru Yanlış Soruları	X	X	<u>Öğrenci ürün dosyası (portfolyo)</u>	X	X
Eşleştirme Soruları	X	X	<u>Kavram haritaları</u>	X	X
Tamamlama	X	X	<u>Yapılandırılmış grid</u>	X	X

Boşluk Doldurma Soruları					
Kısa Cevaplı Yazılı Yoklamalar	X	X	<u>Dereceleme ölçekleri</u>	X	X
Uzun Cevaplı Yazılı Yoklamalar	X	X	<u>Proje</u>	X	X
Soru Cevap	X	X	<u>Drama</u>	X	X
			<u>Görüşme</u>	X	X
			<u>Yazılı raporlar</u>	X	X
			<u>Gösteri</u>	X	X
			<u>Poster</u>	X	X
			<u>Grup ve/veya akran değerlendirme</u>	X	X
			<u>Öz değerlendirme</u>	X	X

(<http://www.csun.edu/hcedu013>,
<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=38>).

Tablo 1'e göre her iki ülkede de Sosyal Bilgiler dersinin değerlendirilmesinde kullanılan ölçme araçları genel olarak birbirine benzerdir. Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Sosyal Bilgiler programlarında öğrencilerin değerlendirmesinde seçilen tekniklere genel olarak bakıldığında; ürüne ve sürece dayalı değerlendirme yaklaşımlarının kullanıldığı durumlar tespit edilmiştir. Çoktan seçmeli testler ve yazılı yoklamalar gibi geleneksel yöntemlere ek olarak, öğrencilerin sınıf içinde yaptıkları bireysel ve grup çalışmaları ile hazırladıkları projeler ve performans ödevleri de öğrencilerin ders başarılarını belirlemede kullanılan tekniklerdendir. Marlow (2007), "**Philosophy of Social Studies Education**" isimli çalışmasında Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere verilen projelerin adım adım izlenmesi ve bu proje çalışmalarının süreç içinde dikkatle izlenmesinin önemine değinmiştir.

Yine Tablo 1 incelendiğinde, değerlendirmede her iki ülkede de geleneksel yöntemlerin tamamlayıcı yöntemlerle birlikte kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu değerlendirme yöntemleri ve araçları; gözlem, performans ödevleri, görüşmeler, öz değerlendirme ölçekleri, öğrenci ürün dosyaları (portfolyo), projeler, çoktan seçmeli, eşleştirmeli, boşluk doldurmalı, açık uçlu sorulardan oluşan testler vb.dir. Ayrıca her iki ülkede de dönem içinde verilen ödevlerin sınıf içi kontrolleri ve öğrencilerin gelişimleri ile ilgili tuttukları raporlar da değerlendirme aşamasında kullanılmaktadır. Bununla birlikte hem Amerika Birleşik Devletleri'nde hem de Türkiye'de son yıllarda

önem kazanan, öğrencinin kendi başarısını değerlendirmesi olan **self-assesment** tekniği de ölçme ve değerlendirmede kullanılan bir tekniktir.

Bununla birlikte, Türkiye'de Sosyal Bilgiler dersinde öğretmenler öğrencilerini değerlendirirken ağırlıklı olarak kılavuz kitapta yer alan değerlendirme ölçeklerini kullandıkları, ölçek kullanan öğretmenlerimizin çoğunlukla şablonları kendilerinin hazırladıkları ya da hazır şablondan yararlandıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Adanalı'nın 2008 tarihinde yaptığı araştırmaya göre Türkiye'de Sosyal Bilgiler dersinde öğretmenlerin alternatif ölçme değerlendirme teknikleriyle geleneksel ölçme değerlendirme tekniklerini birlikte kullandıkları ve öğrencilerin gelişimlerini ve yaptıkları çalışmalarını değerlendirmek için çoğunlukla çoktan seçmeli test tekniğini kullandıkları, bununla birlikte eşleştirmeli, kısa cevaplı soruları ve yazılı yöntemlerini tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Bununla birlikte görsel sunu, portfolyo, proje, sözlü sunum, kavram haritası, görüşme ve akran değerlendirmesi tekniklerini de kullandığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan ölçme ve değerlendirme tekniklerine değinildikten sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde yer alan farklı bireysel değerlendirme stratejilerine değinmekte fayda görülmüştür.

Tablo 2. ABD'de Yer Alan Hazırlanma Stratejileri

Yüksek Hazırlanma Stratejileri (High Prep Strategies)	Düşük Hazırlanma Stratejileri (Low Prep Strategies)
Küp çalışması (Cübing)	Kelime listesi (vocabulary lists)
Bütünleştirilmiş ürünler (Tiered assignment product)	Bağlayıcı aktiviteler (anchor aktivites)
Bağımsız çalışmalar (Intependent studies)	Kitap seçimleri (Choices of books)
Anlama, kişisel gelişim, uzmanlık, sentez (4 MAT)	Araştırma aktivitesi seçimi (Choies of reviev aktivites)
Jigsaw (Köpekbalığı)	Ödev seçenekleri (Homework options)
Çoklu metinler (Multiple texts)	Öğretmen-öğrenci hedef belirleme (Student-teacher goal setting)
Alternatif değerlendirmeler (Alternatif assesments)	Esnek gruplama (Flexible grouping)
Değişiklik yapılmış değerlendirmeler (Modified)	Farklılaştırılmış bilgisayar programları.....(Varied computer

assesments)	programs)
Öğrenme sözleşmesi veya kişisel yapılacak işler (Learning contracts or personel agendas)	Çoklu zeka ve öğrenme türüne yönelik opsiyonlar (Multiple intelligence or learning style options)
Yoğunlaştırma (Compacting)	Boşluk doldurma egzersizleri (Varying scaffoldingof some organizer)
Literatür çemberi (Literature circles)	Bilginin topluca üretilmesi (Think-pair-share by readiness, interest and or learning profile)
Okuma Atölyesi (Readers Workshop)	Mini atölye çalışmaları (Mini workshop to re teach extend skills)
Durak ve Öğrenme Merkezi (Stations/ Learning)	Orbitaller (Orbitals)
Dijital Kayıtlar (Tape recordedmaterials at different levels	Temel beceri ve yetenek oyunları (Games to practice mastery of information and skill)
Seçim tahtaları (Choice boards)	Çeşitli seviyelerde sorular (Multiple levels of questions)

(<http://www.islandheights.k12.nj/ihsd/Our%20District/Cirriculum/Social%20Studies%20Curriculum%20K-5.pdf>).

Tablo 2'de Amerika Birleşik Devletleri'nde Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan ölçme ve değerlendirme stratejileri gösterilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ölçme ve değerlendirmede iki türlü strateji kullanılmaktadır:

A.Yüksek seviyede hazırlanma stratejisi

Yüksek seviyede hazırlanma stratejilerinde ise, öğrencinin bir kavram hakkında farklı şekilde düşünmesini sağlayan, kübün altı yüzeyine yazılan görevleri kapsayan *küp etkinliği*, içerik ve hedeflerin aynı olduğu, süreç ve ürünün farklı olduğu ürün çalışması, öğrencilerin ilgi alanlarına göre seçilen bir konuyu araştırmalarını sağlayan bağımsız çalışmalar yer almaktadır. Ayrıca verilen bir konuyu anlama, kişisel gelişim, sentez, uzmanlık basamağı olarak dört aşamada ele alındığı *4 MAT* etkinliği, öğrencilerin çeşitli gruplara ayrıldığı ve her grubun verilen bir konuda araştırma yaptıktan sonra, grupların eşlerinin birbirleriyle değiştiği ve hakim oldukları konuları sundukları *köpekbalığı etkinliği*, farklı seviyelerde okuma etkinliklerinin hazırlandığı çoklu metinler,

öğrenciye yaptığı çalışmayı farklı şekilde sunma şansı veren alternatif değerlendirmeler yüksek seviyede hazırlanma stratejilerinde kullanılan etkinliklerdir.

Bununla birlikte açık uçlu soruların, eşleştirme sorularının, boşluk doldurma ve karşılaştırma sorularının yer aldığı *değerlendirme soruları*, öğrenciye özel yapılacak işlerin tanımlandığı *öğrenme sözleşmesi ve kişisel yapılacak işler etkinliği*, hazırbulunuşluğu tespit edilen öğrencinin üst seviyeye ulaşması için kullanılan yoğunlaştırma etkinliği, oluşturulan öğrenci gruplarının literatürdeki kaynaklara ulaşmaya çalıştığı *literatür çemberi etkinliği*, konu ile ilgili literatür çalışmalarının okunduğu ve yazıldığı *okuma atölyeleri*, materyal toplama ve bu materyallere göre çalışılacak konunun yeniden değerlendirildiği *durak ve öğrenme merkezi etkinlikleri* de yüksek hazırlanma stratejilerinde yer almaktadır. Bunlara ek olarak bir kitabın yada yayının öğretmen tarafından kayda alınıp öğrenciye dinletildiği *dijital kayıtlar*, bir torba içinden tombala tekniği ile çekilen görev kartlarından oluşan *seçim tahtası etkinliği* de Amerika Birleşik Devletleri'nin Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan ölçme ve değerlendirme stratejileridir.

B.Düşük seviyede hazırlanma stratejisi

Düşük seviyede hazırlanma stratejilerinde; öğrencilere konuya bağlı olarak verilen *kelime listeleri* ve öğrencinin sınıftaki aktivitelere katılımını sağlamak için *bağlayıcı aktiviteler*, konu ile ilgili *kitap seçimleri*, farklı *araştırma aktiviteleri* ve öğrencinin ihtiyacına yönelik *ödev seçenekleri* yer almaktadır. Ayrıca öğretmen ve öğrencinin birlikte çalıştığı, öğrencinin bireysel özelliğine göre belirlenen *hedef belirleme etkinliği*, öğrencinin ilgi alanlarına göre oluşturulan *esnek gruplar*, *bilgisayar destekli etkinlikler*, zeka ve öğrenme türüne yönelik *müzik,dilbilgisi v.b aktiviteler*, boşluk doldurma egzersizleri düşük seviyede hazırlanma stratejilerinde kullanılan etkinliklerdir. Ayrıca bilginin topluca üretilmesi amacıyla öğrencilerin bir soru üzerinde düşünmelerini sağlayan *düşünme,tartışma,paylaşma etkinliği*, becerileri geliştirmek ve yeniden öğrenmek için tasarlanan *mini atölye çalışmaları*, program çerçevesinde yapılan *orbitaller*, bilgi ve becerilerin geliştirilmesinde önemi çok olan *oyunlar* ve çeşitli seviyelerde kullanılan sorular Amerika Birleşik Devletleri'nde Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan süreç değerlendirme etkinlikleridir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde öğrenci başarısını değerlendirmede yüksek seviyede hazırlık stratejisi ile düşük seviyede hazırlık stratejilerinin eş zamanlı olarak kullanılması, sözü edilen alanda öğretmenlerin bu duruma bakış

açısını yansıtmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de 4. sınıf Sosyal Bilgiler derslerinde öğrencilerin değerlendirilmesinde seçilen tekniklere genel olarak bakıldığında, ürüne ve sürece dayalı değerlendirme yaklaşımlarının birlikte ve tek başına kullanıldığı durumlar tespit edilmiştir. Her iki ülkede de Sosyal Bilgiler dersinin değerlendirme aşamasında gözlemlenen farklılıklar ülkelerin programları oluşturulurken temele aldıkları felsefeden kaynaklanmaktadır. Bu felsefeler evrensel anlamdaki karşılıklarından ziyade ülkelerin öznel ihtiyaçlarından ve ülkelerin kendi ulusal filizlerinden geçirilerek oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu durum da beraberinde programların ölçme ve değerlendirme ögesi açısından farklılaşmasına yol açmaktadır.

Benzer yönler ise Sosyal Bilgiler dersine hızlı küreselleşen dünyada ülkelerin ihtiyaçları birbirine benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik programların ölçme-değerlendirmesi ögesinde de anlam bulmaktadır. Bu nedenle incelenen ülkelerin Sosyal Bilgiler programlarının benzerlik göstermesi, yukarıda da belirtildiği gibi küreselleşen bir dünya için kaçınılmaz bir husustur.

Sonuç

Çalışma kapsamında incelenen iki ülkenin Sosyal Bilgiler derslerinde kullanılan değerlendirme teknikleri arasında benzer ve farklılıklara ilişkin sonuçların şu şekilde olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan iki ülkenin 4. sınıf Sosyal Bilgiler programı öğrenci başarısı değerlendirmesinde ürüne ve sürece dayalı bir yaklaşım sergilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ürünün yanında sürecin değerlendirilmesine de önem verilmiştir. Hem Türkiye'de hem de Amerika Birleşik Devletleri Sosyal Bilgiler programında öğrencileri yazılı ve sözlü olarak sınamanın yanında gözlem, tartışma, performans ödevleri, görüşmeler, projeler, öğrenci ürün dosyaları projeler, posterler, öz değerlendirme ölçekleri, akran değerlendirme, dereceli puanlama anahtarı, kavram haritaları, çoktan seçmeli, eşleştirmeli, boşluk doldurmalı ve açık uçlu sorulardan oluşan testlerin kullanıldığı ulaşılan bir diğer sonuçtur. Hem Amerika Birleşik Devletleri'nde hem Türkiye'de son yıllarda önem kazanan, öğrencinin kendi başarısını değerlendirmesi olan self-assesment tekniği de ölçme ve değerlendirmede kullanılan bir tekniktir.

Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nde 4. sınıf Sosyal Bilgiler programının ölçme ve değerlendirmesinde "küp çalışması, bağımsız çalışmalar, köpekbalığı etkinliği, okuma atölyesi v.b gibi yüksek hazırlanma stratejileri

"kelime listesi, kitap seçimleri, esnek gruplama, bağlayıcı aktiviteler" gibi düşük hazırlanma stratejileri yer almaktadır. Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nde öğrenci başarısını değerlendirmede yüksek seviyede hazırlık stratejisi ile düşük seviyede hazırlık stratejileri eş zamanlı olarak kullanılması, sözü edilen alanda öğretmenlerin bu duruma bakış açısını gösteren bir sonuçtur.

Sonuç olarak; her iki ülkede de Sosyal Bilgiler dersinin değerlendirme aşamasında gözlenen farklılıklar ülkelerin programları oluşturulurken temele aldıkları felsefeden kaynaklanmaktadır. Benzer yönler ise ülkelerin ihtiyaçlarından dolayı oluşmaktadır. Bu benzerlik de programın dördüncü temel ögesi olan ölçme ve değerlendirmede de anlam bulmaktadır.

Öneriler

Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi Türkiye'deki Sosyal Bilgiler dersinin ölçme ve değerlendirilmesinde de öğrencinin bireysel özelliklerine göre belirlenen, öğrenci ve öğretmenin birlikte çalıştığı, bilgi ve becerilerin gelişmesini sağlayan "düşük seviyede hazırlanma stratejileri" ile öğrencilerin bir kavram hakkında üst düzey düşünmelerini sağlayan, ilgi alanlarına göre araştırma ve inceleme yapmalarına olanak sağlayan "yüksek seviyede hazırlanma stratejileri" eş zamanlı olarak kullanılabilir. Bu görüşü destekleyen bir çalışmada mimarlık alanından bu konuda destek alınabileceği ve mimarlık eğitim yöntemi ve içeriğinin Sosyal Bilgiler ders programları ile ilişkilendirilebileceği de gösterilmiştir (Gülay Taşçı, 2014).

Ayrıca, Sosyal Bilgiler derslerinde kullanılmak üzere, ölçme ve değerlendirme kullanım kılavuzu hazırlanabilir. Bu kılavuzda, ölçme ve değerlendirme araçlarının tanıtımı ile birlikte, bu derste nasıl kullanılacağına ilişkin örnek etkinliklerle birlikte öğretmenlere yardımcı olunmalıdır.

Kaynakça

- Tonta, Y. ve İlhan, M. (1997). Sosyal Bilimlerde Türkiye'nin Dünyadaki Yeri. *Türk Psikoloji Dergisi* 12 (35).
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Bogdan R., Biklen, S. (1998). *Qualitative Research For Education: An Introduction To Theory And Methods*. Boston: Allyn and Bacon. (LB 1028 B56)
- Golafshani, N. (2003). Understanding Reliability and Validity in Qualitative

Research. *The Qualitative Report* 8 (4), 597-607.

Gülay Taşçı, B. (2014). *Çocuk-mimarlık çalışmalarının değerlendirilmesi ve ilköğretim için yapılı çevre eğitim programı önerisi (Sosyal Bilgiler Dersi İçin)*, Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Eltson, R. ve Johnson, W. (2008). *Basic Biostatics for Genetics and Epidemiologists*, 29 Haziran 2013, <http://www.imd.inder.cu/adjuntos/article/360/Basic%20Biostatistics%20for%20Geneticists%20and%20Epidemiologists.pdf>.

Litchman, M (2006). *Qualitative Research in Education: A User's Guide* Thousand Oaks: Sage Publications.

<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=38>, *Sosyal Bilgiler Programı*, 5 Ekim 2014.

Çelikkaya, T., Karakuş, U. ve Öztürk Demirbaş, Ç. (2010). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Ölçme-Değerlendirme Araçlarını Kullanma Düzeyleri ve Karşılaştıkları Sorunlar. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11, (1), 57-76.

Adanalı, K. (2008). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Alternatif Değerlendirme: 5. *SINIF Sosyal Bilgiler Eğitiminin Alternatif Değerlendirme Etkinlikleri Açısından Değerlendirilmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi .

<http://www.csun.edu/hcedu013/>, *Lesson Plans and Teaching Strategies*. (1998). 7 Mart 2014.

Marlow, E.(2007). *Philosopy of Social Studies Education. Journal of Instructional Psychology* 34 (1).

<http://www.islandheights.k12.nj.us/ihsd/Our%20District/Curriculum/Social%20Studies%20Curriculum%20K5.pdf>, *Social Studies Curriculum*, 23 Aralık 2013.

Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Türkiye-Meksika İlişkileri

Prof. Dr. Mehmet TEMEL
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
mtemel@mu.edu.tr

Öz

Kuzey Amerika ülkesi Meksika'nın Türkiye ile ilişkileri Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti ile Meksika arasında 1866 yılında Dostluk ve Ticaret Antlaşması, 1910 yılında Konsolosluk Protokolü imzalanmıştır.

Cumhuriyet döneminde Türkiye ile Meksika arasındaki resmi ilişkiler 25 Mayıs 1927 tarihinde Dostluk Antlaşması imzalanmasıyla başlamış, bu antlaşmanın ardından karşılıklı olarak konsolos ve elçi atamaları yapılmıştır. Türkiye, 1947 yılına kadar Washington Büyükelçilerini Türkiye'nin Meksika Elçiliği görevini de yürütmekle görevlendirmiştir. 1959 yılında Ortaelçilikler karşılıklı olarak Büyükelçiliğe yükseltilmiştir. "Gelişme Yolundaki Ülkelerarası Ticaret Müzakerelerine Dair Protokol ve Ekleri"nin 29 Ağustos 1974 tarihinden itibaren iki ülke arasında yürürlüğe konulmasının ardından vize muafiyeti, ekonomi, ticaret, eğitim ve sağlık alanlarında işbirliği antlaşmaları imzalanarak karşılıklı ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meksika, Türkiye Cumhuriyeti, Dostluk Antlaşması, Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması, Latin Amerika.

Turkish-Mexican Relationships According to Documents in the Archives of the Republic

Abstract

North American country Mexico's relations with Turkey extend to the Ottoman period. The Treaty of Friendship and Commerce was signed between the Ottoman State and Mexico in 1866 and the Consulate Protocol in 1910.

Official relations between Turkey and Mexico in the Republican era began on May 25, 1927 with the signing of the Friendship Treaty, after which consul and ambassador appointments were made mutually. Until 1947, Turkey commissioned Washington Ambassadors to carry out the duties of Turkey's Mexican Embassy. In 1959, diplomatic

relations were mutually raised to the ambassadorship. After putting the Protocols and Annexes on International Trade between the developing countries on August 29, 1974, a series of cooperation agreements in the fields of visa exemption, economy, trade, education and health were signed and mutual relations were developed.

Key Words: Mexico, Turkish Republic, Friendship Treaty, Commercial and Economic Cooperation Agreement, Latin America.

Giriş

Aztek ve Maya uygarlıklarının hüküm sürdüğü coğrafyada bugün yaklaşık 130 milyon nüfusu, 1.964.375 km²'lik toprağı bulunan Meksika Birleşik Devletleri'nin geçmişi, MÖ. 8000'li yıllara kadar uzanmaktadır. Ancak MS. XV. yüzyıl öncesine kadar süregelen küçük krallıklar dönemi hariç tutulduğunda gerçek bir imparatorluk haline gelişi XV. yüzyılı bulmuştur. XVI. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan Meksika, XVII. yüzyıldan itibaren İspanyol egemenliğine girmiş, yaklaşık 300 yıl süren bu dönem de 1821 Eylül'ünde İspanya'nın son Meksika Genel Valisi Juan O'Donoju O'Ryan'ın bağımsızlık belgesini imzalamasıyla sona ermiştir¹.

Meksika, XIX. yüzyılın ikinci yarısında topraklarının büyük bir kısmını Amerika Birleşik Devletlerine bırakmak zorunda kaldığı Amerikan savaşından sonra bir dizi siyasi, ekonomik ve sosyal krizle karşılaşmıştır. Günümüzde federal hükümet sistemiyle yönetilen bu Kuzey Amerika ülkesi bunalımlı dönemleri geride bırakarak dünya ekonomisinde 15., Latin Amerika ülkeleri arasında 2. sıraya yükselmiştir.²

Meksika'nın, Türkiye ile ilişkilerinin tarihi XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzandığından bu çalışmada Osmanlı dönemi ilişkilerine kısaca değinildikten sonra Cumhuriyet dönemi ilişkileri üzerinde durulacaktır.

Osmanlı Devleti ile Meksika arasında imzalanıp 4 Eylül 1865 tarihinde yürürlüğe giren ve iki ülke arasında bir dostluk ve ticaret antlaşması

¹ Meksika'nın tarihi hakkında bilgi için bkz. Erkan Yurtaydın, "Osmanlı İmparatorluğu İle Meksika İlişkilerinin Başlangıcı", Mehmet Necati Kutlu ve diğerleri...*Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika (Başlangıç Dönemi)*, Ankara, 2012, s.120-122.

² Işık Özel, "Ekonomik Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Meksika İlişkileri", *Analiz*, (Şubat 2015), Sayı, 116, s.8. http://file.setav.org/Files/Pdf/20150210115921_turkiye-meksika-iliskileri-pdf.

imzalanıncaya kadar ikili ilişkilerin geliştirilmesini içeren 3 maddelik mazbata ilk resmi antlaşmayı oluşturmuştur. Meksika Ortaelçisi General Leonardo Marquez ile Osmanlı Hariciye Nazırı Mehmet Emin Âli Paşa'nın imzalamış oldukları bu belgede, Meksika'nın Osmanlı Devleti'nde diplomatik temsilcilikler açabilmesi, kutsal topraklara gelmek isteyen Meksikalı ruhban ve ziyaretçilerin Avrupa uyrukluların sahip olduğu koruma ve muamelelerden yararlanabilmeleri, Osmanlı ülkesinde ikamet edecek Meksika uyrukluların en çok gözetilen ulus statüsü tanınan diğer ülkelerin uyruklarına tanınan haklardan yararlanacakları ve aynı seviyede tutulacakları öngörülmüştü³.

Mazbata ve bazı Osmanlı şehirlerine konsolos atama sürecini 6 Mayıs 1866 tarihinde imzalanan 30 maddelik *Dostluk, Ticaret ve Seyr-ü Sefâin Antlaşması*⁴ ile eski antlaşmaların tanıdığı hak ve ayrıcalıkları içermeyen, kapitülasyonlardan arınmış, devletler genel hukuku ve mütekebbiliyet esasları çerçevesinde 23 Aralık 1910 tarihinde Roma'da imzalanmış olan 4 maddelik *Konsolosluk Protokolü* izlemiştir⁵.

Yukarıda da ifade edildiği gibi özellikle XX. yüzyılın başlarında iç karışıklık, ihtilal ve siyasi krizlerle karşı karşıya kalan Meksika'da bozulan istikrar, bu ülkedeki Osmanlı uyrukluların da zarar görmesine neden olmuş, ölen, yararlanan ve zarar gören Osmanlı uyrukluların zararlarının tazmin edilmesi talebi ihtilal hükümetleri tarafından reddedilince Osmanlı Hükümeti Meksika'daki uyruklarının korunması sorumluluğunu 1913 yılından itibaren Meksika'daki Amerika Birleşik Devletleri Elçiliği'ne havale etmiştir⁶.

1911-1924 yılları arası 13 yıllık dönemde askeri darbeler nedeniyle 6 devlet başkanının değiştiği dikkate alındığında Cumhuriyet'e kadar olan süreçte Osmanlı padişahıyla Meksika devlet başkanları arasında karşılıklı olarak

³ Mehmet Temel, *XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı-Latin Amerika İlişkileri*, İstanbul, 2004, s.50-51.

⁴ Osmanlı-Meksika Dostluk, Ticaret ve Seyr-ü Sefâin Antlaşması'nın metni için bkz. Temel, *a.g.e.*, s.52-60.

⁵ Osmanlı-Meksika Konsolosluk Protokolü'nün metni için bkz. Temel, *a.g.e.*, s.62-66.

⁶ Temel, *a.g.e.*, s.66-67.

gönderilen kutlama namelerinin dışında kayda değer ilişkilerin geliştirildiğini ifade edebilmek mümkün değildir⁷.

Dış politikasında kuruluşundan itibaren tam bağımsızlık ve barış ilkesini benimseyen Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Lozan Antlaşması'ndan sonra uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmaya yönelik politikalar izlemiştir. Başta komşu ülkeler olmak üzere dünyada birçok ülke ile ulusal sınırlara, egemenliğe saygı ve tam karşılıklılık ilkesi çerçevesinde diplomatik, siyasi, ekonomik, kültürel, askeri ilişkilerini geliştirmiş, antlaşmalar imzalamış ve uluslararası örgütlere üye olmuştur. Kuzey Amerika ülkesi Meksika da Türkiye'nin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren ilişki kurduğu ülkelerden biridir.

1. Diplomatik ve Siyasi İlişkiler

a. Muhâdenet Muâhedenâmesi (Dostluk Antlaşması)

Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Antlaşması'ndan itibaren birçok ülke ile bir dizi oturma, ticaret, uyruklu ve dostluk sözleşmeleri imzalayarak bu ülkelere işgüder, konsolos, elçi atamış, sözleşme imzalanan ülkelerin diplomatik temsilcileri de Türkiye'ye güven mektuplarını sunmaya başlamışlardır. Latin Amerika ülkelerinden Şili ve Arjantin'le 1926 yılında imzalanan Dostluk Antlaşmaları'nın⁸ ardından Meksika ile de imzalanması gündeme gelince, Roma Büyükelçisi Suat Bey'e Türkiye Cumhuriyeti ile Meksika arasında dostluk antlaşması imzalanması için Bakanlar Kurulu tarafından 10 Nisan 1927 tarihinde müzakere ve imza yetkisi verilmiştir⁹.

Türkiye-Meksika Dostluk Antlaşması, 25 Mayıs 1927 tarihinde Roma'da Türkiye adına İtalya Büyükelçisi Suat Bey'le, Meksika adına Meksika'nın İtalya Ortaelçisi Dr. Carlos Puig Casauranc tarafından imzalanmıştır.

⁷ Temel, *a.g.e.*, s.67-68. Osmanlı-Meksika ilişkilerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Temel, *a.g.e.*, s.49-68; Yurtaydın, *a.g.m.*, s.119-127.

⁸ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, TTK Yay., Ankara, 1989,s. 249.

⁹ BCA, 30.18.01/23.21.18, (*Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararları, 1920-1975*).

3 maddelik Dostluk Antlaşması'nın girişinde, Türkiye ve Meksika arasında samimi dostluk bağları kurmak ve güçlendirmek arzusunun bulunduğu ifade edildikten sonra, bu ilişkilerin her iki milletin ümran ve refahının artmasına hizmet edeceğine inanıldığına dikkat çekilmiştir.

Birinci maddede, iki ülke ve uyrukları arasında bundan böyle bozulmayacak bir barış, samimi ve sürekli bir dostluğun mevcut olacağı,

İkinci maddede, iki ülke arasında siyasi ilişkilerin ve şebenderliklerin kurulmasında devletler hukuku esaslarına uygun davranılmasında mutabık kalındığı, her birinin diploması ve şebenderlik mümessillerinin mütakabiliyet ve devletler genel hukuku ilkeleri çerçevesinde belirleneceği,

Üçüncü maddede de, muahedenamenin tasdik edilerek süratle Roma'da teati edilmesi ve teatiden 15 gün sonra yürürlüğe girmesi hükmolunmuştur.

Dostluk Antlaşması'nın onayı için 16 Kasım 1927 tarihinde TBMM'nde kanun layihası hazırlanmış¹⁰, 5 Ocak 1928 tarihinde de 1194 sayılı kanunla kabul ve tasdik edilmiştir¹¹.

b. Konsolos ve Elçi Atamaları

Meksika, Dostluk Antlaşması'nın onaylanmasının hemen ardından Alman asıllı Baron Rudolf Sebottendorf'u konsolos olarak atamış¹², Türkiye ise 1930 yılından başlamak üzere 1947 yılına kadar Washington Büyükelçilerini aynı zamanda Meksika Elçiliği görevini de yürütmek üzere görevlendirmiştir.

¹⁰ BCA, 30.18.01/26.62.17.

¹¹ *Resmi Gazete*, 12 Kanun-u sâni 1928, Sayı, 786, s.4927-4928.

¹² Alman asıllı Baron Rudolf Sebottendorf'un konsolos olarak atanması, I. Dünya Savaşı yıllarından itibaren dostane bir şekilde seyreden Meksika-Alman ilişkilerinin bir yansıması olsa gerektir. ABD'ne kaptırdığı topraklar nedeniyle bu ülke ile ilişkileri iyi olmayan Meksika, ABD Almanya'ya karşı savaşa katılırsa Alman ittifakına girecek, Almanya'dan ekonomik yardım alacak ve ABD'ne ait Teksas, Yeni Meksiko ve Arizona eyaletleri de Meksika'ya verilecekti. Meksika buna karşılık Japonya ile Almanya arasında aracılık yaparak ABD'ne karşı bir Japonya-Meksika-Almanya ittifakının kurulmasını sağlayacaktı. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (Cilt1-2:1914-1995)*, İstanbul, 2005, s.133.

Konsolos Sebottendorf, göreve başladıktan bir süre sonra 5 Mart 1928 tarihinde Başbakanlığa bir teklif metni sunarak Alman İktisat Meclisi Wirtschaftsrat nezdinde yapılan girişimler sonucu Rusya'ya tahsis edilmiş olan krediler gibi, Türkiye'ye de şimendifer, liman işleri ve sanayi ürünleri alımında kullanılmak üzere 75 milyon marklık kredi tahsis edilebileceğini bildirmiştir. Konsolosun, teklif metninde 3 veya 5 yıl için verilebilecek olan kredinin şimendifer ve liman işleri inşaatı müstesna olmak üzere kullanılabileceği alan, iş ve sektörler de şu şekilde belirtilmiştir.

1. Lokomotif, vagon, şimendifer işaret alet ve edevatı ve bilumum şimendifer malzemesi,
2. Ziraat makineleri, traktör,
3. Bilumum fabrika makineleri, mensucat ve matbaa makineleri,
4. Çelik ve demir izabesine mahsus ocaklar “Hochöfen”, demir köprü,
5. Yük otomobilleri,
6. Demir, çelik vs. her türlü alet ve edevat (kazma, kürek, balta, diş, tıbbiye vs. ile ilgili her türlü alet ve edevat),
7. Bilumum demir borular,
8. İspirto vs. fabrikalarına gerekli makineler,
9. Silah müstesna olmak üzere her türlü askeri teçhizat.

Konsolos, teklif metninde talep edildiği takdirde Başbakanlığa bu konuda ayrıntılı bilgi verebileceğini ifade ettikten sonra, fabrikalar kurulması için Ankara'da bulunan Felemenkli sermayedarlarla görüşmeleri esnasında sermayedar Burgheim'in vefatı üzerine ertelenmiş olan işlerin takibi için Felemenk'e gideceğini, yokluğunda vuku bulacak herhangi bir Başbakanlık emrinin, İstanbul'da vekil bıraktığı ve Galata Balık pazarında Yeni Cami bitişiğindeki 2 numarada Abacızade Şükrü hanesinde ikamet eden Emekli Erkân-ı Harbiye Miralayı Mehmet Şükrü Bey'e iletilebileceğini bildirmiştir¹³.

Konsolosun teklif mektubu değerlendirilmek üzere Maliye Vekâleti'ne havale edilmiş, Maliye Vekâleti de teklifi inceleyip değerlendirdikten sonra

¹³ BCA, 30.10/207.412.10, Lef.1, (*Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Evrakı 1920-1951*).

Başbakanlığa göndermiş olduğu 19 Mayıs 1928 tarihli cevabi yazısında işle ilgilenen vekâletler tarafından gerekli incelemeler yapıldıktan sonra uygun mali şartlar dâhilinde görüşmelere başlanmasında Hazinece herhangi bir sakınca olmadığı görüşünü bildirmiştir¹⁴.

Konsolosluk görevinden önce ve sonra uzun yıllar Türkiye’de yaşamış olan Sebottendorf’dan sonra Meksika’nın 1935 yılı Ekim ayında Türkiye’ye atadığı diğer bir diplomat da Ortaelçi General Manuel Perez Trevino’dur. Trevino, 1890 yılında Meksika Piedras Negras Coahuila’da doğmuş ve Meksika Üniversitesi’nden mühendis olarak mezun olmuştur. 1913 yılında ihtilal ordusuna gönüllü olarak yazılmış, 1921 yılında Başkan Alvaro Ohregon’un yaverliğinde bulunmuş, 1924 yılında da Ticaret ve Sanayi Nazırı olmuştur. 1926-1929 yılları arasında Coahuila Valiliğinde bulunduktan sonra 1930 yılında Milli İhtilal Partisi’nin başkanlığına seçilmiş, M. Ortiz Rubio’nun Başkanlığı zamanında 1931 yılında Ziraat Nazırlığına getirilmiştir. Ankara Elçiliği ile birlikte Madrid Büyükelçiliği görevini de yürütmüştür¹⁵.

Ortaelçi Vedit Uzgören’in 1947 yılında Meksika’ya Ortaelçi atanmasına kadar doğrudan elçi görevlendirmeyen Türk Hükümeti’nin 7.6.1931 tarihinde görevlendirdiği ilk elçi Washington Büyükelçisi Muhtar Bey idi. Muhtar Bey, her iki görevi uhdesinde bulunduracaktı. Meksika’da itimatnamesini sunduktan sonra tekrar Washington’a dönecek, her icap ettiğinde Vekâlet’e bilgi vererek Meksika’ya gidecek ve bir süre orada kaldıktan sonra tekrar Washington’daki görevine dönecektir¹⁶.

Muhtar Bey’in Washington’daki görevinin sona ermesinden sonra yerine atanan Mehmet Münir Bey de yine Bakanlar Kurulu’nun 3.4.1934 tarihli kararıyla Meksika’da Türkiye Cumhuriyeti’ni temsil etmek üzere görevlendirilmiştir¹⁷.

¹⁴ BCA, 30.10/207.412.10, Lef.2.

¹⁵ BCA; 30.10/131.938.4.

¹⁶ BCA, 30.18.01.02/20.40.7.

¹⁷ BCA, 30.18.01.02/43.17.11.

Meksika Cumhurbaşkanı General Rodriqs'e 12 Ekim 1934 tarihinde itimatnamesini sunan Mehmet Münir Bey, Cumhurbaşkanı, Hariciye Nazırı Sinyor Manuel Puig Casaurauc ve Teşrifat Genel Müdürü Sinyor Gonzales ile yaptığı görüşmelerin ardından 19 Ekim'de kordiplomatik için verilen yemeğe katılmış, 26 Ekim'de de Washington'a dönmüştür. Washington'a döndükten sonra Meksiko-City'deki görüşme ve izlenimleri hakkında 30 Ekim 1934 tarih ve 3181/2050 no'lu bir rapor hazırlayarak Hariciye Vekâleti'ne göndermiştir.

Büyükelçi, raporunun girişinde Meksika Cumhurbaşkanı'nın kendisini Türkçe ismi Çapul Tepe olan bir mahalde bulunan sarayında kabul ettiğini, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e selam ve temenniyatını bildirmeleri ricasında bulunduğunu belirttiikten sonra Cumhurbaşkanına Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin, iki ülke arasındaki ilişkileri teyit ve ticari bir mübadele tesis etmek istediğini, Meksika'daki görevinin sırf dekoratif bir mahiyette kalmayarak olumlu ve yararlı sonuçlar ortaya çıkarabilmek için özel bir itina ile çalışacağını ifade etmiştir.

Elçi raporunda, Hariciye Nazırı ile Meksika'ya giriş yapan Suriyeli, Lübnanlı, Ermeni, Arap ve Türklerle ilgili görüşme yaptığını, Meksika'da hiçbir Türk'e tesadüf etmediği halde Türk adı altında eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarından bazı Suriyeli, Arap, Ermeni ve Yahudi'nin bulunmakta olduğunu, bunların Türklükle ilgilerinin olmadığını, çok eski bir uygarlık ve tarihe sahip olan Türklerin her yerde gayet hürmetle kabul edildiğini ifade ettikten sonra Türk Hükümetini rencide edecek davranışlara karşı duyarlı olunması talebini bildirdiğini, Hariciye Nazırının da Meksika'ya giriş ve ikamet hususunda idari memurların arzu edilmeyen durumlara neden olduklarını, konuyu Dâhiliye'ye iletip gerekli önlemlerin alınmasını isteyeceklerini dile getirdiğini belirtmiştir.

Raporun devamında Hariciye Nazırıyla ekonomik ve kültürel konularda yapılan görüşmelere yer verilmiştir. Mehmet Münir Bey, Meksika Hariciye Nazırından iktisadi politikaları ve devletlerle yaptıkları ticaret sözleşmeleri sistemi hakkında da bilgi istediğini belirttiikten sonra Nazırın, Meksika hükümetinin, kontenjan ve yasakların mevcut olmadığı genel bir gümrük tarifesinin yürürlükte olduğunu, İtalya ile küçük bir itilâfname yaptıklarını, Fransa ile henüz yapamadıklarını, Amerika Birleşik Devletleriyle yakında

yapmayı ümit ettiklerini, diğer devletlerle ayrıca bir uzlaşma mevcut olmadığını ifade ettiğini bildirmektedir.

Münir Bey raporunda, Nazıra ileride Türkiye ile de yapılacak bir itilâfname akdinin iki ülke arasında arzu edilen mübadelenin tesis ve tanzimine hizmet edeceğini ifade ettikten sonra Meksika'nın kalkınma çabaları, siyasi anlayışı ve kültürel konulara ilişkin gözlem ve izlenimleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

“...İhtilalcı Sosyalist Fırkası'nın yegâne siyasi parti olarak hâkim olduğu bu memlekette yerli sanayinin inkişafı ve ecnebi sermaye ve teşebbüsünün nüfuzlarından kurtulmaya çalışılmakta olduğunu ve bu cümleden olarak büyük arazi sahibi olan ecnebilerin elindeki toprakları istimlak ve yerlilere tevzi etmekte olduklarını müşahede ettim. Kendileriyle temas ettiğim ecnebi sefirlerle ve bu meyanda acizlerini suret-i mahsüsada davet eden Amerika'nın sabık Bahriye Nazırı Mr. Daniels ile vaki olan mükâlemelerimde çok büyük menâbi-i serveti ihtiva etmekte olan bu memleketin teşebbüsat-ı hâzırasından mühim neticeler elde etmeleri memul olduğu kanaatini beslediklerine muttali oldum.

İhtilallere çok maruz ve müsait olan bu memlekette hiçbir serveti olmayan bir takım zevatın iş başına geçtikten sonra az zaman zarfında inanılmayacak kadar büyük servetler iddihar ve bunların tesiriyle bir takım taraftarlar ve nüfuzlar elde ettikleri rivayet edilmekte olup bu ahvalin idare makinesi üzerinde vücuda getireceği menfi tesirler melhuz olan inkişafı belki biraz geciktirebilecektir. Mahaza hayli mühim sanayi tesis etmekte ve dâhilde yetiştirilen emtia yüksek gümrük tarifeleriyle himaye edilmektedir. Bu meyanda deri sanayi son zamanlarda hayli ilerlemiş olup Amerika'ya bile kundura ihraç etmeye başlamışlardır.”¹⁸

Meksika ile yapılabilecek ticarete ilişkin görüşlerin de yer aldığı raporda büyükelçi tütüne karşı kahve mübadelesi tesis edilmesini ve palamut ihracatını önererek şu görüşlere yer vermektedir:

“...Meksika kahvelerinin cins itibarıyla Cenûbi Amerika kahvelerine faik olması bu mübadeleyi teşvik edebilecek istidatta görülmektedir. Meksika'da

¹⁸ BCA, 30.10/267.802.28.

sigara imalinde Türk tütünlerinin kullanılması hakkında mümkün olduğu kadar propaganda yaptım. Amerika Birleşik Hükümetlerinde dahi tütün yetişmesine rağmen sigaralarının kalitesini yükseltmek için her sene milyonlarca kilo Türk tütünü satın aldıklarını söyledim. Bazı tüccarlar kendilerine adresini verdiğim Türk İhracat Ofisinden birer miktar tütün numunesi isteyeceklerdir.

Bundan başka deri sanayi için palamutlarımızın da çok miktarda istimal edilebilmesi melhuzdur. Bu mahsulden Avrupa'nın muhtelif yerlerine senevi hayli miktarda ihracat yaptığımızı, palamutla terbiye edilen derilerin diğerlerine faik olduğunu da naklettim. Bundan da numune isteyeceklerdir. Ancak palamutla terbiye usulü bunlarca malum olmadığından aynı zamanda derinin palamutla ne şekilde terbiye edildiğine dair muhtasar bir tarifename gönderilmesi de çok muvafıktır. Bu noktaların İktisat Vekâleti'ne bildirilmesini rica ederim."¹⁹

Raporunun son kısmında kültürel konulara da değinen Mehmet Münir Bey, Meksika'nın eski halkının medeniyetinin Türkiye'yi de ilgilendirecek mahiyette olduğuna dikkat çekerek dildeki benzerlikler hakkında şu tespitlere yer vermektedir:

"... Teşrifat Müdür-ü Umumisi ile Reisicumhur sarayına giderken bu sarayın ne semtte olduğunu sual ettim. (Çapul Tepe) dir dedi. Tepenin manasını sordum, yüksek bir mahaldir dedi. Tebessüm ettim, neden dolayı tebessüm ettiğimi sual etti. Reis-i cumhurunuz bir Türk mahallesinde oturmaktadır dedim ve Türkiye'de ve Çin'e kadar Türklerle meskûn olan büyük kıtada aynı isimli birçok yerler mevcut olduğunu ve kendimin de İstanbul'da böyle tepe ismini taşıyan bir yerde doğmuş olduğumu naklettim. Türklerle Meksikalıların hiçbir garabetine inanmayan bu zat ve aynı hadiseyi naklettiğim Hariciye Nazırı ne kadar mütehayyir oldu ise ben de onlar kadar taaccüp ettim. Bilahare müze kütüphanesinde icra ettiğim tetkikatta (Maya) lisanından birçok Türkçe kelimeler bulunduğunu ve (Astek) lügatinde ise yine birkaç tane Türkçe kelimenin mevcudiyetini müşahede ettim. Müzede gördüğüm eserden güç hal ile

¹⁹ BCA, 30.10/267.802.28.

bulabildiğim eski bir nüshayı Meksika lisaniyatına dair diğer bazı eserlerle birlikte Reiscumhurumuz hazretlerine takdim ettim”²⁰.

Büyükelçi raporunu, ticari ilişkiler tesis etmek ve kültürel alanlarda incelemeler yapabilmek için Meksika’daki görevinin düzenli bir şekilde konulmasının yararlı olacağı kanısında olduğunu belirterek şöyle sona erdirmiştir:

“ *Tropikal olmasına rağmen 2400 metre irtifaında bulunan bu şehirde yaz ve kış hava gayet mutedil olduğu cihetle yazın Washington’da oturulamayan aylarda Meksika’da çalışılması Amerika’da diğer sefaretler gibi sayfiyeye gitmek külfetinden bizi kurtarabilecek ve bu takdirde senede iki üç ay Meksika’da bulunmak imkânı hâsıl olabilecektir. Bu tarz masraf itibarıyla da sayfiyeye gidildiği takdirdekinden de pek fazla bir masrafı mucip olmayacaktır. Bu sene, yazın hayli ilerlemiş bir mevsiminde Washington’a gelmiş olmaklığıma rağmen burada kalabilmek pek müşkül olmuştur. Ancak Meksika’daki faaliyeti daimi bir şekilde koyabilmek için senede birkaç ay oraya gidilmekle beraber işlerimizi ve faaliyetimizi takip için fahri bir genel konsolos tayini de pek lüzumludur. Meksika Hariciyesinde edindiğim dostlara bu hususta bazı namzet isimleri hazırlamalarını rica ettim. Bilvesile teyid-i ihtiramat ederim Vekil Beyefendi hazretleri*”²¹.

İki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi bakımından önemli tespit ve gözlemler içeren bu raporun ardından büyükelçinin önerisi dikkate alınmış olmalı ki ertesi yıl Tahsin Ömer Bey Meksico-City’ye maslahatgüzar olarak atanmıştır. 31 Mart 1935 tarihinde görevine başlayan Tahsin Ömer Bey, 30 Nisan 1935 tarihinde Hariciye Vekâleti’ne bir tahrirat göndererek Meksika Hariciyesi yetkilileriyle yaptığı görüşmeler hakkında bilgiler vermiştir.

Tahriratında, göreve başlamasından üç gün sonra Protokol Şefi Senor Vicente Velso Ganzales’in delaletiyle Hariciye Nazırı Senor Emilio Portse Gil’i ziyaret ettiğini belirten elçi, Nazır’ın, Meksika Hükümeti’nin Türkiye’ye bir maslahatgüzar veya ortaelçi atamayı düşündüğünü, bunun muhtemelen adı geçen protokol şefi olabileceğini, Ankara’daki hayat şartları ve iklim hakkında

²⁰ BCA, 30.10/267.802.28.

²¹ BCA, 30.10/267.802.28.

kendisinden bilgiler istediğini, Türk Milleti ve Atatürk hakkında takdirkarane beyanlarda bulunduğunu, Atatürk'ün yüksek deha, azim ve iradesiyle Türk milletinin kısa zamanda elde ettiği büyük başarılarından özlemle bahsettiğini ifade ettikten sonra, Nazır'a teşekkür edip Türk Milleti'nin de Meksika Milletine karşı dostane ve takdirkarane duygular beslemekte olduğunu, iki ülke arasında dostluk ve ekonomik ilişkilerin gelişip genişlemesi için çalışacağını bildirdiğini, son olarak Hariciye Müsteşarı, şube şefleri, yabancı elçi ve maslahatgüzarlarını da ziyaret ettiğini, özellikle ilk kez bir Türk diplomatla görüşüklerini söyleyerek Türkiye ve ilerleme çabaları hakkında açıklayıcı bilgiler isteyen Orta ve Güney Amerika elçilerine gereken bilgileri verdiğini, büyük bir alaka ile dinleyip memnuniyetlerini belirttiklerini bildirerek başkent Meksiko'da gördüğü hüsn-ü kabulden ve temaslarından çok memnun olduğunu vurgulamıştır²².

1947 yılından önce son kez iki görevle birlikte Meksika'da görevlendirilen Washington Büyükelçisi ise Hüseyin Ragıp Baydur olmuştur²³. Hariciye Bakanlığı'nın 12.2.1945 tarih ve 2812/26 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulu tarafından Meksika Elçiliğini de yürütmek üzere görevlendirilen Baydur'un görevi de 1947 yılında sona erince, 16.9.1947 tarihinden itibaren sadece Meksika'da görev yapmak üzere Başbakanlık Hususi Kalem Müdürü Vedit Uzgören Dışişleri Bakanlığı'nın 16.9.1947 tarih ve 101804/395 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulu tarafından Meksika Hükümeti nezdine Orta elçi olarak atanmıştır²⁴. 3 yıl görevde kalan Uzgören, Dışişleri Bakanlığı'nın 6.1.1950 tarih ve 88172/6 sayılı yazılı teklifi üzerine 13.1.1951 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla derecesiyle merkeze alınmıştır²⁵.

²² BCA; 30.10/129.926.13. Diplomatik temsil görevinin yanında kayıp kıta, Maya ve Aztek uygarlıklarıyla ilgili kültürel ve bilimsel çalışmalar da yapan Tahsin Ömer Bey, (sonradan Mayatepek soyadını almıştır) faaliyetlerini raporlar halinde Türkiye'ye göndermiştir. Bilgi için bkz. Kemal Şenoğlu, *Mayatepek Raporları Türk Tarih Tezi ve Mu Kıtası*, İstanbul, 2006, s.45-166.

²³ BCA, 30.18.01.02/107.101.19

²⁴ BCA, 30.18.01/114.60.12.

²⁵ BCA, 30.18.01.02/124.95.19. Meksiko Büyükelçiliği'nin Web sayfasında 1931 yılından günümüze Meksika'da görev yapan Türk diplomatlarının isimleri, görev başlangıç ve bitiş tarihleri kronolojik olarak verilmektedir. Liste için bkz.

Meksika'ya doğrudan elçi atanmasıyla birlikte elçilik için otomobil alınmasına ihtiyaç duyulmuş Bakanlar Kurulu, Dışişleri Bakanlığı'nın 26.9.1947 tarih ve 103240/411 sayılı yazılı teklifi üzerine 1.10.1947 tarihinde 5118 sayılı kanunun birinci maddesine istinaden Meksika Ortaelçiliği için alınacak otomobilin satın alma bedelini 12000 lira olarak belirlemiştir²⁶.

İki ülke arasında 1959 yılında yapılan görüşmeler sonunda Ortaelçiliklerin karşılıklı olarak Büyükelçiliğe çıkarılması hususunda mutabakata varılınca Bakanlar Kurulu 7.8.1959 tarihinde Meksiko Ortaelçiliğinin Büyükelçiliğe yükseltilmesini kararlaştırmıştır²⁷.

<http://meksika.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>. Ancak Büyükelçiliğin listesinde, Washington Büyükelçiliği görevi ile birlikte Meksika elçiliği görevini de yürüten diplomatlardan 3.4.1934 tarihinde görevlendirilen Mehmet Münir Bey'in, 12.2.1945 tarihinde görevlendirilen Hüseyin Ragıp Baydur'un, 1960 yılında tedviren görev yapan Turgut Bayar'ın isimleri yer almamaktadır. Meksiko Büyükelçiliği görevini tedviren yürütmekte iken Dışişleri Bakanlığı'nın 21 Haziran 1960 tarihli müzekkeresi ile merkeze alınması teklif edilen Birinci Sınıf Ortaelçi Turgut Bayar, 6 Temmuz 1960 tarihinde görev yerinden ayrılmasına rağmen Türkiye'ye dönmemiş, BCA, 30.11.1/284.2.10, Lef.1, (**Müşterek Kararnameler (Kronolojik) (1923-1975)**), İsviçre'de hastalandığına ve tedavi altına alındığına ilişkin İsviçre Zürih Üniversitesi Polikliniğinden alınan 4.8.1960 ve 8.8.1960 tarihli iki rapor göndermiştir. Bayar, 20 Temmuz 1960 tarih ve 59 sayılı kararname ile merkeze nakledilmiş ve raporları Sağlık ve Sosyal yardım Bakanlığı tarafından incelemeye alınmıştır. Bakanlık tarafından "böbrek hastalığı ve ruhi durumunun seyahatine mani olmadığı ve tedavisinin Türkiye'de mümkün bulunduğu" bildirilince kendisine yurda dönmesi hususunda Bern Büyükelçiliği aracılığı ile 11 Kasım 1961 tarihinde kesin tebligat gönderilmiştir. Kanuni süresi içinde yurda dönmeyerek memuriyet mahallinde göreve başlamayan Bayar, 1108 sayılı Maaş Kanunu'nun 4. maddesi hükümleri gereğince 11 Aralık 1960 tarihinden itibaren müstafi sayılmıştır. BCA, 30.11.1/284.2.10, Lef.2.

²⁶ BCA, 30.18.01/114.65.4

²⁷ BCA, 30.18.01/153.43.9.

2. Ekonomi, Ticaret, Eğitim ve Sağlık Alanında Yapılan İşbirliği Antlaşmaları

İki ülke arasındaki coğrafi uzaklığın çok yönlü ilişkilerin gelişmesinde engel oluşturmasına rağmen 1950’li yıllardan günümüze sınırlı da olsa ilişkilerin arttırılmasına yönelik adımların atıldığı, yeni işbirliği alanlarının üzerinde çalışıldığı görülmektedir.

Türk Hükümeti, 23-29-Ekim 1949 tarihleri arasında Meksika’da toplanacak olan XII. Askeri Tababet ve Eczacılık Kongresi’ne katılmak üzere Askeri Tıp Akademisi Hıfzıssıhha Profesörü Tuğgeneral Zeki Faik Ural ile Hayati Kimya Profesörü Tabip Albay Burhaneddin Toğan’ın görevlendirilmelerini kararlaştırmış²⁸, Meksika’da cumhurbaşkanlarının yeni göreve başlamaları nedeniyle yapılacak tören ve kutlamalarda Türkiye’yi temsil etmek üzere heyetler göndermeye başlamıştır²⁹. 1970’li ve 80’li yıllarda önemli sayılabilecek düzeyde ilişki ağı geliştirilememiş, 1980’li yılların başlarında

²⁸ BCA, 30.18.01.02/119.52.19.

²⁹ Türk Hükümeti, Meksika Cumhurbaşkanlığına seçilen Ekselans Dr. Adolfo Lopez Mateos’un iktidara geçişi münasebetiyle 27 Kasım-5 Aralık 1958 tarihleri arasında yapılacak merasimlerde, Cumhurbaşkanı ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini temsil etmek üzere Fevkalade Murahhas ve Büyükelçi sıfatıyla Cumhurbaşkanlığı Hususi Kalem Müdürü Faruk Berkol’un başkanlığında Protokol Genel Müdürü Veysel Versan, Cumhurbaşkanı Başyaveri Dz. Kurmay Albay Faik Taluy’dan oluşan bir heyetin Meksiko’ya gönderilmesini, BCA, 30.18.01/150.59.17, Meksika’nın 150. İstiklal yıldönümü nedeniyle 16 Eylül 1960 tarihinde yapılacak merasimlere Türkiye’yi temsilen Karakas Büyükelçisi Cemal Vafi’nin katılmasını, BCA, 30.18.01.02/156.12.19, yeni Meksika Cumhurbaşkanı Dr. Jose Lopez Portillo’nun göreve başlaması nedeniyle 29 Kasım-3 Aralık 1976 tarihleri arasında yapılacak görevi devralma törenine Türkiye’yi temsilen Devlet Bakanı Seyfi Öztürk ve eşi, Dışişleri Bakanlığı Protokol Genel Müdürlüğü’nü Tedvire Memur Genel Sekreter Yardımcısı Büyükelçi Ali Binkaya ve Cumhurbaşkanlığı Jandarma Yaveri Jandarma Kıdemli Binbaşı İsmail Sinan’dan oluşan bir heyetin katılmasını kararlaştırmıştır BCA, 30.18.01.02/360.175.14.

Meksiko Büyükelçiliğine yönelik saldırılar yapılmaya başlanınca güvenlik önlemleri arttırılmıştır³⁰.

İki ülke arasında ilk yüksek düzeyli resmi ziyaret 1992 yılında yapılmıştır. Meksika Dışişleri Bakanı Fernando Solana tarafından Türkiye'ye yapılan ziyareti, ileriki yıllarda Başbakan ve Cumhurbaşkanı düzeyindeki ziyaretler izlemiştir. İkili ilişkilerin 1990'lı yıllardan itibaren yoğunluk kazandığını ifade etmek mümkündür. Ekonomi, Ticaret, Eğitim ve Sağlık Alanında Yapılan İşbirliği Antlaşmaları şunlardır:³¹

Bakanlar Kurulu kararıyla "Gelişme Yolundaki Ülkelerarası Ticaret Müzakerelerine Dair Protokol ve Ekleri"nin Türkiye ve Meksika arasında 29 Ağustos 1974 tarihinden itibaren yürürlüğe konulması³²,

2 Haziran 1992 tarihinde Ankara'da imzalanan 11 maddelik "Eğitim ve Kültürel İşbirliği Anlaşması"³³,

28 Eylül 1998 tarihinde Mexico City'de imzalanan 7 maddelik "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması"³⁴,

³⁰ Meksiko Büyükelçiliğine 1983 yılının son haftalarında Molotof kokteyller atılmış, pek çok kez duvarlarına tehdit ve hakaret içeren sözler yazılmıştır. Diğer taraftan FBI ve diğer kaynaklardan alınan duyumlardan Latin Amerika'daki misyonlara tehditlerin arttığı anlaşıncı tek koruma görevlisi olan Meksiko Büyükelçiliği'nin takviye edilmesi önem kazanmıştır. Meksika mahalli polisinin korumasının da yeterli olmadığı görülünce İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü kadrosundan Polis Memuru Asım Yücel'in kazanılmış hak, aylık ve dereceleri üzerinden 7. derece kadro ile Meksika Büyükelçiliği Koruma Görevliliğine atanması kararlaştırılmış ve 9.4.1984 tarihinde atanmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın, gizlilik niteliği nedeniyle atama kararının Resmi Gazete'de yayınlanmaması isteği kabul edilince kararname yayınlanmamıştır. BCA, 30.11.1/589.13.19.

³¹ <http://ua.mfa.gov.tr/>

³² BCA, 30.18.01.02/320.64.8.

³³ Anlaşmanın metni için bkz. *Resmi Gazete*, Tarih, 20 Mart 1995, Sayı, 22223, s.1-6. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22264.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22264.pdf>

12 Ağustos 2003 tarihinde 8 maddelik “Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması”³⁵,

18 Mayıs 2010 tarihinde 8 maddelik “Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması”³⁶,

13 Ağustos 2010 tarihinde “Eğitim, Bilim, Kültür, Sanat, Basın-Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Programı” ve “Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar Konusunda İşbirliği Mutabakat Muhtırası”

COMEXI (Consejo Mexicano de Asuntos Internacionales) ile TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi) arasında imzalanan Kültürel ve Akademik İşbirliği Anlaşması,

16-17 Aralık 2013 tarihinde Türkiye-Meksika 21. Yüzyıl İçin Stratejik İşbirliği ve Ortaklık Çerçevesi,

Bancomex-Eximbank Arasında İhracat Kredileri Alanında Mutabakat Muhtırası,

T.C. Başbakanlık Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı (TYDTA) ile Birleşik Meksika Devletleri Promexico Arasında Mutabakat Zaptı,

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu ile Birleşik Meksika Devletleri Dışişleri Bakanlığı Arasında Bilim ve Teknolojide İşbirliği Mutabakat Zaptı,

³⁴ Anlaşmanın metni için bkz. *Resmi Gazete*, Tarih, 20 Aralık 1998, Sayı, 23559, s.67-78.

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23559.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23559.pdf>

³⁵ Anlaşmanın metni için bkz. *Resmi Gazete*, Tarih, 12 Ağustos 2003, Sayı, 25197. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030812.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030812.htm>

³⁶ Anlaşmanın metni için bkz. *Resmi Gazete*, Tarih, 4 Eylül 2010, Sayı, 27692. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100904.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100904.htm>

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı İle Birleşik Meksika Devletleri Dışişleri Bakanlığı Arasında Üst Düzey İki Uluslu Komisyon Kurulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası,

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşik Meksika Devletleri Hükümeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması,

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetiyle Birleşik Meksika Devletleri Hükümeti Arasında Gümrük Konularında Karşılıklı İdari Yardım ve Bilgi Paylaşımı Anlaşması,

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Birleşik Meksika Devletleri Hükümeti Arasında Hava Ulaştırma Anlaşması,

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşik Meksika Devletleri Hükümeti arasında Örgütlü Suçlar ve Terörizmle Mücadelede İşbirliği Anlaşması,

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşik Meksika Devletleri Hükümeti Arasında Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Yasadışı Uluslararası Ticaretiyle Mücadele Alanında İşbirliği Anlaşması,

Türkiye ve Meksika Arasında Serbest Ticaret Anlaşması Müzakerelerine İlişkin Çerçeve Belgesi,

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşik Meksika Devletleri Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma³⁷.

Ekonomik ilişkileri geliştirmek ve ticaret hacmini arttırmak amacıyla yapılan anlaşmalara rağmen Türkiye ile Meksika arasındaki ticari ilişkiler coğrafi uzaklık, nakliye maliyetinin yüksekliği, kolay bozulabilir ürünlerin

37<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Meksika/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160582&contentTitle=Türkiye%20ile%20Ticaret&>.

*taşınmasındaki zorluklar, iki ülkenin de benzer üretim ve ihracat portföyüne sahip olması, Türkiye'nin AB, Meksika'nın ABD pazarına odaklanması gibi nedenlerle beklenen düzeyde gelişmemiştir*³⁸.

Ancak, son yıllarda ortaya çıkan bölgesel ve bölgelerarası gelişmeler, bu iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini zorunlu hale getirmiş, Meksika, Türkiye'nin ihracat pazarları arasında 88. sırada olmasına rağmen son yıllarda ihracat rakamlarında önemli sayılabilecek bir artış gözlenmiştir. 2006 yılında 402.723.000 dolar olan Türkiye-Meksika ticaret hacmi 2016 yılında 1,264 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Meksika'dan ithalatı 2016 yılında 820.919.000 dolar iken Meksika'ya yaptığı toplam ihracat 443.738.000 dolar düzeyinde kalmıştır. İhracat kalemleri arasında araçlar, değerli metaller, makine ve teçhizat, kauçuk, demir ve çelik önemli yer almıştır. Meksika'nın Türkiye'nin ithalatındaki payı ihracatta olduğundan çok daha büyüktür. Meksika pazarı, Türkiye'nin ithalat yaptığı pazarlar arasında 42. sırada yer almaktadır. İthalat kategorileri arasında motorlu araçlar, elektrikli makine ve teçhizat, televizyon ve ses kayıt makineleri, yedek parça, plastik malzemeler, canlı hayvan, optik, medikal ve fotoğraf malzemeleri önemli yer tutmaktadır. Meksika'nın Türkiye üzerinden Ortadoğu, Orta Asya ve Afrika pazarlarına açılma hedefinin ekonomik ve ticari ilişkilerin artmasında ne kadar etkili olacağı da zaman içinde anlaşılacaktır³⁹.

Sonuç

Geçmiş Osmanlı dönemine uzanan Türkiye-Meksika ilişkileri, Milli Mücadele'nin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde karşılıklı güven ve dostluk, tam karşılıklılık, içişlerine karışmama, ulusal sınırlara ve egemenliğe saygı ilkeleri doğrultusunda yeni bir anlayışla geliştirilip sürdürülmeye çalışılmıştır. Yurtta Barış, Dünyada Barış ilkesiyle Türkiye'ye

³⁸[³⁹\[77\]\(http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Meksika/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160582&contentTitle=Türkiye%20ile%20Ticaret&Özel. a.g.m, s.22-26;</p></div><div data-bbox=\)](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Meksika/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160582&contentTitle=Türkiye%20ile%20Ticaret&Özel. a.g.m, s.22-23.</p></div><div data-bbox=)

binlerce mil uzaklıktaki ülkelerle dahi ikili ilişkilerini geliştirmeye ve güçlendirmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti, Meksika ile de ekonomik, ticari, siyasi ve kültürel antlaşmalar yaparak uluslararası politikada saygın bir aktör olma yolunda ilerlemiştir. Ancak iki ülke arasındaki coğrafi uzaklığın getirdiği yüksek navul maliyeti, üretim benzerliği, serbest ticaret antlaşmasının gecikmesi, farklı piyasalara yönelim gibi nedenler ekonomik ve ticari ilişkiler grafiğinin beklenen düzeyde yükselmesinde engel oluşturmuş, çok yönlü ilişkilere 1990'lı yıllara kadar hatırı sayılır bir ivme kazandırılmamıştır.

1990'lardan itibaren küreselleşmenin hızlanması, ulaşım ve telekomünikasyon hizmetlerinin farklı bir boyut kazanması, ticari pazarların daralması vb. birçok neden Türkiye'yi de uzak pazarlar aramaya sevk edince, diğer Latin Amerika ülkeleriyle olduğu gibi Meksika ile de çok yönlü ilişkilere özel bir önem atfedilmeye başlanmıştır. İki ülke arasında imzalanan antlaşmaların ve mutabakat zaptlarının büyük bölümünün son 30 yıl içinde yoğunlaşması verilen önemi göstermektedir. Meksika'nın, Türkiye üzerinden Ortadoğu, Orta Asya ve Afrika pazarlarına ulaşmaya çalışması da küçülen dünya pazarında küreselleşen ekonominin güçleştirdiği koşulların etkisinin azaltılmasında uzaklığa rağmen işbirliğini yoğunlaştırmanın ne denli zorunlu olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir.

Kaynakça

a. Arşiv Belgeleri

BCA, 30.18.01/23.21.18, (*Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararları, 1920-1975*).

BCA, 30.18.01/26.62.17.

BCA, 30.18.01.02/20.40.7.

BCA, 30.18.01.02/43.17.11.

BCA, 30.18.01.02/107.101.19

BCA, 30.18.01/114.60.12.

BCA, 30.18.01.02/124.95.19.

BCA, 30.18.01/114.65.4.

BCA, 30.18.01/153.43.9.

BCA, 30.18.01.02/119.52.19.

BCA, 30.18.01/150.59.17.

BCA, 30.18.01.02/156.12.19.

BCA, 30.18.01.02/360.175.14.

BCA, 30.18.01.02/320.64.8.

BCA, 30.11.1/284.2.10, *(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Müşterek Kararnameler (Kronolojik) (1923-1975)).*

BCA, 30.11.1/589.13.19.

BCA, 30.10/207.412.10, *(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Evrakı 1920-1951).*

BCA, 30.10/207.412.10.

BCA, 30.10/267.802.28.

BCA; 30.10/129.926.13.

BCA; 30.10/131.938.4.

b. Kitap ve Makaleler

Armaoğlu, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (Cilt1-2:1914-1995)*, İstanbul, 2005.

Özel, Işık; “Ekonomik Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Meksika İlişkileri”, *Analiz*, (Şubat 2015), Sayı, 116, s.1-26.

Soysal, İsmail; *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, TTK Yay., Ankara, 1989.

Şenoğlu, Kemal; *Mayatepek Raporları Türk Tarih Tezi ve Mu Kıtası*, İstanbul, 2006.

Temel, Mehmet; *XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı-Latin Amerika İlişkileri*, İstanbul, 2004.

Yurtaydın, Erkan; “Osmanlı İmparatorluğu İle Meksika İlişkilerinin Başlangıcı”, Mehmet Necati Kutlu ve diğerleri...*Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika (Başlangıç Dönemi)*, Ankara, 2012, s.119-273.

c. İnternet Kaynakları

Resmi Gazete, 12 Kanun-u sâni 1928, Sayı, 786.
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/786.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/786.pdf>

Resmi Gazete, Tarih, 20 Mart 1995, Sayı, 22223, s.1-6.
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22264.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22264.pdf>

Resmi Gazete, Tarih, 20 Aralık 1998, Sayı, 23559, s.67-78.
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23559.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23559.pdf>

Resmi Gazete, Tarih, 12 Ağustos 2003, Sayı, 25197.
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030812.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030812.htm>

Resmi Gazete, Tarih, 4 Eylül 2010, Sayı, 27692.
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100904.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100904.html>

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Meksika/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160582&contentTitle=Türkiye%20ile%20Ticaret&>

<http://ua.mfa.gov.tr/>

<http://meksika.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>

http://file.setav.org/Files/Pdf/20150210115921_turkiye-meksika-iliskileri-pdf

Çevrimiçi Öğrenmede Öğrencilerin Hazırbulunuşluk Düzeylerinin Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi

Okt. Murat SAKAL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkez Müdürlüğü
murat@mu.edu.tr

Öz

Araştırmada üniversite öğrencilerinin çevrimiçi öğrenmeye hazırbulunuşluk düzeyleri, cinsiyet, devam edilen fakülte ve bölüm ile yaşadığı bölge gibi demografik özelliklere göre incelenmiştir. Tarama modeli temel alınarak gerçekleştirilen çalışma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde lisans düzeyinde eğitim gören 809 öğrenciyle yürütülmüştür. Öğrencilerin çevrimiçi derse ilişkin hazırbulunuşluklarını ortaya çıkarmak amacıyla, Çevrimiçi Öğrenme İçin Hazır Bulunuşluk Ölçeği uygulanmıştır. Çalışma, demografik sorularla desteklenmiştir. Demografik soruların analizinde t testi ve ANOVA testi kullanılmış, ölçeğe ilişkin boyutlar faktör analizi ile bulunmuştur. Çalışmanın sonunda hazırbulunuşluğa ilişkin dört boyut bulunmuştur. Demografik sorulardan fakülte ve cinsiyete ilişkin soruların analizlerinin anlamlı çıktığı görülmüştür. Öğretmenlerin ve öğrencilerin çevrimiçi derslere ilişkin hazırbulunuşluk düzeylerinin artırılması için kurumsal düzeyde çalışmalar yapma zorunluluğu olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi öğrenme, Hazırbulunuşluk ölçeği, e-öğrenme, Öğrenen hazırbulunuşluğu, e-hazırbulunuşluk.

Investigation on the Demographic Characteristics of Readiness Levels of Online Educated Students

Abstract

This survey study examines university students' readiness for online courses based on gender, area of study and regional background. The study was conducted with 809 undergraduate students enrolled in Muğla Sıtkı Koçman University. Turkish adaptation of an Online Learning Readiness Scale was used for data collection, supported by demographic questions. Descriptive and inferential statistics were used to analyse data

including t test and ANOVA for demographic questions, and scale factors were examined through factor analysis. The findings indicated four dimensions for online learning readiness. Area of study and gender variables provided significant results in terms of online learning readiness of the students. It is suggested to establish a comprehensive and planned institutional initiative for a high quality online education responding to educators' and students' readiness needs in addition to other factors such as technical infrastructure and e-content.

Key words: Online learning, Readiness scale, e-learning, Learner readiness, e-readiness

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, öğrenme-öğretme ortamlarında önemli bir dönüşüm ve değişim başlatmış, 19. Yüzyılda kurumsal olarak uygulanmaya başlayan uzaktan eğitim İnternet'in de yaygınlaşmasıyla oldukça yaygın hale gelerek gerek tamamen uzaktan eğitim programları gerekse geleneksel yüz yüze öğrenme-öğretme ortamlarının çevrimiçi teknolojilerle desteklenmesine yol açmıştır. Çevrimiçi öğrenme veya e-öğrenme (elektronik öğrenme), öğrenme süresince öğrencilere sağladığı esneklik ve çeşitliliğe bağlı olarak yıllar içerisinde gelişme göstermiştir. Farklı öğretim ortamlarında, eğitmenin olduğu veya olmadığı, farklı eğitim örgütlerinde, değişik öğrenme seviyesi ve yaşlarda, farklı teknolojilerle, farklı öğretim yöntem ve yaklaşımlarıyla, farklı felsefi ve stratejik motivasyonlarla gerçekleştirilen (Simonson, Smaldino, Albright ve Zvacek, 2003) e-öğrenme, Gülbahar (2012) tarafından "öğretim etkinliklerinin elektronik ortamlarda yürütülmesi veya bilgi ve becerilerin elektronik teknolojiler aracılığıyla aktarılması" olarak tanımlanmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan bu değişim, yükseköğretim düzeyindeki ders ve programların sunum şekillerini de değiştirmiş, internet tabanlı uzaktan eğitim uygulamaları üniversitelerde yeni örgütsel ve pedagojik modellerin işe koşulmasını gerektirmiştir (Tait, 2010).

Hem farklı nedenlerle geleneksel eğitime erişemedikleri için isteyerek ve bilinçli olarak uzaktan eğitim programlarına kayıt olan öğrenciler hem de kayıt oldukları yüz yüze eğitim programlarındaki çevrimiçi yöntemlerle verilen derslere mecburen kaydolmak zorunda olan öğrencilerin çevrimiçi öğrenmenin sağladığı avantajlardan faydalanabilmeleri için, belirli teknik becerilere sahip olmaları ve çevrimiçi öğrenmeye hazır bulunmaları gerekir.

Borotis ve Poulymenakou (2004) çevrimiçi öğrenmeye hazır bulunuşluğu “bazı çevrimiçi öğrenme deneyim ve eylemleri için zihinsel ve fiziksel olarak hazırlıklı olma” şeklinde tanımlamıştır. Warner, Christie ve Choy (1998) ise çevrimiçi öğrenmeye hazır bulunuşluğu (1) öğrencilerin yüz yüze eğitime karşı tercih ettikleri bir eğitim şekli, (2) öğrencilerin öğrenme için internet ve bilgisayarı kullanma yeterlilikleri ve (3) bağımsız öğrenmeye katılma becerisi olmak üzere üç farklı açıdan ele almışlardır. Barker (2002), çevrimiçi öğrenmeye hazır bulunuşluk ile ilgili olarak teknik becerilerin yanında çevrimiçi etkileşim becerilerinin önemini vurgulamıştır.

Öğrencilerin yeterli hazır bulunuşluğa sahip olmaları çevrimiçi öğrenmenin tasarımı ve gerçekleştirilmesinde önemlidir (İlgaz & Gülbahar, 2015; Hukle, 2009). Bu nedenle, öğrencilerin çevrimiçi derslerden memnuniyetlerinin yanı sıra hazır bulunuşluklarının da değerlendirilmesi çevrimiçi öğrenme uygulamalarının başarılı olması açısından gerekli bir süreçtir (Gülbahar, 2012; Kaur & Abas, 2004; So & Swatman, 2006). Uzaktan eğitim faaliyeti içine girecek her kurumun, altyapıları hazır olsa bile mutlaka öğrencileri ve öğretmenlerin hazır bulunuşluğu üzerinde durmaları gerekmektedir.

Çevrimiçi öğrenmeye hiç maruz kalmamış olan öğrencilerin, bu farklı öğrenme ortamına hemen uyum göstermeleri beklenemez. Çevrimiçi öğrenme için hazır bulunuşluk konusunda yapılan farklı çalışmalar, kullanılan farklı ölçme araçları bulunmaktadır. Bu çalışma, Hung, Chou, Chen ve Own (2010) tarafından geliştirilen ve Yurdağül ve Sırakaya (2013) tarafından uyarlanan Çevrimiçi Öğrenme Hazır Bulunuşluğu Ölçeği kullanılmış; çevrimiçi öğrenme hazır bulunuşluğu motivasyon, öğrenen kontrolü, bilgisayar/ internet özyeterliliği, çevrimiçi iletişim özyeterliliği ve özgüdümlü öğrenme boyutları açısından ele alınmıştır.

Motivasyon

Tüm eğitim ortamlarında öğrenmenin en önemli bileşenlerinden birisi (Ergül, 2006) olarak nitelendirilen motivasyon, genel anlamıyla, kişileri belli faaliyetleri yapmaya iten, enerji veren ve insanların içinde oluşan psikomotor, bilişsel ve duyuşsal boyutları olan bir durum olarak tanımlanmıştır (Fidan, 1997). Motivasyon, çevrimiçi öğrenmede de sürecin önemli bir parçasıdır (Khan, 2009). Çevrimiçi öğrenme sürecinde öğrencilerin daha bağımsız ve

bireysel bir yaklaşım sergilemesi gerektiğinden hareketle, Kaya (2002) etkili öğrenme için motivasyonun şart olduğunu öne sürmektedir.

Öğrenen Kontrolü

Geleneksel öğrenme ortamlarının aksine, çevrimiçi öğrenme ortamlarında hangi bilgiye ulaşacağını ve bilgilerin nasıl sıralanacağını seçme fırsatına sahip olan (Lawless & Brown, 1997) öğrencilere daha esnek ve daha bireyselleştirilmiş bir öğrenme imkânı sunulmaktadır (Lin & Hsieh, 2001). Öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini yönlendirmesi, öğrenen kontrolü olarak ifade edilmektedir (Shyu & Brown, 1992). Hung ve diğerlerine göre (2010), kendi öğrenmesi yöntemini oluşturan ve uygulayan çevrimiçi öğrenciler daha iyi bir öğrenme performansı sergileyebilirler.

Bilgisayar ve İnternet Öz-yeterliği

Öz-yeterlik inancı kişinin kendisine verilen veya verilecek olan bir işi yerine getirip getiremeyeceğine ilişkin bireysel yargısı ya da güveni olarak tanımlanır (Bandura, 1977). Bilgisayar teknolojilerine karşı tutumun, bilgisayar kullanma sıklığının ve bilgisayar kullanarak iş yapma başarısının ilgili olduğu bilgisayar öz-yeterliği bireylerin bilgisayar kullanma konusunda kendilerine duydukları güven olarak (Karsten & Roth, 1998), internet öz-yeterliği ise bireylerin internet kullanımı konusunda kendilerine olan inanç ve güven olarak tanımlanabilir. Öğrencilerin bilgisayar kullanımına ilişkin temel bilgi ve becerilere sahip olmaları ve bilgisayar öz-yeterlik algılarının yüksek olması, çevrimiçi öğrenmenin başarılı olmasında belirleyici faktörlerden biri olarak nitelendirilmektedir (Çelen, Çelik & Seferoğlu, 2011).

Çevrimiçi İletişim Öz-yeterliği

Çevrimiçi öğrenme sürecinde iletişim ve etkileşim sağlama önemlidir. Çevrimiçi öğrenmede iletişim yüz yüze görüşme olmadan bilgisayar aracılığıyla gerçekleşir ve öğrenme etkinliklerinin etkililiği, öğrencileri arasında etkileşim ve öğrencinin öğrenme ortamına aktif katılımı, öğrenme deneyiminin niteliği açısından önemlidir (Bruyn, 2004). Yurdugül ve Sırakaya (2013) bireylerin sahip olduğu çevrimiçi iletişim öz-yeterliğinin çevrimiçi öğrenmeyle ilgili kısıtların ortadan kaldırılmasında önemli olduğuna işaret etmiştir.

Özgüdümlü Öğrenme

Knowles (1975), özgüdümlü öğrenmeyi, bireyin başkalarının yardımıyla veya başkalarının yardımı olmaksızın, kendi öğrenme gereksinimlerini anlamada, öğrenme amaçları oluşturmada, öğrenmeye ilişkin beşeri ve materyal kaynaklarını belirlemede, uygun öğrenme stratejilerini seçme ve işe koşmada ve öğrenme çıktılarını değerlendirmede inisiyatif aldığı bir süreç olarak tanımlar (s.18). Öğrenme sorumluluğunun büyük ölçüde öğrencinin omuzlarında olduğu bağımsız çevrimiçi öğrenme ortamları, öğrenciler açısından daha fazla çaba, sorumluluk, motivasyon ve özgüdümlü kontrol gerektirmektedir. Bu nedenle, öğrencilerin özgüdümlü öğrenmeye ilişkin hazırbulunuşlukları önemlidir.

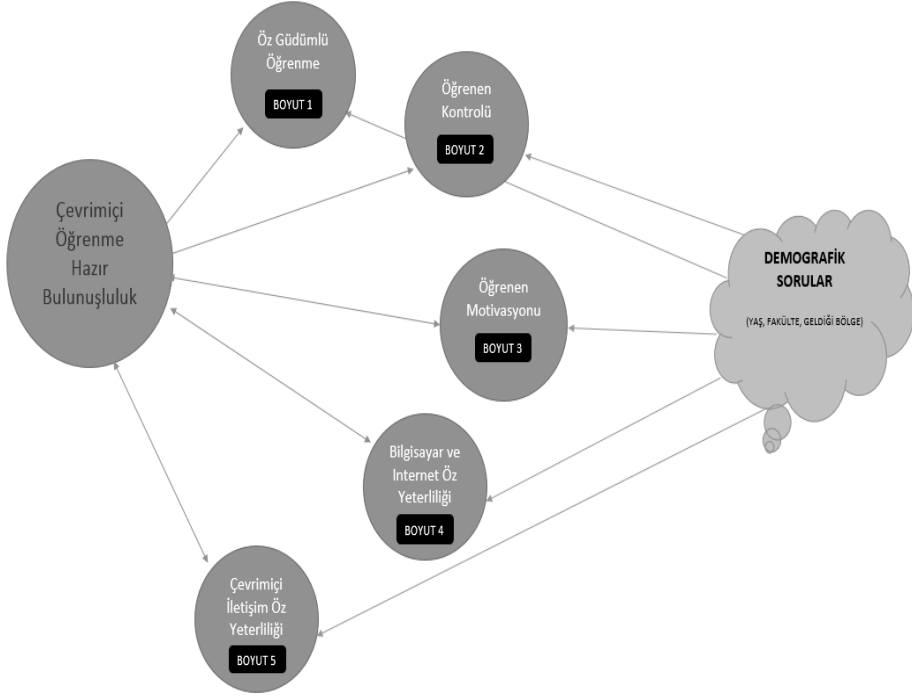
Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, lisans öğrencilerinin çevrimiçi derslere hazırbulunuşluk düzeylerini ortaya çıkarmak ve demografik değişkenlere göre incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

- 1- Lisans öğrencilerinin çevrimiçi derslere hazırbulunuşluk düzeyi nedir?
- 2- Lisans öğrencilerinin cinsiyeti çevrimiçi derslere hazırbulunuşluk düzeylerinde farklılık yaratmakta mıdır?
- 3- Lisans öğrencilerinin çalışma alanı çevrimiçi derslere hazırbulunuşluk düzeylerinde farklılık yaratmakta mıdır?
- 4- Lisans öğrencilerinin yetiştiği bölge çevrimiçi derslere hazırbulunuşluk düzeylerinde farklılık yaratmakta mıdır?

Araştırmanın Yöntemi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bu araştırma, betimsel tarama modeline dayalı olarak yapılmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama aracı temel alınarak, çalışmanın modeli aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

Şekil 1: Çalışmanın Modeli

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Hung ve diğerleri (2010) tarafından geliştirilen ve Yurdagül ve Sırakaya (2013) tarafından uyarlanan Çevrimiçi Öğrenme İçin Hazır Bulunuşluluk Ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte, beş boyu altında sınıflandırılan 5’li Likert tipi 18 soru yer almaktadır: Öz güdümlü öğrenme, öğrenen kontrolü, öğrenen motivasyonu, bilgisayar ve internet öz yeterliliği, çevrimiçi iletişim öz yeterliliği. Araştırmaya dâhil edilen demografik bilgiler cinsiyet, çalışılan alan (fakülte) ve öğrencilerin geldikleri bölgedir. Öğrencilerin geldikleri bölgeler Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Düzey 1’e göre düzenlenmiştir. Ölçek, çevrimiçi öğretimle ders alan öğrencilere elektronik ortamda uygulanmıştır.

Araştırma Grubu

Araştırmanı evreni, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Enformatik Bölümü'nde ortak zorunlu bilgisayar dersini alan 3.198 öğrencidir. Evrenden seçilen örneklemin evreni temsil etmesi amacıyla bir pilot çalışma yapılmış ve 809 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyete ilişkin değerleri Tablo 1'de, fakülte bazlı değerler Tablo 2'de ve geldiği bölge bazlı dağılımı Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 1: Örneklemi Oluşturan Öğrencilerin Cinsiyet Bazlı Dağılımı

CİNSİYET	FREKANS	YÜZDE
Erkek	294	36,2
Kız	515	63,4
Toplam	809	99,6

Tablo 2: Örneklemi Oluşturan Öğrencilerin Fakülte Bazlı Dağılımı

FAKÜLTE	FREKANS	YÜZDE
Spor Bilimleri	21	2,6
Edebiyat	64	7,9
Eğitim	271	33,4
Fen	51	6,3
İİBF	112	13,8
Sağlık	184	22,7
Tıp	51	6,3
Turizm	55	6,8
Toplam	809	100,00

Tablo 3: Örneklemi Oluşturan Öğrencilerin Geldikleri Bölge Bazlı Dağılımı

GELDİĞİ BÖLGE	FREKAN S	YÜZDE
Ege	250	30,8
Marmara	136	16,7
İç Anadolu	64	7,9
Karadeniz	43	5,3
Akdeniz	164	20,2
Doğu Anadolu	24	3,0
Güneydoğu	51	6,3
Total	732	90,1
<i>Kayıp Veri</i>	80	9,9
Toplam	812	100,0

Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilmesinde frekans ve yüzde dağılımlarının yanı sıra ölçeğin boyutlarının bulunmasında faktör analizi kullanılmıştır. Demografik değişkenlerin boyutlarla ilişkileri t-test ve varyans analizi ile çözümlenmiş ve alt testler yardımıyla detaylı analiz edilmiştir. Çalışmanın güvenilirlik analizi sonucunda, Cronbach Alfa değeri 0,854 olarak bulunmuştur.

BULGULAR

Çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan Çevrimiçi Öğrenme İçin Hazır Bulunuşluk Ölçeği üzerinde faktör analizi uygulanmıştır. Ölçeğin orijinalinde toplam beş boyut bulunmaktadır. Yapılan faktör analiz sonucunda boyutlardan ikisinin birbirine yakın maddeler içermesi sonucunda, iki boyut birleştirilerek tek boyut olarak düşünülmüştür (Tablo 4). Birleştirilen iki boyut, öğrenen kontrolü ve öğrenen motivasyonudur.

Tablo 4: Çevrimiçi Öğrenme İçin Hazırbulunuşluk Ölçeği: Analiz Sonucu Bulunan Boyutlar ve Maddeleri

Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3	Boyut 4
Öğrenen Motivasyonu ve Kontrolü	Öz Güdümlü Öğrenme	Çevrimiçi İletişim Öz Yeterliliği	Bilgisayar Öz Yeterlilik
Çevrimiçi ortamda öğrenmeye yönelik güdülerim vardır (C13)	Kendi öğrenme hedeflerimi belirlerim (C7)	Yazılı iletişimde kendimi ifade etmede (duygular ve espri) kendime güvenirim (C17)	Microsoft Office Programlarının temel işlevlerini (Word, Excel ve PowerPoint) kullanmada kendime güvenirim (C1)
Çevrimiçi ortamda hatalarımdan ders alırım (C14)	Kendi çalışma planımı uygularım (C4)	Diğerleri ile etkili iletişim kurmak için çevrimiçi araçları (e-mail, tartışma ortamları) kullanma konusunda kendime güvenirim (C16)	Çevrimiçi öğrenme yazılımlarını nasıl kullanacağım konusunda sahip olduğum bilgime ve becerime güvenirim (C2)

Çevrimiçi ortamda yeni fikirlere açığım (C12)	Öğrenme problemleri ile karşılaştığımda destek (yardım) ararım (C5)	Çevrimiçi tartışma ortamlarında soru yöneltmekte kendime güvenirim (C18)	Çevrimiçi öğrenmede bilgiye ulaşma sürecinde interneti kullanma konusunda kendime güvenirim (C3)
Çevrimiçi ortamda kendi öğrenme sürecimi yönlendirebilirim (C9)	Zamanı iyi yönetirim (C6)		
İhtiyaçlarıma göre çevrimiçi öğretim materyallerini tekrar ettim (C11)	Öğrenme performansım konusunda daha yüksek beklentilerim vardır (C8)		

Bulunan boyutlar üzerinde yapılan güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 5’deki gibidir.

Tablo 5: Boyutlara Göre Güvenilirlik Analizi Sonuçları

BOYUTLAR	Cronbach Alpha
Öğrenen Motivasyonu ve Kontrolü	0,746
Öz GÜdümlü Öğrenme	0,675
Çevrimiçi İletişim Öz Yeterliliği	0,740
Bilgisayar Öz Yeterlilik	0,482

Boyutların güvenilirlik analizi sonuçları incelendiğinde bilgisayar öz yeterlilik düzeyinin görece düşük çıkması, buradaki sonuçların bilimsel çalışmalarda kullanılmasının doğru olmadığı sonucunu ortaya koyar. Öğrenen motivasyonu ve öğrenen kontrolü ile çevrimiçi iletişim öz yeterlilik boyutlarının 0,70’den büyük olması boyut bazlı değerlendirmelerin kabul edileceğine, öz güdümlü öğrenme boyutunun ise düşük düzeyde güvenilir sonuç ürettiğine işaret etmektedir.

Boyutların kendi aralarında ilişki olup olmadığı incelenmiş ve Tablo 6’daki sonuçlar bulunmuştur.

Tablo 6: Boyutlar Arası Korelasyon

	Öğrenen Motivasyonu ve Kontrolü-Boyut 1	Öz GÜdümlü Öğrenme - Boyut 2	Çevrimiçi İletişim Öz Yeterliliği - Boyut 3
Öz GÜdümlü Öğrenme Boyut 2	,563		
Çevrimiçi	,488	,445	

İletişim Öz Yeterliliği Boyut 3			
Bilgisayar Öz Yeterlilik Boyut 4	,345	,335	,318

Tablo 6'daki değerler incelendiğinde, boyutlar arası ilişkilerin orta ve düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Buradan hareketle, boyutların öğrencinin derse hazırbulunuşluğu ile ilgili etkisi yüksek düzeyde gözlenmemiştir. Buna göre, faktör analizi sonucunda bulunan boyutların toplam varyans yüzdelik sonucunun 53,027 çıkması örneği %53 oranında bu boyutların açıkladığını göstermekte, kalan %47'lik oran için öğrencilerin derse hazırbulunuşluğunu etkileyen diğer etmenlerin olduğuna işaret etmektedir.

Boyutlar içinde çevrimiçi derse hazırbulunuşluğu en yüksek düzeyde etkileyen, “öğrenen motivasyonu ve kontrolü”dür. Yapılan faktör analizi sonucunda, tüm boyutlardan bakıldığında bu boyutun örneği açıklama yüzdesinin %58 olduğu, diğer boyutların ise birbirine yakın oranlarda olduğu görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7: Boyutlar Bazlı Örneği Etkileme Yüzdeleri

Öğrenen Motivasyonu Ve Kontrolü – Boyut 1	%58,0
Öz Güdümlü Öğrenme - Boyut 2	%15,0
Çevrimiçi İletişim Öz Yeterliliği - Boyut 3	%14,6
Bilgisayar Öz Yeterlilik - Boyut 4	%12,4
Toplam	%100

Bulunan hazırbulunuşluk boyutlarının öğrencinin devam ettiği fakülte, cinsiyet ve geldiği bölgeye göre farklılık yaratıp yaratmadığına ilişkin olarak yapılan analizler sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Devam ettikleri fakülteye göre öğrencilerin çevrimiçi derslere hazırbulunuşluk boyutları arasında farklılık olup olmadığına dair yapılan ANOVA testi sonuçları Tablo 8’de verilmektedir.

Tablo 8: Öğrencilerin Boyutlara Göre Fakülte Dağılımının ANOVA Testi Sonuçları

	sd	F	Sig.
Öğrenen Motivasyonu ve Kontrolü – Boyut 1	7	1,938	0,061
Öz Gündümlü Öğrenme - Boyut 2	7	1,637	0,122
Çevrimiçi İletişim Öz Yeterliliği - Boyut 3	7	2,007	0,052
Bilgisayar Öz Yeterlilik - Boyut 4	7	3,237	0,002

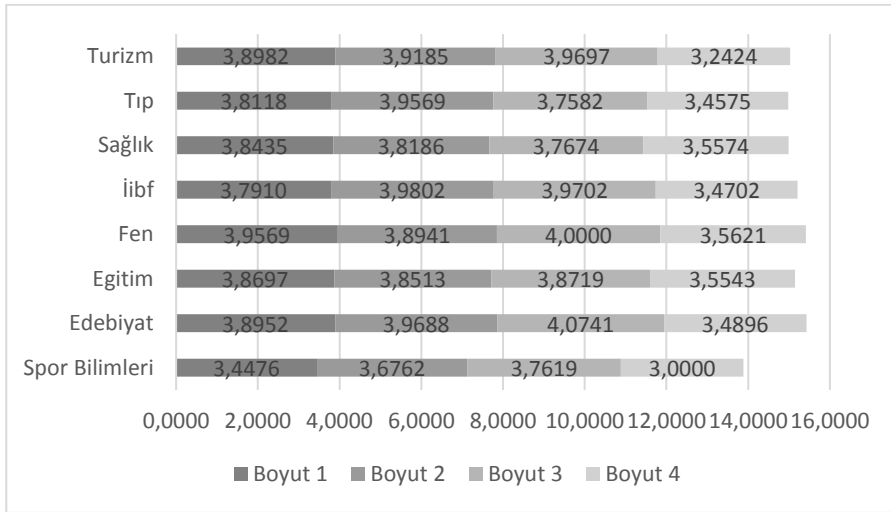
Tablo 8’e göre fakülte bazında yapılan değerlendirmede öğrencilerin çevrimiçi derslere hazırbulunuşluk boyutları arasında anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Bilgisayar öz yeterlilikte boyutunda fakülte düzeyinde farklılıklar gözlenmiş, boyutlar bazında varyansların homojen dağıldığı görülmüş ve Duncan testinden alınan sonuca göre farklılığı yaratan fakülteler Tablo 9’daki gibi gösterilmiştir. Fakülteye bağlı diğer boyutlar arasında anlamlı bir sonuç bulunmamıştır.

Tablo 9: Fakülte Bazlı Duncan Testi Sonuç Tablosu

Fakülteler	N	Alt kümeler		
		1	2	3
Spor Bilimleri	21	3,0000		
Turizm	55	3,2424		
Tıp	51	3,4575		
İİBF	112	3,4702		
Edebiyat	64	3,4896		
Eğitim	270	3,5543		

Sağlık	183	3,5574
Fen	51	3,5621

Tablo 9'a göre Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin bilgisayar öz yeterlilik bilgilerinin diğer fakültelere göre düşük çıktığı görülmüştür.

Şekil 2: Öğrencilerin Çevrimiçi Derslere Hazırbulunuşluklarının Fakülte Bazlı Dağılımı

Öğrencilerin cinsiyetine göre hazırbulunuşluk boyutları arasında farklılık olup olmadığına dair yapılan analiz sonucunda elde edilen tanımlayıcı istatistikler ve bağımsız t testi sonuçları Tablo 10 ve Tablo 11'de verilmektedir.

Tablo 10: Cinsiyete Göre Tanımlayıcı İstatistikler ve Bağımsız t Testi Sonuçları

Tanımlayıcı İstatistikler	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma
Öğrenen Motivasyonu Ve Kontrolü – Boyut 1	Erkek	292	3,8466	,63637
	Kız	511	3,8481	,57513
Öz Güdümlü Öğrenme - Boyut 2	Erkek	292	3,8322	,62032
	Kız	512	3,9078	,54949
Çevrimiçi İletişim Öz Yeterliliği - Boyut 3	Erkek	291	3,9954	,74586
	Kız	511	3,8180	,74428
Bilgisayar Öz Yeterlilik - Boyut 4	Erkek	293	3,5142	,74860
	Kız	514	3,4870	,66042

Tablo 11: Cinsiyete Göre Bağımsız t Testi Sonuçları

t Testi	Varyansların Eşitliği Testi (Levene's)		t Testi		
	F	Sig.	t	df	p
Öğrenen Motivasyonu Ve Kontrolü – Boyut 1	2,367	,124	-,036	801	,972
Öz Güdümlü Öğrenme - Boyut 2	6,406	,012	1,731	547	,084
Çevrimiçi İletişim Öz Yeterliliği - Boyut 3	,278	,598	3,243	800	,001
Bilgisayar Öz Yeterlilik - Boyut 4	6,827	,009	,517	547	,605

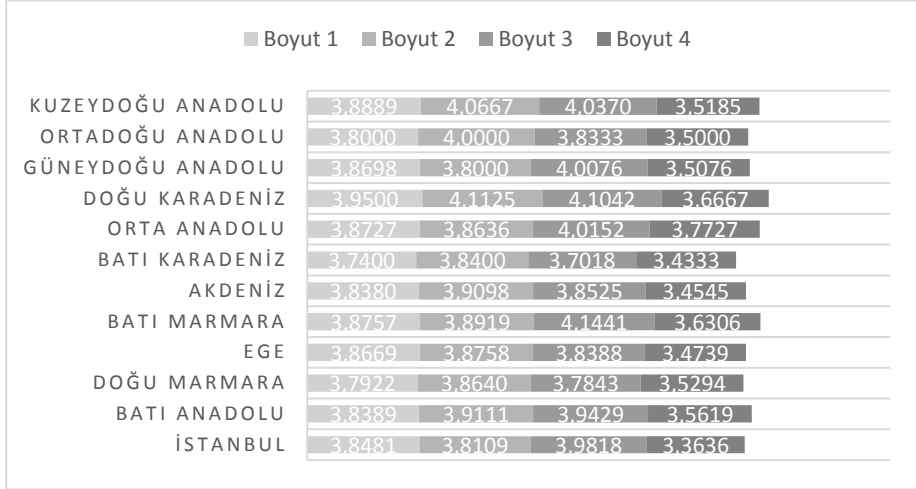
Cinsiyete göre boyutlar incelendiğinde kız ve erkek öğrenciler arasında çevrimiçi iletişim öz yeterliliği boyutunda farklılık görülmüştür. Erkek öğrencilerin çevrimiçi iletişim öz yeterliliği boyutunda ($\mu=3,99$) kız öğrencilere oranla ($\mu=3,81$) göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Diğer boyutlar açısından cinsiyet bazında farklılık görülmemiştir.

Öğrencilerin geldikleri ilin buldukları bölgeye göre çevrimiçi derslere hazırbulunuşluk boyutları arasında farklılık olup olmadığına dair yapılan ANOVA testi sonuçları Tablo 12’de verilmektedir.

Tablo 12: Geline Bölgeye Göre ANOVA Testi Sonuçları Tablosu

	sd	F	P (sig)
Öğrenen Motivasyonu ve Kontrolü – Boyut 1	6	,188	,999
Öz Güdümlü Öğrenme - Boyut 2	6	,562	,874
Çevrimiçi İletişim Öz Yeterliliği - Boyut 3	6	1,105	,352
Bilgisayar Öz Yeterlilik - Boyut 4	6	,793	,658

Tablo 12’ye göre öğrencilerin geldikleri bölgelerin, çevrimiçi derslerde hazırbulunuşluklarına ilişkin boyutlarda anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmektedir.

Şekil 3: Gelineen bölgenin boyutlara göre dağılımının ortalamalar bazlı yığılmış sütun grafiği

Tartışma ve Sonuç

Hung, Chou, Chen ve Own (2010) tarafından ortaya konulan çevrimiçi öğrenme için öğrencilerin hazır bulunuşluk yapısı temel alınarak gerçekleştirilen bu çalışmada, bir devlet üniversitesine devam eden lisans düzeyindeki öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye ilişkin hazırbulunuşlukları incelenmiştir.

Hung, Chou, Chen ve Own (2010) tarafından geliştirilen ve Yurdagül ve Sırakaya (2013) tarafından uyarlanan ölçekte beş boyut bulunmasına rağmen, 809 öğrenci üzerinde uygulanan bu çalışmanın analizleri öğrenen motivasyonu ve öğrenen kontrolü boyutları birleştirilerek tek boyut altında “öğrenen motivasyonu ve kontrolü” olarak yer almıştır. Özgüdümlü öğrenme, çevrimiçi iletişim öz-yeterliği ve bilgisayar öz-yeterliği çalışmanın diğer boyutlarını oluşturmuştur. Boyutların çalışmaya olan etkisi %53,027 olarak bulunmuş, geriye kalan %47’lik dilim bahsi geçen boyutlar dışında hazırbulunuşluğa etkisi olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, boyutlar üzerinde yapılan güvenilirlik analizinde öğrencilerin bilgisayar öz-yeterlik sonuçlarının %48 civarında olması, bu boyuta ilişkin sonuçların dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Katılımcı öğrencilerin devam ettikleri fakülte bazında yapılan değerlendirmelerde, Spor Bilimleri Fakültesi'ne devam eden öğrencilerin bilgisayar öz-yeterliği görece düşük düzeyde çıkmıştır. Fen, sağlık ve eğitim bilimleri alanında çalışan öğrencilerin bilgisayar öz-yeterliklerinin yüksek düzeyde olması, Spor Bilimleri Fakültesi müfredatı gereğince öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojileriyle bağlantılı yeterince derslerinin olmaması ve alan itibariyle bilişim teknolojilerine uzak olmalarına bağlanabilir.

Cinsiyete göre yapılan analizlerde, çevrimiçi iletişim öz-yeterlik boyutunda çevrimiçi derslerde etkin kullanılan sohbet ortamı ile derse katılım, ders dışı zamanlarda e-posta kullanma, mesaj gönderme ya da karşılaştığı bir problemde sınıf arkadaşlarından çevrimiçi destek alma davranışları açısından erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre öz-yeterliklerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir.

Öğrencilerin geldikleri iller coğrafi bölge temelinde sınıflandırıldığında, boyutlara göre herhangi bir farklılık görülmemiştir.

Boyutlar bazında alınan ortalamalara bakıldığında, öğrencilerin öğrenmeye yönelik motivasyonlarının, çevrimiçi ortamda kendi öğrenme süreçlerini yönlendirebilecek öz güvenin, kendine ait bir çalışma planı oluşturup zamanı iyi yönetme ve öğrenme performansının yüksekliğine ilişkin maddelerin ortalaması yüksek olarak görülmüştür. Çevrimiçi derslerde öğretim elemanına soru sorma, tartışma ortamlarında sorulan sorulara cevap verme konusunda ise orta düzeyde bir ortalama görülmüştür. Bilgisayar öz-yeterliliği, interneti kullanma, öğrenme yönetim sistemini kullanma ve temel uygulama yazılımlarını (Word, Excel, Powerpoint vs.) kullanma konusunda, iletişim öz-yeterliğinden görece daha düşük, orta düzey bir ortalamaya sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Bulgulardan da görüleceği gibi öğrenciler, bilgisayar kullanma konusunda kendilerini yeterli görmemektedir. Bilgisayar ve internet öz-yeterliğinin düşük olması, çevrimiçi derslerin eş zamanlı ve eş zamanlı olmayan etkinliklerine, ders içeriklerine ve sanal sınıflara ulaşmada kullanılan platformları etkin olarak kullanamamalarına neden olmakta ve öğrenme deneyimlerini olumsuz etkilemektedir. Daha önce çevrimiçi öğrenme ortamlarına maruz kalmadıkları da dikkate alındığında, öğrencilerin çevrimiçi derslerden önce çevrimiçi öğrenmeye oryantasyonlarına önem verilmesi gerektiği aşikârdır.

Farklı lojistik, idari ve mali nedenlerle üniversitelerde özellikle ortak zorunlu derslerin çevrimiçi yöntemler kullanılarak verilmektedir. Kurumlardaki çevrimiçi öğrenme-öğretme ortamlarının yalnızca gerekli teknolojik altyapının hazır edilerek geleneksel yüz yüze sınıf ortamının aynı biçimde elektronik ortama aktarmaları, sağlanan çevrimiçi öğrenme deneyiminin geleneksel yüz yüze öğrenme deneyiminin basit ve kötü bir taklidinden öteye geçememesine neden olmaktadır. Bu geçiş aşamasında teknolojik altyapıya ek olarak ders içeriklerinin ve öğrenme platformlarının niteliği, eğitmenlerin çevrimiçi öğrenmeye hazırbulunuşluğu ve tutumu ile çevrimiçi öğrenme ortamlarının kendilerine yükledikleri yeni rol ve yeterliklere sahip olmalarının yanı sıra çevrimiçi öğrenmenin en önemli aktörleri olan öğrencilerin hazırbulunuşluğunun dikkate alınması öğrenme deneyiminin niteliği açısından hayati önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Barker, P. (2002). On being an online tutor. *Innovations in Education and Teaching International*, 39, 3-13.
- Borotis, S. A. & Poulmenakou, A., (2004), E-Learning Readiness Components: Key Issues to Consider Before Adopting e-Learning Interventions. *Proceedings of World Conference on E-Learning in Corporate, Government, Healthcare and Higher Education 2004*. Washington, DC, USA.
- Bruyn, L. L. (2004). Monitoring online communication: can the development of convergence and social presence indicate an interactive learning environment?. *Distance Education*, 25(1), 67-81
- Çelen, F. K., Çelik, A., Seferoğlu, S. S. (2011). Yükseköğretimde Çevrimiçi Öğrenme: Sistemde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Journal of European Education*, 1(1).
- Ergül, H. (2006). Çevrimiçi eğitimde akademik başarıyı etkileyen güdülenme yapıları. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 5(1).
- Fidan, N. (1997.). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, Ankara: Alkım Yayınevi.

- Gülbahar, Y. (2012). *E-Öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Hukle, D.R. L. (2009). An Evaluation of Readiness Factors For Online Education. Mississippi State University. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mississippi.
- Hung , M.,Chou, C., Chen, C., Own, Z. (2010). Learner readiness for online learning: Scale development and student perceptions, *Computers & Education*, 55, 1080–1090.
- Ilgaz, H., & Gülbahar, Y. (2015). A snapshot of online learners: e-Readiness, e-Satisfaction and expectations. *The International Review Of Research In Open And Distributed Learning*, 16(2). doi:<http://dx.doi.org/10.19173/irrodl.v16i2.2117>
- Karsten, R., Roth, M. R. (1998). The relationship of computer experience and computer selfefficacy to performance in introductory computer literacy course. *Journal of Research on Technology Education*, 31(1), 14-24
- Kaur, K. & Abas, Z. W., 2004. An Assessment of e-Learning Readiness at the Open University Malaysia. *International Conference on Computers in Education (ICCE)*. Melbourne, Australia.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Khan, I. M. (2009). An Analysis Of The Motivational Factors In Online Learning, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Phoenix.
- Knowles, M. S. (1975). *Self-directed learning: A guide for learners and teachers*. New York: Association Press
- Lawless, K. A., Brown,S. W. (1997). Multimedia Learning Environments: Issues of Learner Control and Navigation, *Instructional Science*, 25 (2),117-131
- Lin, B., & Hsieh, C. T. (2001). Web-based teaching and learner control: a research review. *Computers & Education*, 37(4), 377–386.
- Shyu, H. Y., & Brown, S. W. (1992). Learner control versus program control in interactive videodisc instruction: what are the effects in procedural learning? *International Journal of Instructional Media*, 19(2), 85–95.

- Simonson, M.R., Smaldino, S.E., Albright, M. and Zvacek, S. (2003). *Teaching and learning at a distance: foundations of distance education* (2nd Edition). USA: Prentice Hall.
- So, T., & Swatman, P. M. C., (2006). e-Learning Readiness of Hong Kong Teachers. <http://www.insyl.unisa.edu.au/publications/working-papers/2006-05.pdf> adresinden erişildi.
- Tait, A. (2010). Foreword. In M. Cleveland-Innes & D.R. Garrison (Eds.), *An introduction to distance education. Understanding teaching and learning in a new era, ix-xi*. New York and London: Routledge.
- Warner, D., Christie, G., & Choy, S. (1998). *Readiness of VET clients for flexible delivery including on-line learning*. Brisbane: Australian National Training Authority.
- Yurdugül, H. & Sırakaya, D. (2013). Çevrimiçi Öğrenme Hazırbuluşluluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitim ve Bilim Dergisi* 38(169), 391-406.

1841 Yılına Ait Nüfus Defterlerine Göre Balat Kazası'nda Yaşayan Gayrimüslimler

Muttalip ŞİMŞEK

Karlsruhe Başkonsolosluğu Eğitim Ataşeliği, Türkçe ve Türk Kültürü Öğretmeni
muttalip042@hotmail.com

Öz

Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik tarihiyle ilgili yapılan araştırmalarda faydalanılan en önemli kaynaklardan birisi de "*Nüfus Defterleri*"dir. Bu defterler, sadece sayımı yapılan bölgelerdeki insanların isimlerini vermekle kalmamakta, ödeyecekleri vergilerden uğraştıkları mesleklere, çocuk sayılarından yaşlarına ve sağlık durumlarına kadar bir çok hususla ilgili bilgileri ihtiva etmektedir. Biz bu çalışmamızda, 1841 yılına ait 2919 ve 2920 numaralı iki nüfus defterine göre Söke Muhassıllığı'na bağlı Balat Kazası'nda yaşayan gayrimüslimlerin başta demografik durumu olmak üzere, ödedikleri cizye vergi oranlarına göre ekonomik durumlarını ve ikamet ettikleri bölgelerdeki uğraşı alanlarını değerlendirmeye çalıştık. Bunlara ilaveten, kayıtlara göre gayrimüslimlerin yaş durumlarını ve o dönemin imkan ve gerekleri çerçevesinde şahısların daha kolay tanınmasında referans olarak alınmak amacıyla defterlere kaydedilen fizikî özelliklerine dair bilgiler verdik. Yine incelediğimiz toplumda kullanılan isimler ve nüfusun gelişiminde önemli bir yere sahip olan çocuk sayılarını da tablo ve grafiklerle vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Balat, Gayrimüslim, Rum, Cizye.

According to Census Registries Which Belong to the Year of 1841 The Non-Muslims Who Lived in Balat Township

Abstract

The census registries are one of the most important recourses that are made use of especially in the research of social and economic history of the Ottoman Empire. These registries give not only the name of the people in the region that's counted but at the same time, a varies of information related to different fields such as their professions, the taxes which they paid, their state of health and the number of the children they had. In this study, in addition to the demographic situation of the non-muslims who lived in Balat township which is subject to Söke Muhassıllığı (Tax collection-Tax Administration), we will present their professions in the inhabited regions and their economic situations considering to the tax rates(cizye) they paid, according to two

census registries which belong to the year of 1841 and numbered as 2919 and 2920. Additionally, according to these registries, we presented some information about these non-muslims such as their ages and their physical specialities which were recorded as a reference in order to know that depicted men easier. Again in charts and graphics we tried to submit the names which were used in that society and the number of the children which have an important role in the development of the population.

Key words: The Ottoman Empire, Balat ,Non-muslim, Greek, Cizye.

Giriş

Tarihi hadiselerin sıhhatli bir şekilde değerlendirilebilmesinde nüfus verilerinin ayrı bir önemi vardır. Bir toplumu oluşturan nüfusun yapısı, memleket üzerindeki yayılışı, yoğunluğu, yaş ve cinsiyete göre dağılımı gibi hususiyetler etraflıca ortaya konulduğu takdirde incelenecek dönem veya bölge ile ilgili daha isabetli değerlendirmeler yapılabilecektir. Aksi takdirde, Ö. L. Barkan'ın da ifade ettiği gibi, nüfus bilgileri tam manasıyla ortaya konmayan bir toplumun tarih içerisinde geçirdiği siyasi, sosyal ve ekonomik merhaleler hakkında izah edilemeyecektir. Demografik olayların (nüfus hareketleri, doğum, ölüm vb.) bir devletin kuruluşu, gelişmesi ve parçalanması sürecindeki rolü göz önüne alındığında, bu yöndeki araştırmaların ne derece önemli bir yere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır (Barkan, 1953: 2-3; Karpat, 2010: 25).

Bu alanda yapılacak çalışmalarda, araştırılacak dönemle ilgili yapılan nüfus sayımları/kayıtları bizlere önemli veriler sunmaktadır. Bu cümleden olmak üzere tarih içerisinde devletler, başta askeri ve ekonomik sebeplere dayalı olarak farklı amaçlarla nüfus sayımı yaptırmışlardır. Osmanlı Devleti de daha ilk dönemden itibaren yeni fethedilen yerlerin arazi durumu, toprağın mülkiyeti ile tasarruf sistemlerini ve buna bağlı olarak vergi durumunu kayıt altına almak için tahrir kayıtları yaptırmıştı. Devletin toprak bütünlüğü ve yönetim sistemi, bu sayım ve yazım işlerini zaruri kılıyordu. Osmanlı Devleti'nde "*nüfus sayımı*" asırlarca, bu şekilde toprak yazımı vesilesiyle yapılmıştı (Öz, 2010: 426-427; Karal, 1997: 6). Ancak tımar sisteminin zamanla önemini kaybetmesi ile tahrir kayıtlarının yerini, 17. yüzyıldan itibaren avârız vergisinin düzenli hale gelmesine bağlı olarak, avârız ve cizye defterleri almaya başladı. 18. yüzyıl boyunca devam eden bu uygulamadan sonra Osmanlı'da modern anlamda ilk nüfus sayımı, yeniçeri teşkilatının kaldırılmasıyla birlikte ortaya çıkan zarûret üzerine 1828-29 tarihinde yapıldı. Ancak bu sayım, Rusya ile yapılan savaş nedeniyle tüm ülkede uygulanamadı. Savaşın bitmesi üzerine 1830-31 yılları içerisinde sayım işlemleri yeniden başlatıldı. Bu sayımın başlıca

amacı, ülkedeki askerlik ve vergi mükelleflerinin tespit edilmesiydi. Sayımlar sırasında Müslüman ve gayrimüslim nüfus ayrı defterlere kaydedilirken şahısların yerli ve yabancı durumları da belirtilmişti. Bu sayımda gayrimüslimler cizyeye müstehak olup olmadıklarına göre iki kısma ayrılarak kaydedildi. Cizyeye müstehak olanlar ödeyecekleri cizye vergisi oranına göre "*âlâ, evsat, ednâ*" şeklinde ifade edilirken müstehak olmayanlar için "*ihtiyar, din adamı, yabancı himayesinde, amelmente*" gibi tabirler kullanıldı (Karpaz, 2010: 61-62; Güneş, 2014: 226).

1831 sayımı yalnızca erkekleri kapsadığı, bazı bölgelerde yapılmadığı, vergi ve askerlik gibi endişelerle nüfus sayımına dâhil olmayanların bulunduğu gibi hususlar dikkate alındığında sağlıklı bir sayımın yapılmadığı söylenebilir. Bununla birlikte Tanzimat'ın ilanından sonra devlet, nüfus konusuna ayrı bir önem vermiş ve eyaletlere nüfus nâzırı, sancak ve kazalara da nüfus memuru tayin etmişti. Bu şekilde düzenli bir kayıt sisteminin kurulmasıyla birlikte tüm ülke düzeyindeki nüfus sayımı 1844 (1260) yılında yapılmıştı (Karal, 1997: 9-19; Karpaz, 2010: 47; Güler, 1995: 19-21). Osmanlı Devleti'nde 1881/82-83 tarihinde bir sayım daha yapılmış ve kadınlar ilk kez bu sayıma dahil edilmiştir. 1905/6 yılında duyulan ihtiyaç üzerine bir sayım daha yapılmıştı. Teknik ve siyasi nedenlere bağlı olarak gerçekleştirilen bu sayımı devlet, gayrimüslim cemaatlerin de katılım ve desteğini alarak üç ay gibi kısa bir sürede bitirmişti (Karpaz, 2010: 110).

1831 yılı ortalarında tamamlanan ilk nüfus sayımından sonra 1844 yılındaki genel sayıma kadar ülkede sayımlar, altışar aylık dönemler halinde ve nüfus yoklamaları şeklinde devam etmişti (Telci, Aydın Livasının... :167). İşte bizim bu çalışmamızda inceleyeceğimiz defterler de bu süreç içerisinde kayıt altına alınmış ve tutulan nüfus defterlerinde Müslüman ve gayrimüslimler ayrı defterlere kaydedilmişti. Bizim burada inceleyeceğimiz 29 Zilhicce 1256 (21 Şubat 1841) tarihli 2919 ve 2920 numaralı defterler de, Söke Muhassıllığı'na bağlı Balat Kazası dahilinde yaşayan gayrimüslimlerin nüfusu hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Bu dönemde Balat Kazası'nda sadece Rumlar yaşıyordu ve bunlar da kazaya bağlı Akköy ve Yoran Karyelerinde ikamet ediyorlardı. Şimdi burada nüfus defterlerini değerlendirmeye geçmeden önce Balat Kazası hakkında kısa bir bilgi vermek faydalı olacaktır.

Doğu kaynaklarında Balat, Batı kaynaklarında ise Palatia olarak adlandırılan şehirle ilgili bilgiler kaynaklarda 13. yüzyıla kadar inmektedir. Bizanslıların idaresi altında iken önemli bir merkez olan Balat, 1369'da Menteşe

beylerinin hakimiyetine girdikten sonra da ticarî ve fizikî yönden gelişmesini devam ettirmiş, bu dönemde Anadolu'da üretilen mallar için bir ihraç limanı haline gelmişti. Balat, Venedik ve Cenevizli tüccarların Anadolu'da yaptıkları ticarî faaliyetlerde önemli bir yer tutmuş ve 1390 yılında Osmanlı hakimiyetine geçmişti. Osmanlı hakimiyeti altında Menteşe Sancağı'na bağlı aynı adlı kazanın merkezi durumunda olan ve Venediklilerle yapılan mücadelelerde önemli bir deniz üssü olarak vazife gören Balat, Osmanlı hizmetindeki korsanların harekât ve toplanma merkezi olmuştu. Balat 1530 yılında Menteşe Sancağı'nın 12 kazasından birisi iken 1583 yılında yapılan idari değişiklikle Menteşe Sancağı'ndan ayrılarak yeni oluşturulan Sığla Sancağı'na bağlandı. Bu tarihlerde yaklaşık 3000 civarında bir nüfusa sahip olan Balat, 17. yüzyıldan itibaren korsan baskınları ve bataklıkların genişleyip sıtma hastalığının yayılması neticesinde bir ticaret merkezi olma özelliğini kaybetmişti. 17. yüzyılın sonlarında yapılan avârız tespitlerinde Balat 14 mahalleli ve sadece 500 nüfusu bulunan bir yerleşim yeri haline gelmiştir. 19. yüzyılın başlarında yine Sığla Sancağı'na bağlı Söke Muhassıllığı¹'nin idaresi altında yer alan bir kaza durumunda idi. 1831 Nüfus Sayımında bu idari konumunu muhafaza eden Balat zamanla önemini kaybetmiş ve yüzyılın sonlarında Söke Kazası'na bağlı bir köy durumuna gelmiştir (Emecen, 1992: 5-6).

16. yüzyılın başlarında kazada sadece 145 gayrimüslim nüfus mevcutken 19. yüzyılın başlarında bölgede gayrimüslim nüfusu artmıştı. Bu dönemde gayrimüslim nüfusunun artışı, Batı Anadolu'nun tarım ve ticarete elverişli hemen bütün bölgelerinde görülmüştü. Bu durum Balat Kazası için de geçerlidir. 1831 Sayımı verilerine göre Sığla Sancağı'na bağlı bir kaza olan Balat'ta 1144 Müslüman, 538 gayrimüslim ve 29 Kıptî yaşıyordu (Karal, 1997: 208; Karpat, 2010: 234). İncelediğimiz 1841 yılına ait nüfus defterinde Balat Kazası'nda yaşayan gayrimüslim erkek nüfusunun 864'e ulaştığı görülmektedir. Dolayısıyla bu 10 yıllık zaman dilimi içerisinde bölgede gayrimüslim nüfus artmıştır. Bu nüfus artışı, dışarıdan herhangi bir göç almaksızın doğal yollarla olabileceği gibi, kısmî bir göç hareketliliği vesilesiyle çevre bölgelerden gelip buraya yerleşenlerle de mümkün olabilir. Zira Yunan İsyanı neticesinde Batı Anadolu'da yaşayan Rumlardan bir kısmı güvenlik endişesiyle Yunan adalarına

¹ Muhassıllık, 18. yüzyılda Halep, Kıbrıs ve Aydın gibi bazı bölgelerde âyanlar gibi ekonomik anlamda zengin, devlet nezdinde itibarlı ve genellikle vezir rütbesindeki kişilerin devlet tarafından tayin edildikleri kurumsal bir yapıyı ifade etmektedir. Muhassıl ise 15. ve 16. yüzyıllarda devlete ait vergi ve resimleri tahsil ile yükümlü olan görevliler anlamında kullanılmıştır. Muhassıllıkların zamanla anlam ve kapsamı genişlese de varlığını 19. yüzyılın ortalarına kadar devam ettirmiştir. Telci, "Mâli Bir Ünite":137

doğru göç etmişti. Fakat ortam sakinleşince, Rumlar adalardan tekrar Batı Anadolu'ya doğru gelmeye başlamıştı (Augustinos, 1997: 28). Ancak her halükarda, kazanın idari düzenlemeler neticesinde Söke sınırlarına dahil edilmesine kadar, Balat Kazası dahilinde genel nüfusun ortalama 1/3'ü oranında bir gayrimüslim varlığı olmuştur. Şimdi 1841 yılına ait nüfus defterleri hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra bu defterlerdeki veriler ışığında Balat Kazası dahilinde yaşayan gayrimüslimlerin sosyo-ekonomik durumlarını değerlendirebiliriz.

I. 2919 ve 2920 Numaralı Nüfus Defterleri

29 Zilhicce 1256 (21 Şubat 1841) tarihini taşıyan bu defterlerden ilki "*Söke'ye tâbi Balat Kazasında Yoran ve Akköy Karyeleri Rûmiyânın nüfus defteri*" şeklinde bir başlığa sahipken diğeri ise "*Söke Muhassıllığı dâhilinde vâki Balat Kazasının yerli bekar Rûmiyân sin ve eşkali tasrihiyle nüfus defteri*" ibareleriyle başlamaktadır. 2919 numaralı defter 19.5 x 55 cm ebadında olup 48 sayfadan oluşmakta ve 815 Rum erkek nüfusa ait bilgileri ihtiva etmektedir. 2920 numaralı defter ise 20 x 56 cm ebadında olup 8 sayfadan oluşmakta ve 39 Rum'un bilgilerini içermektedir. Bu iki defterde Balat Kazası'na bağlı Akköy ve Yoran Karyelerinde meskun olan toplam 864 erkek Rum nüfusunun kayıt altına alındığı görülmektedir.

Defterlerde benzer diğer defterlerde olduğu gibi, hane kaydına göre aile reisinin adı başa yazılırken çocukların isimleri yaş sırasına göre kaydedilmiştir. Hane içerisinde aileden olmayıp yetim olduğu için himaye edilen veya "*besleme*" diye tabir edilen diğer şahıslar aile bireylerinden sonra yazılmıştır. Ayrıca bir hanede kalan şahıslar o hanenin sahibi değiller ise evvela hane sahibinin ismi veriliyor, akabinde hanede oturan şahısların kirada oldukları belirtilerek isimleri ve diğer bilgiler zikrediliyordu. Defterlerde isimlerin yanında 14-15 yaşından büyük şahısların eşkalleri belirtiliyordu. Bu hususla ilgili kayıtlar umumiyetle bıyık ve sakalların rengi (sarı bıyık, kara bıyık veya ak bıyık gibi) ile şahısların boylarına ait bilgileri (kısa, orta veya uzun boylu) içermekteydi. Bunların yanında henüz sakalı veya bıyığı çıkmayanların ifade edildiği "*şabb-ı emred*" tabiri ile bıyık ve sakalı yeni çıkanlar için kullanılan "*ter bıyıklı*" tabirleri de defterlerde yer alıyordu. Ayrıca genellikle 17-18 yaşından itibaren şahısların hangi mesleği icra ettiğine dair bilgiler de defterlerde mevcuttu. İsim ve diğer bilgilerin en altında şahısların yaşları kaydedilmiştir.

Bu defterlerin kayıt ve muhafazasının devlet için en önemli gerekçesini oluşturan husus gayrimüslimlerin mâli güçlerine göre ödeyecekleri cizye vergisiydi. İleride daha detaylı bilgi vereceğimiz üzere, gayrimüslimlerin verecekleri cizye oranları şahıslara ait verilen bilgilerin en başına ve kırmızı kalemle yazılmak suretiyle belirtilmişti. Bütün bu bilgilerin yanında yazımın devam ettiği süre zarfında bölgede yaşanan doğum veya ölüm olayları da kayıtlara geçmişti.

Şimdi biz burada evvela gayrimüslimlerin ödemekle yükümlü oldukları cizye hakkında bilgi vererek Balat Kazası dahilinde yaşayan gayrimüslimlerin ödedikleri cizye oranlarıyla ilgili ekonomik durumlarını değerlendirmeye çalışacağız.

II. Gayrimüslimlerden Alınan Şer'î Bir Vergi: Cizye

Cizye, İslam hukukuna göre Müslümanlar tarafından fethedilen topraklarda bulunan gayrimüslimlerin İslam devletinin himayesine girdikten sonra emniyetlerinin sağlanmasına karşılık olarak ödedikleri vergiydi. Cizyenin mükellefi gayrimüslim tebaanın çalışmaya ehliyeti ve gücü olan erkekleriydi (Kazıcı, 1997: 102). Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren alınan ve en önemli gelir kaynaklarından biri olan cizye zenginler, orta ve düşük gelirliiler itibariyle üç miktarda alınmaktaydı. Osmanlı terminolojisinde bu guruplandırma "*âlâ*", "*evsat*" ve "*ednâ*" şeklinde sıralanmıştı. 15. yüzyılın sonlarında ödenen cizye oranları saf gümüş olarak sırasıyla 48, 24 ve 12 şer'î dirhem iken 1690 yılında en düşük derecesinde (*ednâ*) bir eşrefî altın veya 90 para seviyesinde idi. 1834 yılında ise sırasıyla 60, 30 ve 15 esedî kuruş olarak belirlenmişti. Tanzimat'a kadar iltizam usulü ile toplanılan cizye vergisi, Tanzimat'la birlikte reaya kocabaşısı ve vekilleri tarafından toplanılarak maliye hazinesi namına muhassıllara teslim olunması şeklinde düzenlenmişti. 1856 Islahat Fermanı, Osmanlı tebaası arasında eşitlik prensibini getirdiğinden gayrimüslimlerin de askerlik hizmeti yapmaları gerektiği ortaya çıkınca cizye vergisi kaldırılmıştı. Ancak gayrimüslimlerin askerlikten muafiyetleri söz konusu olunca da bunlardan belirli bir vergi alınması (*bedel-i askeri*) kararlaştırılmıştı. Böylece kaldırılan cizye vergisi bu isim altında mâhiyet değiştirerek 1907 yılına kadar sürmüştür (İnalçık, 1993; 45-48).

Defterlerdeki bilgiler ışığında Balat Kazası dahilinde yaşayan Rum tebaanın 1841 yılı itibariyle ödedikleri cizye vergisi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Balat Kazası'nda Cizye Vergisi Ödeyenlerin Sayıları

Âlâ	Evsat	Ednâ	Toplam
4	390	132	526
% 0,8	%74,1	% 25,1	% 100

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere kazada cizye vergisi ödeyen toplam 526 gayrimüslim tebaa bulunuyordu ki, bunların büyük bir çoğunluğu evsat derecesinde vergi ödemişti. Bundan sonra en düşük vergi seviyesi olan ednâ gurubu geliyordu. En yüksek seviyeden vergi ödeyenlerin oranı ise oldukça düşüktü. Kayıtlara baktığımızda, âlâ gurubunda vergi ödeyenlerin hepsi Yoran Karyesi'nde yaşıyordu ve bunlardan birisi ticaretle uğraşırken diğer üçü çiftçilik yapıyordu (NFS.d., 2919: 22 ve 28). 1835 yılında Tirebolu'da yaşayan Rumlardan yaklaşık %69'unun ednâ ve %29'unun ise evsat seviyesinde cizye vergisi ödediğini göz önüne alacak olursak (Akyel ve Özdemir, 2015: 169), Balat Kazası dahilinde yaşayan gayrimüslimlerin ekonomik olarak daha iyi bir durumda olduklarını söyleyebiliriz.

1834 yılı cizye vergisi oranları göz önüne alınacak olursa kazada toplanan cizye miktarı şu şekilde tespit edilebilir:

$$\text{Âlâ} : 4 \times 60 = 240$$

$$\text{Evsat} : 390 \times 30 = 11700$$

$$\text{Ednâ} : 132 \times 15 = 1980$$

$$\text{Toplam} : 13920 \text{ kuruş.}$$

Nüfus defterindeki bilgilere göre cizye vergisi 10 yaş ve altındaki çocuklardan alınmıyordu. Bu yaş aralığında deftere kayıtlı toplam 310 çocuk bulunuyordu. Bu çocukların hiçbirisi için vergi işareti konmamıştı. Sadece Yoran Karyesi'nden 8 yaşındaki bir çocuğun evsat derecesinde vergi ödeyeceği bilgisi bulunuyor ki, muhtemelen kayıt esnasında burada bir hata yapılmış olmalıdır (NFS. d., 2919: 26).

Cizye muafiyeti içerisinde yer alanlardan bir diğeri yaşlılardı. Nüfus defterlerine göre 80 yaş ve üzerinde olanlar için "*bilâ cizye*" tâbiri

kullanılmıştır². Cizye ödemeyen diğer bir gurup da herhangi bir fizikî veya ruhî özürlü bulunan kimselerdir. Kayıtlarda "*meczip*", "*topal*" , "*âmâ*" veya "*mücrim*" gibi ifadelerle tanımlanan bu şahıslar cizye vergisi ödemiordu (NFS.d., 2920: 2-5). Bu çerçevede zikredilecek diğer bir zümre de din adamlarıdır. Deftere "*papaz*" veya "*papa*" olarak kaydedilen din adamlarının sadece kendileri vergiden muaftı. Bunların çocukları eğer 10 yaşından büyükse babalarının sahip olduğu muafiyet onlara teşmil edilmiyordu (NFS.d., 2919: 16 ve 28). Ayrıca yabancı bir devlet pasaportuna sahip olan veya diğer bir ifade ile Osmanlı tebaası iken yabancılara tanınan ayrıcalıklardan faydalanmak için Batılı bir ülkenin tabiiyetine geçen kimseler de cizye vergisi ödemiordu. Zira kayıtlara göre, bu şekilde vergiden muaf tutulan şahısların isimleri, ikamet ettikleri yerlerdeki diğer Rumlara ait isimlerle benzeşiyordu. Bunlarla ilgili defterlerde "*himayeli olup yedinde pasaport kağıdı olduğu*" veya "*İngiliz himayesinde olduğundan yedinde pasaport olduğu*" şeklinde ifadeler kullanılıyordu (NFS.d., 2919: 38 ve 40). Dolayısıyla 1-10 yaş arası 310 çocuk ve 80 yaş üzeri 4 ihtiyarın yanında din adamı, özürlü ve yabancı bir pasaporta sahip olan toplam 24 şahsın da cizye vergisi ödemediği anlaşılmaktadır.

III. Gayrimüslimlerin Meslekleri

Daha evvel de ifade ettiğimiz gibi, Yunan İsyanı sonrasında Batı Anadolu'dan adalara doğru bir Rum göçü olmuş, fakat ortamın sakinleşmesi üzerine Rumların adalardan tekrar eski ikâmet ettikleri bölgelere geri döndükleri görülmüştü. Batı Anadolu'da yeniden düzen kuran Rumlar ekonomik faaliyetlerin hemen her alanında söz sahibi olmaya başlamışlar ve üstelik kısa bir süre içerisinde ayakkabı imalatçılığı, terzilik, kumaş tüccarlığı, değirmencilik, fırıncılık gibi mesleklerde üstünlüğü ele geçirmişlerdi (Augustinos, 1997: 136). Kırsal bölgelerde ikamet eden Rumların, yukarıda belirtilen mesleklerin yanında çiftçilik ve hayvancılık gibi alanlarda da faal oldukları bilinmektedir. Şimdi Balat Kazası'na ait incelediğimiz defterlerde yer alan bilgiler ışığında Rumların icra ettikleri meslekleri önce bir tablo halinde vermek ve sonrasında değerlendirme yapmak istiyoruz.

² Akköy Karyesinden Yano oğlu Eci Yani 80 yaşında olduğu için cizye vergisinden muaf tutulmuştu. NFS.d., Nr. 2919, s.4; Diğer örnekler için bkz: NFS.d., Nr. 2919, s.8, 38 ve 41

Tablo 2: Balat Kazası'daki Gayrimüslimlerin Meslekleri

	MESLEKLER	
1	Attar	1
2	Babuçu	1
3	Bahçıvan	5
4	Bakkal	2
5	Bargirci	10
6	Berber	1
7	Çıkıkçı hizmetkârı	1
8	Çiftçi	181
9	Çiftçi hizmetkârı	45
10	Çoban/Sığır çobanı	62
11	Çulcu	1
12	Dalyancı	3
13	Değirmenci	9
14	Duvarcı	6
15	Dükkancı	8
16	Dülger	1
17	Gündelikçi	48
18	Hizmetkâr	8
19	Kahveci	2
20	Kasap	1
21	Kiracı	19
23	Meyhaneci	3
24	Nalbant	1
25	Sığırtmaç	1
26	Terzi	2
27	Tüccar	1
28	Yazıcı	1
	TOPLAM	424

Hemen belirtelim ki, her iki defterde tespit edilen 864 erkek nüfustan 310 çocuk istisna edildiğinde geriye kalan 554 şahısla ilgili sadece 424'üne ait meslek kaydı bulunmaktadır. Diğerlerine ait meslek bilgisi bulunmamaktadır. Tablo incelendiğinde, bölgede tarım ve tarıma dayalı olarak gelişen bir ekonomik faaliyetin öne çıktığı dikkati çekmektedir. Çiftçi ve çiftçi

hizmetkârını birlikte ele aldığımızda meslekler içerisindeki oranının %53,3 gibi bir ağırlığa sahip olduğu görülüyor. Bargirci ve çoban gibi hayvancılığa ait mesleklerin oranı ise % 17'ye tekabül etmektedir. Dolayısıyla nalbant ve bahçıvan gibi meslekleri de eklediğimizde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin diğer meslek gurupları içerisindeki oranının % 72 gibi bir seviyeye ulaştığı söylenebilir. Ege kıyılarında yaşayan Rumların çiftlikler kurmak suretiyle tarım ve hayvancılık alanlarında bu derece etkin rol almalarıyla ilgili G. Augustinos'un şu ifadeleri, defterlerdeki kayıtlarla örtüşmesi açısından önemlidir:

"Özellikle batı kıyısındakiler olmak üzere Küçük Asya şehirleri önemli bir Rum nüfus içerdiği halde çok sayıda Rum, kırsal kesimdeki küçük kasabalarda ve köylerde ikamet etmekteydi. Hepsi şu veya bu şekilde toprağa bağlıydılar. Ya kendileri veya başkaları için toprağı işliyorlar ya da elde ettikleri ürünleri satıyorlardı. Bu durum yatırım açısından toprağı cazip kılıyor, kırsal kesimdeki ve şehirlerdeki Rumların çoğu bu yatırıma yöneliyordu" (Augustinos, 1997: 167).

Belki tarım ve hayvancılıkla irtibatı olan ancak diğer mesleklerle de münasebeti olması hasebiyle ayrı değerlendirebileceğimiz bir başka meslek gurubu da meslekler içerisinde % 11,3'lük bir paya sahip olan "gündelikçi"lerdir. İncelediğimiz bölgede çalışan kimselerin günlük kazancı ile ilgili burada kesin bir rakam veremsek de, bu dönemde Anadolu'nun diğer bölgelerinde amele-usta ücretlerine ait rakamlar göz önüne alınarak bir kıyaslama yapılabilir. Bu dönemde Orta Anadolu'da usta gündelikleri 280 para yani 7 kuruş, kalfa ve amelelerin 140 para yani 3.5 kuruş, çırağın gündeliği ise 70 para yani 1.75 kuruş olarak hesaplanmıştı (Öztürk, 1985: 45). Dolayısıyla gündelikçi olarak çalışan ednâ statüsündeki bir kimsenin 15 kuruş olan cizye vergisini ödeyebilmesi için yaklaşık 4.5 gün, evsat olarak ödeyenlerin ise yaklaşık 9 gün çalışması gerekiyordu.

Müslümanlarda olduğu gibi gayrimüslimlerde de boş zamanlarda oturulup sohbet edilen kahvehaneler bulunuyordu. Bu mekanlar toplumu oluşturan bireylerin sosyal meselelerini konuştukları yerler olması nedeniyle de ayrı bir öneme sahipti. Meyhanelere gelince, İslam hukukunda gayrimüslimlerin kendi dinlerine göre yasaklanmış olan şarabı içebileceklerinin kabul edilmiş olması sebebiyle Osmanlı Devleti uygulamasında da gayrimüslimlerin meyhane açabileceği ve şarap içebileceği kabul edilmiş fakat bunlar bazı kayıtlara tâbi tutulmuştu. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren bu alanda bazı kısıtlamalar

için düzenleme yapmış olsa da gayrimüslimler genelde mahalle veya karyelerinde meyhane açmışlardır. Bu durum devletin yıkılışına kadar da bu şekilde devam etmiştir (Kenanoğlu, 2004: 355-365). Yukarıdaki tabloya bakıldığında her iki karyede toplam 2 kahve ve 3 meyhane bulunduğu görülüyor. Lakaplar incelendiğinde bazı ailelerin kuşaklar boyunca bu işlerle uğraştıkları da söylenebilir.³

Tarımla uğraşan toplumlara yabancı olmayan bir diğer uğraş alanı da "*değirmencilik*"tir. Su ve rüzgar gücünden faydalanılarak çalıştırılan değirmenlerde tahıl öğütüldüğü gibi zeytin ve susamdan yağ da çıkarılıyordu. Ayrıca çeltiği kabuğundan ayırmak için "*ding değirmenleri*" adı verilen işletmeler de mevcuttu. Bu değirmenler, Menteşe bölgesinin genelinde bulunduğu gibi Balat ve çevresinde de 15. yüzyıldan beri faaliyettedir (Yiğit, 2007: 107-108). Değirmenlerin ve değirmencilik mesleğinin 19. yüzyılda bölge ekonomisindeki mevcudiyetini hâlâ muhafaza ettiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Tablodan her iki Rum karyesinde 9 değirmencinin bulunduğu görülmektedir.

Rumlar ikamet ettikleri bölgelerde belirtilen mesleklerin yanında toplumun ihtiyacına göre diğer meslekleri de (bakkal, terzi ve kasap gibi) icra etmişlerdi. Ancak onların en fazla rağbet ettiği alan ise tarım ve hayvancılık olmuştur.

IV. Gayrimüslimlerin Yaş Oranları ve Fiziki Özellikleri

İncelediğimiz 2919 ve 2920 numaralı defterlerdeki kayıtlar, kazada yaşayan gayrimüslimlerin yaşlarını da tespit etmemize imkan sağlamaktadır. Her iki defterde kayıtlı gayrimüslim sayısının 864 olduğunu söylemiştik. Defterde sadece 3 şahısla ilgili yaş bilgisine yer verilmediği görülüyor. Bunun yanında sayımın devam ettiği zaman dilimi içerisinde yeni doğan çocukların da ayrı bir şekilde kaydedildiğini belirtelim. Yoran Karyesi'nden 13 ve Akköy Karyesi'nden ise 17 çocuk ki, toplam 30 çocuk bu şekilde kaydedilmiştir⁴. Bunların dışında kalan 831 gayrimüslime ait yaş bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

³ Yine lakaplar arasında geçen "*kemancı*" gibi nitelermeler de gayrimüslimlerin eğlence ve dolayısıyla meyhane sektöründe daha fazla şahsın çalıştığı izlenimini vermektedir. Örnek için bkz: *NFS.d., 2919*: 8 ve 12

⁴ Defterde yeni doğan çocukların kayıtlı olduğu sayfalarla ilgili bkz: *NFS.d.,2919*: 17 ve 43

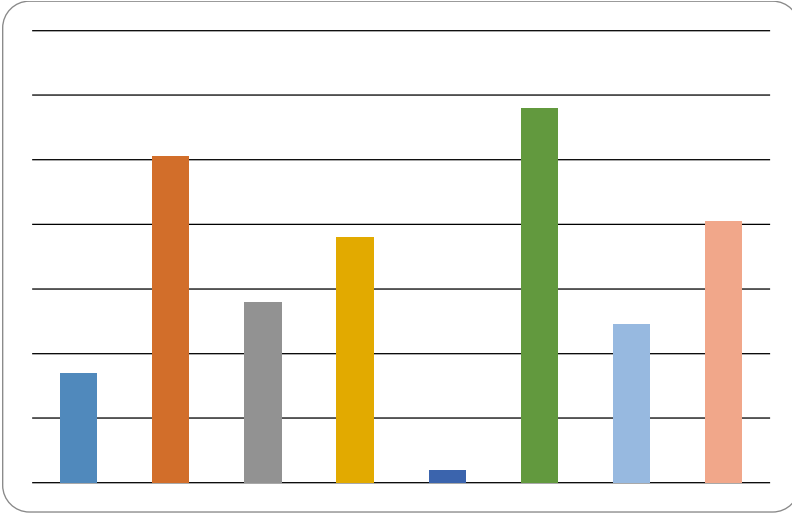
Tablo 3: Balat Kazası'ndaki Gayrimüslim Erkeklerin Yaş Oranları

Yaş Gurupları	Reaya Sayısı	Toplam Gayrimüslim Nüfusa Göre Oranı (%)
1-10	290	34,90
11-15	45	5,41
16-20	91	10,96
21-30	135	16,24
31-40	153	18,41
41-50	67	8,06
51-60	38	4,58
61-70	6	0,72
71 ve üzeri	6	0,72
Toplam	831	100

Yukarıdaki bilgilere göre erkek nüfus içerisinde 1-10 yaş aralığındaki çocuk sayısının yoğun olduğu görülmektedir. Buna doğum nedeniyle ayrı yazılan çocukları da eklediğimizde bu oran % 37'ye çıkmaktadır. Bu orana cizye ile mükellef olmakla birlikte 11-15 yaş arasındaki çocuklar da eklediğinde (45), oranın %42'ye ulaştığı görülmektedir. Genç nüfus olarak nitelendirebileceğimiz 15-30 yaş arasının ise yaklaşık %27'lik bir paya sahip olduğu görülüyor. Orta yaş gurubuna giren 30-50 yaş arasındaki payın da yaklaşık %26 olduğu ve yaşlı nüfusun ise oldukça düşük bir oranda kaldığı dikkati çekmektedir.

Nüfus defterlerinde kayıt altına alınan kişilere ait bir diğer bilgi de fiziksel özelliklerin belirtilmesidir. Bu bilgiler asker alımlarında referans olarak kullanılacağından yetişkin erkeklere ait fizikî görünümle ilgili kategorilerde tanımlanarak kaydedilmiştir. Defterlerde verilen kısa tanıtıcı bilgilerden gayrimüslimlerin karakteristik özellikleri tam olarak tespit edilemese de bu bilgiler, o dönemin imkanları dahilinde bireyin tanınmasında kullanılacak birkaç bilgiyi ihtiva etmesi açısından yine de önemlidir. Gayrimüslimlerin fiziksel özellik olarak evvela boyları kısa, orta veya uzun şeklinde tanımlanmış, sonra bıyık veya sakalları renklerine göre belirtilmiştir. Henüz bıyık ve sakalı çıkmayanlar için "*şabb-ı emred*" tabiri kullanılırken, yeni çıkmaya başlayanlar için ise "*ter bıyıklı*" ifadesine yer verilmiştir. Bu bilgiler ışığında defterlerden tespit ettiğimiz fiziki özelliklerin sayısal olarak dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik 1: Gayrimüslimlerin Bıyık ve Sakal Durumlarına Göre Fizikî Özellikleri

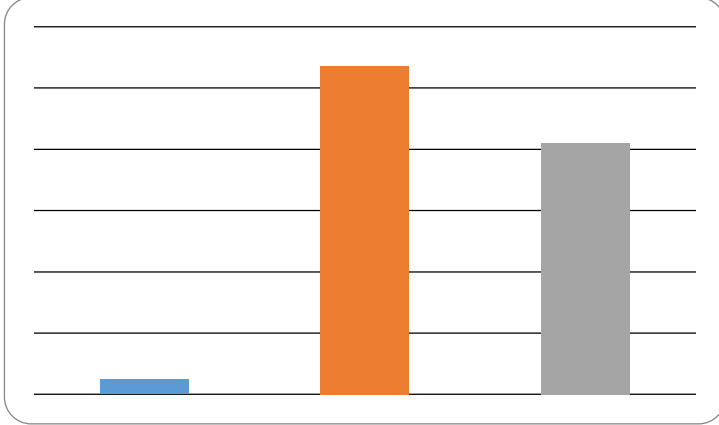

Defterlerde kazada yaşayan gayrimüslimlerin bıyık ve sakallarına ilişkin fizikî özellikleriyle ilgili toplam 517 şahıs hakkında bilgi verilmiştir. Grafikte de görüldüğü üzere, fizikî görünüm itibariyle gayrimüslimlerin büyük oranda bıyıklı oldukları (383 şahıs) ve genel olarak bakıldığında, ter bıyıklı olanları istisna edecek olursak, bıyıklı olanların oranının %74 gibi yüksek bir paya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ter bıyıklı olanların payının ise 81 kişi ile %16'ya yakın bir orana sahip olduğu görülüyor. "*Şabb-ı emred*" olarak tavsif edilen bıyık veya sakalı olmayanların sayısının da 49 (%9) olduğu görülüyor. Gayrimüslimlerden sakallı olanların ise oldukça düşük bir rakama sahip oldukları (4 kişi ile % 1'in altında) anlaşılıyor. Sakallı olanlara bakıldığında ise bunların karyelerde görev yapan din adamları oldukları görülmektedir⁵.

Defterlerden tespit edebildiğimiz diğer bir fizikî özellik de şahısların boylarıyla alakalı bilgidir. Genellikle 15 yaş ve üzerinde olanların boylarıyla ilgili defterlerde "*kısa boylu*", "*orta/ortaca boylu*" veya "*uzun/uzunca boylu*" şeklinde ibarelere yer verilmiştir.

⁵ Bu dönemde Akköy Karyesi'nde bir, Yoran Karyesi'nde ise 3 papaz bulunduğu kaydı vardır. Bkz: *NFS.d.,2919*: 16 ve 28

Grafik 2: Gayrimüslimlerin Boylarına Göre Fizikî Özellikleri

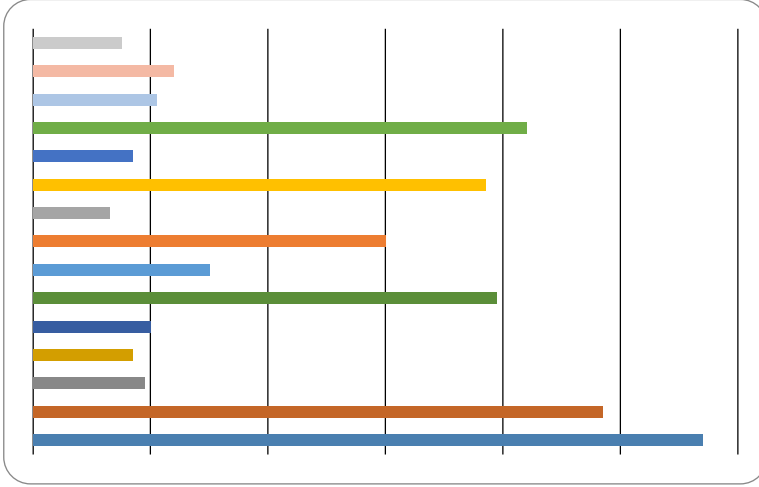

Her iki defterde toplam 485 şahsın boylarına ilişkin bilgiler verildiği ve bunlardan kısa boylu olanların % 3 gibi oldukça düşük (12 kişi) bir orana sahip olduğu görülmektedir. Orta boylu olanların oranı ise (268) % 55'lik bir pay ile en yüksek orana ulaşırken, uzun boyluların (205) da % 42 gibi bir oranla ikinci sırada oldukları anlaşılmaktadır.

V. Gayrimüslimlerin Kullandıkları İsimler ve Çocuk Sayıları

Bir toplumu oluşturan bireylerin taşıdıkları isimler, o toplumun sosyal, kültürel ve dinî yaşantılarından izler taşıdığı için değerlendirilmesi gereken hususlar arasında yer almaktadır. Toplumlar tarafından kıymet atfedilen isimler nesilden nesile aktarılarak yüzlerce veya binlerce yıl toplum içerisindeki varlığını muhafaza eder. Tarihi, dinî ve sosyal yaşantıların tesiriyle milletimiz tarafından bazı isimler asırlarca nasıl muhafaza ediliyor ve bu isimler nesilden nesile nasıl aktarılıyorsa (Köstüklü, 1996; Doğan, 2014: 71-78), Osmanlı idaresi altındaki gayrimüslim tebaanın da benzer düşüncelerle çocuklarına isim verdikleri söylenebilir. Bunu yeni doğan çocuklara genelde dedelerine ait isimlerinin verilmesinden anlıyoruz. Burada biz sadece, defterlerde kayıtlı 864 nüfus içerisinde en fazla kullanılan 15 ismi vermek istiyoruz.

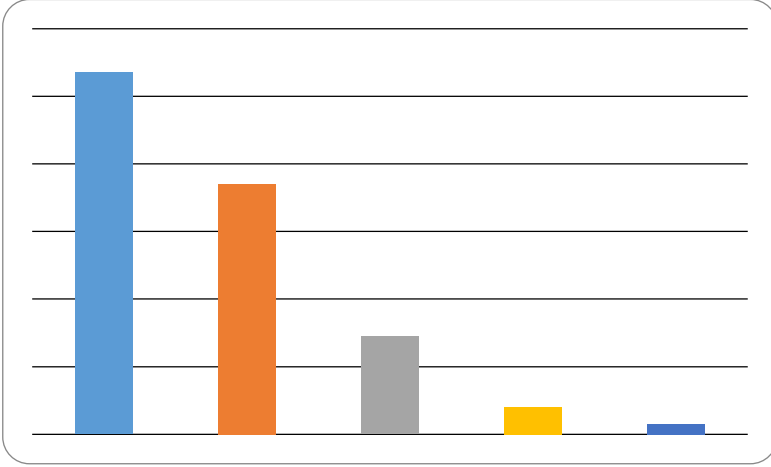
Grafik 3: Gayrimüslimlerin Kullandıkları İsimler

Yukarıda verdiğimiz isimlerin toplamı 687 olup bunların bütün isimler içerisindeki oranı ise yaklaşık % 80'dir. Görüldüğü gibi, Balat Kazası dahilinde yaşayan gayrimüslimlerin en fazla kullandığı isim Yorgi'dir (114) ve bütün isimler içerisinde %13'lük bir paya sahiptir. Bunu 97 kez konulan isimle Yani (%11) takip ediyor. Dimitri ismi ise (84 kişi ile) %10 gibi bir orana sahip. Dördüncü ve beşinci sırada Nikola (79) ve Kıstandi (77) geliyor ve her ikisinin de % 9'luk bir paya sahip olduğu görülüyor. Yukarıda verilenlerin dışında gayrimüslimlerin kullandığı isimlerden birkaç tanesini de şöyle sıralayabiliriz: Angeli, Ergiri, Esteradi, Hıralambo, Hırsto, Hırstodolo, Kıstıfan, Marko, Matyo, Pandeli, Todori, Yemandi ve Zaherya.

Nüfus sayımlarında hane reisinden sonra evdeki diğer erkeklerin de, yaşına bakılmaksızın hane reisinin neyi olduğu belirtilerek yazılması, gayrimüslimlerdeki çocuk sayılarını tespit etmemizde bize yardımcı olmaktadır. Bilindiği gibi, bu ilk nüfus sayımlarında sadece erkekler deftere yazılıyordu. Bir evde babanın ölmesi durumunda geriye kalan çocuklar anne veya dedeleri ile yaşamaya devam ediyordu. Kayıtlarda "yetim" veya babasının adıyla anılarak "Panayot'un yetimleri, Yorgi'nin yetimleri" gibi ifadelerle hanede kaç yetimin kaldığı isimleriyle birlikte veriliyordu. Bunun gibi defterlerde 10 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtları da dahil ettiğimizde çocuk sayılarını değerlendireceğimiz aile sayısı toplam 221'dir. Kaza dahilinde yaşayan gayrimüslimlerin sahip olduğu çocuk sayıları aşağıdaki grafikte verilmektedir.

Grafik 4: Gayrimüslim Ailelerin Çocuk Sayıları

Görüldüğü gibi, ailelerin hemen hemen yarıya yakını (107 aile/ %48) tek çocuk sahibidir. İkinci sırada 74 ailenin (%34) iki çocuklu olduğu görülüyor. Grafikten, 221 aile içerisinde sadece 3 ailede beş çocuk bulunduğu ve bunun da oran olarak %1'in biraz üzerine tekabül ettiği anlaşılıyor. Hemen belirtelim ki, babası veya annesi veyahut da her ikisi ölüp de amcaları veya evli kardeşleri yanında kalan küçük çocuklar, defterde "*karındaşı*" şeklinde kaydedilmiştir. Biz bütün kardeşlerin aynı evde kalmama ihtimalini göz önüne alarak buradaki değerlendirmeye dahil etmedik. Ayrıca yine hane reisinden sonra kaydedilen ve defterlerde "*besleme*" diye tabir edilen çocuklar da çocuk sayısı içerisinde dahil edilmemiştir.

Sonuç

Osmanlı Tarihi'nin sosyal ve iktisadî hayatıyla ilgili araştırmalarında önemli bir yere sahip olan nüfus defterleri, bize oldukça önemli veriler sunmaktadır. Bu defterler vesilesiyle, Osmanlı Devleti'ndeki nüfus dinamiği yanında, toplumu oluşturan bireylerin ekonomik durumları, insan yaşamının devamı ve gelişmesi yönünde yapılması zarurî olan ekonomik faaliyetlerin nitelik ve niceliği ve yine toplumu oluşturan bireylerle ilgili diğer önemli bilgileri öğrenebiliyoruz. Bu çalışmamızda 1841 yılına ait iki nüfus defteri incelenmiş; 16. yüzyılda Menteşe Sancağı'na bağlı bir kaza iken daha sonra idari düzenlemeler neticesinde yeni teşekkül ettirilen Sığla Sancağı'na bağlanan ve 19. yüzyılın ortalarına kadar da bu şekilde kalan Balat Kazası'nda yaşayan

gayrimüslimlerin ve hususiyle de Rumların sosyo-ekonomik durumları değerlendirilmiştir.

Burada evvela, nüfus sayımlarının da asıl amaçlarından birisini oluşturması hasebiyle, gayrimüslimlerin cizye vergisi ile ilgili bilgileri ortaya konmuş ve ödenen vergi seviyesine göre bölgede yaşayan gayrimüslimlerin ekonomik olarak kötü bir durumda olmadıkları tespit edilmiştir. İcra edilen mesleklere bakıldığında da kaza dahilindeki Rumların kırsal kesimde yaşamaları nedeniyle büyük oranda tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik faaliyet içerisinde oldukları ortaya konmuştur. Hâkezâ, kaza dahilinde yaşayan gayrimüslimlerin yaş oranları ve "eşkal"lerine ait veriler tasnif edilerek grafik ve tablolarla gösterilmiş, buna göre bölgede ikamet eden gayrimüslimlerin genelde orta ve uzun boylu oldukları belirlenmiş; yaş oranlarından da genç bir nüfus yapısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Yine en fazla kullandıkları isimlerin Yorgi, Yani ve Dimitri gibi Rumların kendi kültür ve anelerine yakın isimleri tercih ettikleri görülmüştür. Son olarak toplumun varlık ve devamı için önemli bir yere sahip olan çocuk sayılarıyla ilgili olarak da, umumiyetle bir veya iki çocuklu bir aile profilinin ortaya çıktığı belirlenmiştir. Netice itibariyle, Tanzimat'ın ilanının hemen sonrasına tarihlenen (1841) Balat Kazası Nüfus Defteri'ne göre gayrimüslimlerin demografik ve sosyo-ekonomik durumları, kayıtlardaki veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Nüfus Defteri (NFS.d.) : Nr. 2919 ve 2920

Kitap ve Makaleler

Akyel, S. ve Özdemir, K. (2015). "1835 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Tirebolu'da Gayrimüslim Nüfus Yapısı". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı (37),163-179

Augustinos G. (1997). *Küçük Asya Rumları*. (Çev.Devrim Evcı). Ankara: Ayraç Yayınları

Barkan, Ö. L. (1953). "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Devleti". *Türkiyat Mecmuası*, Cilt (10), 1-25

- Doğan, A. (2014). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımı Verilerine Göre Antalya Kaleiçi Nüfusu Üzerine Demografik Bir İnceleme". *Mediterranean Journal of Humanities*, Sayı (IV/2), 71-88
- Emecen, F. (1992). "Balat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt (5), İstanbul, 4-7
- Güler, A. (1995). *Osmanlı Devleti'nde Azınlıklar*. İstanbul: Turan Yayıncılık
- Güneş, M. (2014). "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili". *Akademik Bakış*, Cilt (8), Sayı (15), 221-240
- İnalçık, H. (1993). "Osmanlılarda Cizye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt (8), İstanbul, 45-48
- Karal, E. Z. (1997). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları
- Kazıcı, Z. (1997). *Osmanlılarda Vergi Sistemi*. İstanbul: Şamil Yayınevi
- Kenanoğlu, M. M. (2004). *Osmanlı Millet Sistemi, Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları
- Köstüklü, N. (1996). *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç'ta Aile (1892-1908)*. Konya: Günay Ofset
- Öz, M. (2010). "Tahrir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt (39), İstanbul, 426-427
- Öztürk, M. (1985). *Orta Anadolu'da Fiyatlar (1785-1960)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara
- Telci, C. (2006). "Aydın Livası'nın Nüfusu Hakkında H.1261/M.1845 Tarihli Bir Defter". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt (XXI), Sayı (I), 165-198
- (2006). "Mali Bir Ünite Olarak Aydın Muhassıllığı". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt (XXI), Sayı (I), 135-156

Yiğit, A. (2007). "XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler".
Muğla Üniöersitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), Sayı 18, 97-
155

**Klâsik Türk Şiirinde Âşığın En Zor İmtihanı “Unutmak”:
Fuzûlî’nin “Unut” Redifli Gazeli**

Yrd. Doç. Dr. Nagehan UÇAN EKE

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
nucaneke@gmail.com

Öz

Şairler şiirleri aracılığıyla yaşanan, düşünülen, tasarlanan gerçekliği eserin ortaya konulduğu devrin zihniyet, estetik zevk ve anlayışından hareketle yorumlayıp dönüştürerek insana ait bir hâli somut olarak gözler önüne sererler. Klâsik Türk şiirinin üzerinde en çok kalem oynatılan nazım şekli olan gazellerde de şairler, sevgiliye duyulan sonsuz aşkı her yönüyle terennüm etmişlerdir. Bir aşk ve ıstırap şairi olan *Fuzûlî*’nin şiirlerindeki lirizmin esasını da aşkın elemeleri, ıstırapları, hicranın ve yalnızlığın acıları teşkil eder. Hicran gecesinde ayrılık acısıyla ciğeri kebab olan *Fuzûlî* için belki de tek kurtuluştur “unutmak”. Geçmişin bilinçli terki sayılan “unutmak”, gerek beşerî gerekse tasavvufî açıdan âşığın en zor imtihanıdır. Bu çalışmada, *Fuzûlî*’nin “unut” redifli gazeli örnekleminde Klâsik Türk şiirinde âşığın “unutmak” karşısındaki konumu ve tutumu tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk şiiri, Fuzûlî, unutmak.

**“To forget” is the Hardest Exam of the Lover in the Classical Turkish
Poetry: Fuzûlî’s Ghazel with “Unut” End Rhyme**

Abstract

Poets display the human belonging event perceptibly experienced, thought, considered reality of the work-produced era, mentality and aesthetic pleasure with understanding and interpreting in their poets. Poets handle the infinite love to lover entirely in ghazel which is the most versification style in Classical Turkish Poetry. The pains of love, suffers, separation and loneliness is the fundamental lyricism in poems of *Fuzûlî* who is a love and a suffer poet. Maybe the unique way out is “to forget” for *Fuzûlî* who has a bitterness of heart in the separation night. Forgetting which is substituted as the conscious abandonment of the past is the hardest exam of

the lover. In this work, position and the behaviour of the lover is analysed with the paradigm of *Fuzûlî*'s ghazel with “unut” end rhyme.

Key words: Classical Turkish Literature, Fuzûlî, to forget.

Giriş

Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcumdan tabîb / Kılma dermân kim helâküm zehri dermânundadır diyen *Fuzûlî*'nin terennüm ettiği gibi, Klâsik Türk şiirinin ortak zemini “aşk”tır ve âşıklar/şairler aşktan ve aşkın elemi çekmekten son derece memnundurlar. Nitekim insanı olgunlaştıranın “aşk” olduğuna inanan *Fuzûlî* de aşktaki sebatını ve tahammülünü büyük aşk kahramanları *Mecnûn* ve *Ferhâd*'in aşklarıyla mukayese eder. Neticede kendisinin aşkının onlarınkinden çok daha fazla olduğunu söyler. Esasen *Fuzûlî*, güzele ve iyiye âşıktır. Onun aşkı maddî hazların çok üstünde, tasavvufun ilâhî aşkı ile örtüşen yüce bir sevgi, ulvî bir duygudur (Mazıoğlu, 1997: 28). O, mutasavvıf bir şair olmamakla birlikte “aşk”ı tasavvufun mecazları ile yoğurarak terennüm etmiştir. Çalışmanın örneklemini oluşturan *Fuzûlî*'nin “unut” redifli gazelinde de “aşk”ın, tasavvufun remizleriyle yorumlanması, *şairin karnındaki mânaya* ulaşmada mühim bir basamak teşkil eder.

Klâsik Türk şiirinde *redif*, ahengi sağlama ve anlatımı güçlendirme hususiyetleri bakımından mühimdir. Redifin şiirdeki ses ve anlam fonksiyonu İslamiyet'ten önceki dönemlerden itibaren Türk şairleri tarafından fark edilmiş, İslamiyet sonrası dönemde de Türk şiirinin bu temel unsuru, şiirde ses ve anlam merkezi olma görevini devam ettirmiştir. Bilhassa kelime ya da kelime grubu düzeyindeki redifli şiirlerde *redif*, o şiirin bir kavram etrafında döndüğüne başka bir deyişle konu birliğine de delildir (Kortantamer, 1982: 71). *Cemal Kurnaz*, Klâsik Türk şairlerinin kullandığı kimi rediflerin, siyasî olaylara ve toplum psikolojisine ışık tutması sebebiyle “belge redifler” olarak düşünülebileceği, bu rediflerin ekseninde yazılan şiirler kronolojik olarak sıralandığında ise toplum psikolojisinin takibinin mümkün olabileceği görüşündedir (Kurnaz, 1997: 265). Söz konusu gazelin redifi “unut” ise toplumsal olmaktan ziyade bireysel bir duygunun ifadesi olarak dikkati çeker. “Unutma” motifi, geçmişten bugüne filozofların, aydınların, şair ve yazarların üzerine kafa yordukları bir husus olagelmıştır. Örneğin *Freud*'a göre “unutma” bastırılmış ve bir biçimde engellenmiş şeylerin bilinçten uzaklaştırılarak bilinç dışına atılmasıdır (Göksel: 133). Hâlbuki öğrenilmiş her şey bellekte saklıdır ve sadece bir baskılama sonucu unutulmuş görünürler. *Nietzsche*'de ise “unutma”, sağlıklı gücün bir göstergesidir. *Nietzsche*'nin önerisi geçmişin bilinçli terki olarak

tanımlanabilecek etkin unutmadır (Göksel: 133). Buna göre insan, geçmişini terk edebilmeli, tarihin dışına çıkabilmelidir. Aksi hâlde geçmiş bir hayalet olarak geri döner. Esasen bu çağrı, geçmişle bağları kesip atmak anlamına gelmez, aksine geçmişle bir tür ilişki kurma biçimidir (Göksel: 133). *Heidegger* için ise “unutma”, bir tür dalgınlık, es geçme değildir, belli bir tür düşünmenin sonucudur. *Heidegger*’e göre mantığa dayalı, hesap kitap yapan, bir tekniğe dönüşmüş olan düşünmenin sonucunda varlık unutulmaya mahkûm olmuştur (Göksel: 133). Klâsik Türk edebiyatına damga vurmuş 16. yüzyıl şairi *Fuzûlî* ise gazeline redif olarak Emir 2. teklik şahısta çekimlenmiş “unut-” fiilini tercih ederken hem genel okuyucuya/dinleyiciye hem de tecrit ettiği şahsına seslenmektedir. O hâlde şair, kendinden ve okuyucudan/dinleyiciden neleri unutmalarını istemiştir? Bir taraftan “unut” derken diğer taraftan unutulması arzulanan şeylerin karşısında nelerin “hatırda tutulması” gerektiğini de belirten şair, “unutmak” ve “hatırlamak” dilemmasını şiirin merkezine oturtur.

Fuzûlî’nin “Unut” Redifli Gazelinin Şerhi

Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilâtün/Fâ’ilün

1. Beyit (Fuzûlî, 2012: 206)

Bahr-i ışka düştün ey dil la’l-i cânânı unut
Bâliğ oldun gel rahimden içdüğün kanı unut

*Ey gönül! Aşk denizine düştün, sevgilinin lal taşı gibi dudağımı unut.
Artık buluşa erdin, gel ana rahminden içtiğin kanı unut.*

Fuzûlî, gazelinin açılışını beklenildiği üzere “aşk” ile başlayan bir matla beytiyle yapar. Bu beyitte *Fuzûlî*, soyut bir kavram olan “gönül”ü, somut bir varlık olan “deniz”e *teşbih* etmiştir. Aşk, insanın iliklerine kadar işleyen, denizler kadar derin ve uçsuz bucaksız bir duygudur. *Fuzûlî* bir nida ile seslendiği “gönül”ü *tecrit* ve *teşhis* ederek onu *aşk denizine düşmüş* olarak tasvir eder. Bilindiği gibi Klâsik Türk şiirinde *gönül*, âşığın arzu ve istek, daha doğrusu aşk ve güzellik konusunda önüne geçemediği iç kuvveti, zevk, haz ve elemelerinin memba ve merkezi konumundadır (Tolasa, 2001: 308). Tasavvufta ise “gönül”, Tanrı’nın nazar ettiği mahal, ilâhî kemâlin ve cemâlin en güzel tecelli ettiği yerdir (Uludağ, 2005: 107). Aşk, şayet beşerî olandan varlığın aslı ve yaratılış sebebi olan ilâhî aşka dönüşürse “bahr” başka bir deyişle “deniz” de

“vahdet”in temsilcisi olur. Bu deniz, Tanrı’nın sonsuz olan sıfat ve zat makamıdır ve bütün eşya ve varlıklar bu sonsuz ummanın dalgalarıdır (Uludağ, 2005: 64). O hâlde deniz “vahdet”i, dalgalar ise “kesret”i ifade eder. *Fuzûlî* de ilâhî aşk denizine düşmüş olan bir gönlün artık “mâsivâ” ile ilişkisinin kesilmesi gerektiğini ve beşerî sevgilinin lal taşı gibi kıymetli ve kırmızı dudaklarının unutulma vaktinin geldiğini hatırlatır. Esasen aşk denizine düşmek belli bir idrak mertebesinde gerçekleşir. Nitekim idrak yaşına erişmek ile bu hakikat anlaşılır. Beşerî aşka dair arzu ve hisler tıpkı ana rahminde içilen kana benzer. Kan canı yaşatan bir maddedir. *Fuzûlî* de bu duruma atfen gönle “maddeden geç, çünkü idrakin tekâmül etti” ikazında bulunur. Buna göre gönül artık nefsanî arzuların arındırılması ve bu sonsuz ummanda kesretten vahdete erme mertebesine ulaşmak için ana rahmindeki suyu unutmaları ve vahdet denizine gark olmalarıdır. *Unutmak* birinci mısradaki “vazgeçmek” mânasında iken ikinci mısradaki “hatırdan, gönülden çıkarmak” mânasındadır.

2. Beyit

Viridi rihletden haber mûy-ı sefid ü rûy-ı zerd
Çihre-i handâni vü zûlf-i perişâni unut

Ak saç ile sarı beniz göç vaktinin geldiğini haber verdi. Gülen yüz ile perişan saçları unut.

Klâsik Türk şiirinde âşıklık nişanı olan sarı beniz ile kemâli ifade eden ak saç, ak sakal göç vaktinin geldiğinin habercisi sayılır. Başka bir deyişle ölümün yaklaşmış olması nedeniyle artık maddeden sıyrılmak ve ilâhî aşka düşmek vakti gelmiştir. Nitekim tasavvufta “mûy” varlığı hakkında herkesin bilgi edinebileceği vücuda karşılık gelir ve onun ötesi tıpkı saç gibi siyah ve karanlık “gaybu’l-gayb”dır (Uludağ, 2005: 258). Saçın “ak” olması ise tam bir yöneliş ve mâsivâdan ilgiyi keserek erişilen tek renkliliğe başka bir deyişle yetmiş iki millete bir gözle bakma makamına geçilmesi gerektiğine delalet eder (Uludağ, 2005: 310). O hâlde beşerî sevgilinin açılmış bir güle benzeyen yüzü ve perişan saçlarının hatırdan çıkarılıp unutulma vakti gelmiş demektir. Nitekim her ikisi de maddî güzelliştir ve kesrettir. Vahdete erişmenin önündeki engel oldukları için de unutulmaları gerekir.

3. Beyit

Çek nedâmetden göğre dūd-ı dilün tōk kanlu yaş
Serv-i nâzı terk kıl gül-berg-i handânı unut

Pişmanlıktan için yansın ve gönlün dumanı göğre çıksın, kanlı gözyaşı dök. Nazlı sevgilinin boyunu ve açılmış gül yaprağı gibi yanağını unut.

Fuzûlî bu beytinde ise akıl baliğ olmadan önce maddî ve beşerî güzelliklere, başka bir ifadeyle mâsivâyâ duyduğu ilgi ve aşktan dolayı pişman olup bu pişmanlık sebebiyle âşığıñ gönlünün yanmasını ve o yangının dumanının da göğre ulaşmasını, dahası gözlerinden de kanlı yaş akıtmasını ister. Bu ifadelerden beytin mazmununun “âh” olduğu anlaşılmaktadır. *Âh*, âşığıñ iç âlemindeki ateşin ve elemin ifadesi olan bir nidadır. Aynı zamanda “Allâh” kelimesinin ilk ve son harfi bir araya getirilirse de “âh” ortaya çıkar. Âşığıñ gönülden bir âh çekmesi “Allâh”a sığınması anlamına gelir (Uludağ, 2005: 26). Buna karşın *Fuzûlî*, gönlün, en güzel servi cinsi olan ve sevgilinin boyunun kendisine benzetildiği “serv-i nâz”ı terk edip renk, koku ve şekil itibariyle sevgilinin yanağının benzetilene olan açılmış gül yaprağını da unutulmasını ister. Beyitte âhın göğre yükselen dumanı ile “serv-i nâz”, kanlı gözyaşı ile de “kırmızı gül” arasında benzerlik kurulmuştur. Sonuç olarak bu beyitte unutulması istenen yine maddî ve beşerî olanken, yönelinmesi arzulanan ise manevî ve ilâhî olandır.

4. Beyit

Gör ganîmet fakr mülkinde gedâlık şîvesin
İ’tibâr ü mansab-ı dergâh-ı sultânı unut

Fakirlik mülkünde dilenci gibi yaşamayı kazanç bil. Sultanın sarayında itibar ve rütbe sahibi olmayı unut.

Fuzûlî bu beyitte ise sultan saraylarında makam mevki sahibi olmaktansa fakirlik mülkünde dilenci olmanın tercih edilmesi gerektiğini ifade eder. Nitekim fakr mülkü dünya mal ve servetine kıymet vermeyenlerin mülküdür. Bu nedenle *Fuzûlî*, orada bir dilenci gibi dünya arzu ve ihtiraslarından uzak bir yaşam sürmenin esasen büyük bir ganîmet olduğunu vurgular. “Fakr”, sahip olamamak değil, bizzat istememek ve değer

vermemektir. Padişahların saraylarında ise rütbe ve itibar bulunur. Hakikî âşık bunları hatırına dahi getirmemelidir. Beyit, *varlık-yokluk*, *sultanlık-kulluk* tezatları üzerine kurulmuş ve tasavvufî açıdan “bir lokma bir hırka” felsefesi gereğince yokluk ve kulluğun tercih edilip varlık ve sultanlığın unutulması nasihat edilmiştir.

5. Beyit

Çekme âlem kaydını ey ser-bülend-i fakr olan
Saltanat tahtına irdün bend ü zindânı unut

Ey fakirlik saadeti ile başını yücede tutan kimse! Kendine bağlayan dünya ilgisinden kurtul. Saltanat tahtına eriştin, artık zindanı ve orada seni bağlı tutan zinciri unut.

Dördüncü beyti tamamlayıcı bir şekilde *Fuzûlî*, fakirlik saadeti ile başını yüksekte tutan kimseye seslenir. *Fakr* sahibi, hiçbir şeye malik ve sahip olmadığı için, her şeyin gerçek malik ve sahibinin Tanrı olduğunun şuurunda olan kimsedir (Uludağ, 2005: 131). *Fakr* sahibi insanın başı daima dik ve yukarıdadır. Nitekim bu kimse, insana baş eğdiren dünya zevk ve lezzetlerine muhtaç değildir. O kendisini daima ve yalnızca Tanrı’ya muhtaç hisseder. Mâsivâya ihtiyaç olmayınca da ister istemez kişi daima müstağni olur. Padişahlar saltanatı tehdit eden taht ortaklarını genellikle zindana attırdıklarından tahta erişenlerin çoğu da zindandan çıkıp tahta geçmiş olurlar. Buna istinaden *Fuzûlî* de artık tahta erişmiş olan kimsenin zindanı ve orada onu bağlı tutan zinciri unutmaması gerektiğini söyler. Beyitte açık istiare yoluyla “zindan” ile “mâsivâ”, “kayd” ve “bend” ile de nefsanî arzular ifade edilmiştir. Vahdete giden yolda bu bağlardan, zincirlerden kurtulmak şarttır.

6. Beyit

Ma’siyet dersin yeter tekrâr kıl dönder varak
Özge harfin meşkin it evvelki unvânı unut

İsyan ve itaatsizlik dersin artık yeter, tekrar et ve sayfayı çevir. Yeni harfi meşk et ve daha evvelki başlığı unut.

Fuzûlî bu beytinde ise tasavvuf yoluna girmiş ve hakikî aşkı arayan kimsenin o güne kadar yaptığı itaatsizlikleri, işlediği günahları dünya mektebinde okunan bir derse teşbih eder ve bu dersin kitabında öğrenilen her şeyin artık unutulma vaktinin geldiğini haber verir. *Fuzûlî* bu derste öğrenilenlerin tekrar edilmeden yeni bir sayfa açılmaması ikazında da bulunur. Nitekim aynı hatalara tekrar düşülmemesi için bu ders gözden geçirildikten sonra yeni bir sayfada başka bir harf ile başlangıç yapılmalı ve bundan sonra önceki başlık unutulmalıdır. “Unvan” kelimesinin “isim, san, şöhret” anlamları da düşünüldüğünde kişinin artık kendisi için “beşerî âşık” yerine “ilâhî âşık” unvanını tercih etmesi gerektiğinin de altı çizilir. Ayrıca ikinci mısradaki geçen “harf” kelimesi beytin anahtar kelimelerinden biridir. Tasavvufta *harf*, “Hakk’ın kula hitap ettiği ifade, ilâhî hitap (Uludağ, 2005: 131)”tır. Dolayısıyla *Fuzûlî*’nin ilâhî aşk için yola çıkmış olan kimseye tavsiyesi, açılan yeni sayfada bu ilâhî hitaba kulak verilmesi ve daha önceki itaatsizliklerin unutulması bunlardan çıkarılacak ders ile Hakk yolunda sebat edilmesidir.

Beyitte “ders, harf, varak, meşk, unvan” kelimeleri arasında *tenâsüb* vardır.

7. Beyit

Levh-i hâtır sûret-i cânâna kıl âyîne-veş
Anı yâd it her ne kim yâdında var anı unut

Gönül levhanı sevgilinin resmini aksettirmesi için ayna gibi yap ve yalnızca onu yâd et, hatırında ondan gayri ne varsa hepsini unut.

Bu beyitte ise *Fuzûlî*, âşığın gönlünü “belli bir süreyle sınırlanmış yazı ve takdir (Uludağ, 2005: 229)” anlamına gelen “levh”e teşbih etmiştir. Tasavvufta küllî nefse karşılık gelen “levh” dört türdür: Mahv ve ispattan önceki kaza levhi “akl-ı evvel levhi”, kader levhi olan “levh-i mahfûz”, bu âlemde olan her şeyin şekil, tarz ve miktarıyla üzerine nakşedilmiş olduğu “dünya seması levhi” ve madde âlemindeki şekilleri kabul eden “heyulâ levhi” (Uludağ, 2005: 229). Birinci *levh* âlemin ruhu, ikincisi kalbi, üçüncüsü ise hayali gibidir. Benzer şekilde “ayna” da tasavvufta insan-ı kâmilin kalbinin timsalidir ve Tanrı’nın en mükemmel olarak burada tecelli ettiğine inanılır. Zira Hakk’a nazaran bütün kâinat “ayna” mesabesindedir. Ancak bu aynanın cilası insandır. Tasavvufî inanişâ göre şayet âlem, insan cilası ile

cilalanmamış olsaydı orada Tanrı bu kadar mükemmel tecelli etmezdi (Uludağ, 2005: 56). *Fuzûlî* de burada âşığın daima Hakk'ı zikrederek kalbini mâsivâdan temizlemesini istiyor. Nitekim “fakr” ile dünyaya ait her şey ortadan kaldırıldıktan sonra geriye kalan tek şey “sûret-i cân”, başka bir deyişle “Tanrı”dır. Dolayısıyla *Fuzûlî* bu beytinde Tanrı'nın bol bol zikredilmesini, nitekim kalbin pasının ancak bu yolla silinerek müşahede mertebesine ulaşılabilceğini söyler. O hâlde hâlis âşık mâsivâyı unutmalı, terk etmelidir.

Beyitte “hâtır, yâd, unut” kelimeleri arasında ve “levh, âyine-veş, sûret” kelimeleri arasında iki ayrı *tenâsüb* vardır. Ayrıca *Fuzûlî* bu beytinde “yâd etmek” ve “unutmak” arasında *tezat* kurmuştur.

8. Beyit

Ey Fuzûlî çek melâmet reh-güzârından kadem
Lahza lahza çekdiğün bî-hûde efgânı unut

Ey Fuzûlî! Melâmet yolundan ayağını çek. Bu yolda boş yere her an ettiğün feryat ve figanı unut.

Gazelinin bu son beytinde ise *Fuzûlî*, tecrit ettiği mahlası vasıtasıyla zâtına, melâmet getirecek olan dünya heveslerinden vazgeçmesini nasihat eder. Esasen “kınama, ayıplama, kötüleme, karalama (Uludağ, 2005: 241)” anlamlarına gelen *melâmet* tasavvufta selameti terk etmektir ve kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yolda yürümektir. Bilhassa âşıklar, aşkları uğruna her türlü kınanmayı, hatta aşağılanmayı göze alırlar. *Fuzûlî* de burada halkın gözünde kendisini kötü tanıtacak, herkesin beğenme ve saygısı yerine hor görmesini sağlayacak, başka bir deyişle *melâmet* getirecek dünya heva ve heveslerinden el etek çekmenin artık zamanının geldiğini haber verir ve o güne kadar bu hevesler uğruna ettiği feryat ve figanı da unutmaya gerektiğini nasihat eder. Tasavvufta *figan* “iç hâllerin açığa vurulması, içini dökme, dert yanma (Uludağ, 2005: 138)” anlamlarına gelir. Bunun yanında *lahz* ise tasavvufta “kendisine âşikâr olsun diye kalbin gaybıla ilgili hususlara yönelmesi (Uludağ, 2005: 226)” demektir. O hâlde *Fuzûlî* defalarca gönül yolculuğunda gaybın peşine düşmüş ve yaşadığı ruh hâllerini açığa vurmuş, dert yanmıştır. Nitekim bu gazeli de bunun bir neticesi olan bir hâlleşmedir. Artık sırları âşikâr etmeden ve nefsanî arzulara yenik düşmeden yoluna devam edebilmeyi isteyen *Fuzûlî*,

bu başarının anahtarı olarak da gazel boyunca tekrar tekrar vurguladığı “mâsivâ”dan geçmeyi gösterir.

Sonuç

Bilim insanları, insan beyninin yalnızca bilgileri depolamakla görevli değil, aynı zamanda unutmaktan da sorumlu olması nedeniyle düzgün mental fonksiyona sahip olabilmek için “unutma”nın gerekli bir süreç olduğunu vurgulamaktadırlar. Nitekim “unutma” sayesinde depolanan gereksiz bilgi silinir ve sinir sistemi gelişebilirliğini korur. Bu sürecin engellenmesi ise ciddi ruhsal bozukluklara sebep olabilir (Yavuz, 2016). Zira “insan nıyan ile mâlûdür”. Bir aşk ve ıstırap şairi olan *Fuzûlî* de âşığın en zor imtihanı olan “unutmak” üzerine odaklandığı bu gazelinde, daha çok tasavvuf yolundaki ilâhî âşığa nasihat eder. Aşağıda *Fuzûlî*’nin, gazelin redifi vasıtasıyla odaklandığı “unutmak” temasının beyitlerde ele alınışı tablolştırılmıştır. Buna göre, gazelde kendisinden unutulması istenen kimse “âşık” ya da tecrit edilmiş “gönül”dür. Âşıktan unutulması beklenen hususlar zahirî mânâda genellikle beşerî sevgilinin güzellik unsurları veya sevgiliden başka her şeydir. Ancak tasavvufî açıdan bakıldığında ise asıl unutulması beklenen şeyin “mâsivâ” olduğu görülmektedir. Kısacası *Fuzûlî* bu gazelinde Tanrı’dan başka her şeyden vazgeçmeyi, maddî, dünyevî ve nefsanî arzuların unutulması için ilâhî olana yönelmek için yepyeni bir sayfa açmanın vaktinin geldiğini söyler. Başka bir deyişle “umut”un bittiği yerde “unut” başlar; *Fuzûlî* de beşerî ve maddî aşka dair umutları tükenmiş olan âşık için “unut”ma vaktinin geldiğini ve bundan böyle ilâhî aşk makamına yönelmenin gerektiğini vurgular. Burada “unutma” geçmiş ve yaşananları silerek değil, yaşanan anın ortaya çıkardığı zıtlıkları kabullenip elde edilen tecrübeyi basamak olarak kullanmakla gerçekleşir. Nitekim beşerî aşk, ilâhî aşka ulaşmada bir basamak olarak kabul edilir.

BEYİTLER	Unutması Beklenen	Unutulması İstenen (Zâhirî)	Unutulması İstenen (Tasavvufî)
1. Beyit 1. M.	gönül	sevgilinin lal taşı gibi dudağı	mâsivâ
1. Beyit 2. M.	gönül	ana rahminden içilen kan	maddî ve nefsanî arzular
2. Beyit	âşık	gülen yüz ile perişan saçlar	mâsivâ
3. Beyit	âşık	nazlı sevgilinin boyu ve açılmış gül yaprağı gibi yanağı	mâsivâ
4. Beyit	âşık	sultanın sarayında itibar ve rütbe sahibi olma	maddî ve nefsanî arzular
5. Beyit	fakr saadetine ermiş olan âşık	zindan ve esaret zinciri	mâsivâ
6. Beyit	âşık	itaatsizlik dersinin kitabının yeni açılan sayfasından önceki başlığı	isyan ve itaatsizlik sonucu işlenen hata ve günahlar
7. Beyit	âşık	sevgiliden başka hatırdan olan her şey	mâsivâ
8. Beyit	âşık	her an edilen feryat ve figan	iç hâli açığa vurup dert yanma

Kaynakça

- Fuzûlî. (2012). *Türkçe Dîvân*. haz. Prof. Dr. İsmail Parlatur. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Göksel, N. *Unutma, Parodi ve İroni*. Erişim Tarihi: 20.05.2016, <http://www.flfsdergisi.com/sayil/131-140.pdf>
- Kortantamer, T. (1982). Türk Şiirinde Ses Konusunda ve Ses Gelişmesinin Devamlılığı Üzerine Genel Bazı Düşünceler-I. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. Sayı (1). 71-83.
- Kurnaz, C. (1997). Dîvân Şiirinde Belge Redifler. *Dîvân Edebiyatı Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları. 265-276.

- Mazioğlu, H. (1997). *Fuzûlî Üzerine Makaleler*. Ankara: TDK Yayınları.
Tarlan, A. N. (2005). *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları.
Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
Yavuz, M. (2016). Hatırlamak mı Zor, Unutmak mı? (Beyin Anıları Nasıl Ayırıştırıyor?). Erişim Tarihi: 26.05.2016.
<http://www.ntv.com.tr/saglik/hatirlamak-mi-zor-unutmak-mi-beyin-anilari-nasil-ayristiriyor,UEFwcpOlikia4L8ZOvIhWg>

Sempozyum Web Sitesi Yönetim Paneli İncelemesi*

Yrd. Doç. Dr. Sayım AKTAY

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,

Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı

sayimaktay@mu.edu.tr

Öz

Sempozyumlarda kullanıcılarla etkileşime geçmek ve bildirilerin gönderilmesi, düzenlenmesi, güncellenmesi ya da silinmesi gibi süreçler için farklı yollar izlenmektedir. Bu çalışmanın amacı, 15. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu bağlamında gerçekleştirilmiş olan sempozyum web sitesi yönetim panelinin incelenmesidir. Araştırma nitel bir çalışma olup veri toplama aracı olarak doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Yönetim panelinin yazar, hakem, editör ve yönetici olarak dört yetki düzeyinden oluştuğu görülmektedir. Yönetim panelinde bildiri yollama, hakem havuzu, hakemlik yapma ve editörlük işlemlerinin yanı sıra, çalıştay yönetimi, otomatik katılım ücreti ödeme, bildirim ve mesajlaşma sistemi bulunmaktadır. Ayrıca, sempozyumda yollanan bilgileri ve kayıtlı katılımcıları değişik parametrelerle analiz, ödeme takip, belge ve yaka kartı yazdırma, tam metin yükleme ve özet kitapçığı basma gibi özellikler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sempozyum Web Sitesi, Sempozyum Yönetim Paneli, Sempozyum Yönetimi

Analysis of a Symposium Website Admin Panel

Abstract

At symposiums, notifications are monitored in any number ways via their interaction with participants in terms of their being forwarded, edited, updated, and removed, etc. The aim of this study is to examine the website admin panel that was put together for the 15th International Classroom Teacher Training Symposium. The research was qualitative and employed document analysis as a means of data collection. The admin panel's four authority groups—writers, reviewers, editors, and administrators—are observed. Within the admin panel, notification forwarding, the administration pools, administration and editorial duties, alongside workshop management, automatic

* Bu çalışma 15. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

payment for participation, as well as notification and messaging systems are found. There was also multi-parameter analysis done of forwarded information and registered users, following payments, the recording of information and nametags, uploading full documents, and the printing of summary manuals.

Key words: Symposium website, Symposium admin panel, Symposium administration

Giriş

Sempozyum, antik Yunanca bir kelime olup birlikte içme ve parti anlamını ifade ederken (Garnsey, 1999: 129) günümüzde bilgi şöleni olarak ifade edilmekte ve “belli bir konuda çeşitli konuşmacıların katılımıyla düzenlenen bilimsel toplantı” (TDK, 2016) olarak tanımlanmaktadır. Sempozyum daha bilimsel bir ifade ile belirli bir konuda uzmanların tartıştığı formal bir toplantı ve belirli bir konudaki makaleler bütünü olarak ifade edilebilir (Merriam-Webster, 2016). Sempozyumları ayıran genel özellikler konuşmacı sayısının genellikle 3 ile 6 arasında sınırlı olması, konuların sanat, bilim ve fikir alanlarından seçilmesi, konuşmacıların bir konunun farklı boyutları hakkında bilgi vermesi, bir konuyu olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirip çözüm önerileri üretilmesi, konuşmacıların alanında uzman kişilerden oluşması ve yapılacak konuşmaların birbirini tamamlayan bir yapıda organize edilmesidir (Erdemir, Ayvazoğlu ve Akıllı, 2014: 98).

Sempozyumlar belirlenmiş olan bir tema etrafında oluşturulurlar ve bildiri çağrısı yapıp genellikle bir web sitesi üzerinden iletişim kurulur. Tüm özetler gönderildiği zaman, yollanmış olan bildirimler sempozyuma ait olan bilimsel bir kurul tarafından sempozyuma uygun olup olmadığı ve uygun yeterlikte olup olmadığı bakımından incelenir. Ayrıca bildirimler sempozyumdaki temalardaki yoğunluk, bildirimleri sunacak tanınmış kişilerin olması gibi nedenlerle de düzenlemelere gidilebilir (Andlauer, Obradors-Tarrago, Holt ve Moussaoui, 2016). Sempozyumlar geniş katılımlı ve alandan gelen uzmanlar tarafından gerçekleştirildiği için birçok noktanın dikkat edildiği organizasyonlar gerektirmektedir. Zaman ve kaynakların organizasyonu, akademik ve yönetsel yardım alma, bütçenin düzenlenmesi ve düzenleme kurulu oluşturulması, sempozyum boyutunda teknolojinin entegrasyonu ve katılım ücretlerinin alınması gibi noktalar akademik etkinlik organizasyonlarında önemli görülmektedir (Lucey, 2014).

Sempozyumlar günümüzde Türkiyede de bilgi alışverişi için tercih edilen etkinliklerinden biridir. Türkiye’de ve dünyada gerçekleştirilmekte olan eğitsel sempozyumlar farklı kurum ve kuruluşlar tarafından düzenlenmekte ve organize edilmektedir. Bu sempozyumlarda kullanıcılarla etkileşime geçmek ve

bildirilerin gönderilmesi, düzenlenmesi, güncellenmesi ya da silinmesi gibi süreçler için farklı yollar izlenmektedir. Bu izlenen yollardan biri sempozyum bildirilerinin gönderilmesi ve diğer süreçleri için eposta vb. yolları tercih etmeleridir.

Akademik etkinliklerde etkinliğin organizasyonu, bildirilerin alınması ve organizasyonu, bildirilerin hakemlere yönlendirilmesi ya da oturumların ayarlanması gibi boyutlarda teknoloji desteğinden yararlanılması önemli yararlar sağlamaktadır (Lucey, 2014). Sempozyum boyutunda bildirilerin yollandığı sempozyum etkinlikleri, kişi sayısı ve bildiri sayısının artması doğrultusunda giderek kontrolü zorlaşmakta ve işgücü de artmaktadır. Ayrıca, sempozyumu organize eden kişiler bu bildirileri bulma, düzenleme ya da tasnif etme gibi boyutlarda zorlanabilmektedir. Bu bağlamda, sempozyum katılımcılarının bildirilerini kolaylıkla yükleyebilecekleri, gerektiğinde güncelleyebilecekleri sempozyum web sitesi yönetim panelinin kullanılması bir gereksinim haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi tarafından düzenlenen 15. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu (USOS 2016) bağlamında gerçekleştirilmiş olan sempozyum web sitesi yönetim panelinin incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorular incelenmiştir:

- Sempozyum web sitesi yönetim panelinin teknik özellikleri nasıldır?
- Sempozyum web sitesi yönetim panelinin yazar bölümü nasıldır?
- Sempozyum web sitesi yönetim panelinin hakem bölümü nasıldır?
- Sempozyum web sitesi yönetim panelinin editör bölümü nasıldır?
- Sempozyum web sitesi yönetim panelinin yönetici bölümü nasıldır?

Yöntem

Araştırma Deseni

Sempozyum web sitesi yönetim panelinin incelenmesini amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma modeli benimsenmiştir. Nitel araştırma (Tavşancıl ve Aslan, 2001: ?; Yıldırım ve Şimşek, 2006: 39), gözlem ve görüşme gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma yöntemidir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi, dergi, günlük, öğrenci ve öğretmen kayıtları, fotoğraflar ya da çizimler gibi dokümanların analiz edilmesidir. Gözlem ya da

görüşme gibi veriler katılımcıların kendilerini göstermek istedikleri biçimde göstermesi gibi nedenlerle değişebilmesine karşın, doküman analizinde kesin bir doğruluk vardır (Grady, 1998: 24). Sempozyum web sitesi yönetim paneli doküman analizi tekniği ile incelenerek veriler sistematik bir biçimde sunulmuştur.

Bulgular

Bulgular ve yorumların sunulmasında araştırmanın amaçlarına uygun olarak sistematik bir biçimde verilmeye çalışılmıştır. Bulgular ve yorumlar bölümünde, sempozyum web sitesi yönetim paneli teknik bilgileri, genel/yazar bölümü, hakem bölümü, editör bölümü ve yönetici bölümü tanıtılmıştır.

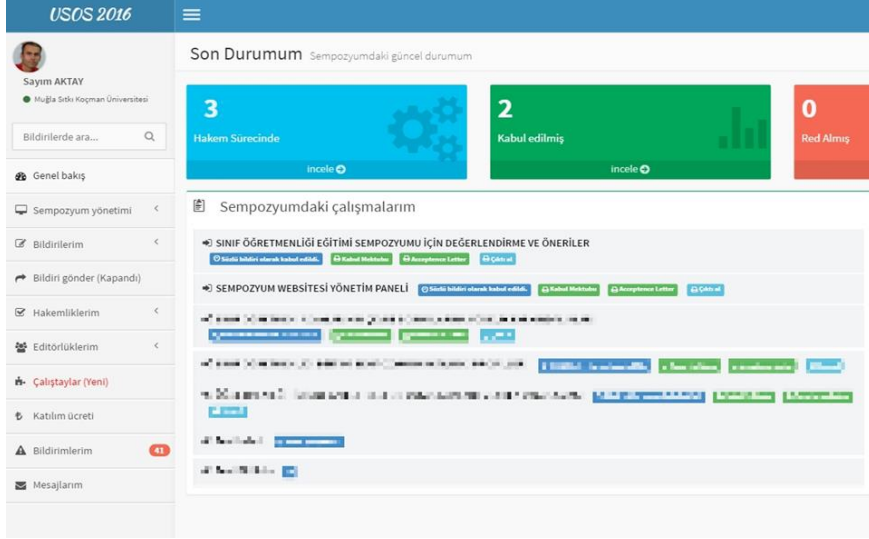
Teknik özellikler

Sempozyum yönetim panelinin oluşturulmasında, özellikle web geliştirme için uygun olan genel amaçlı popüler bir betik dili olan (Php, 2016) PHP dili ve dünyadaki en çok kullanılan açık kaynak kodlu veri tabanı yönetimi (MySQL, 2016) olan MySQL kullanılmıştır. Yönetim paneli, açık kaynak kodlu ücretsiz ve mobil kullanıcı dostu bir HTML, CSS ve javascript framework (Bootstrap, 2016) olan Bootstrap ile ücretsiz bir yönetim paneli teması olan (GitHub, 2016) AdminLTE altyapısı üzerine kurulmuştur. Yönetim panelinin genelinde kullanım kolaylığı için sayfayı yeniden yüklemeye gerek kalmadan sayfada değişiklikler yapmayı sağlayan AJAX kullanılmıştır. Yönetim panelinde yazar, hakem, editör ve yönetici olmak üzere dört düzeyli yetkilendirme sistemi bulunmaktadır.

Genel/Yazar bölümü

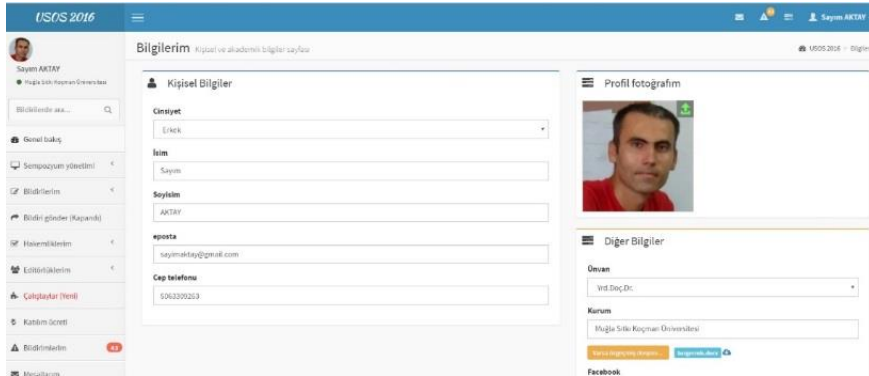
Yazarlara ait olan bölüm, en düşük yetkilendirme sistemine sahip olan ve herkesin ulaşabildiği alanlardır. Bildiri yollama, kişisel bilgileri güncelleme gibi alanlar herkes tarafından ulaşılabilir. Kullanıcı kaydı oluşturulurken, isim soyisim, eposta adresi ve cep telefonu bilgileri istenmekte ve bir şifre belirlenmektedir. Yönetim paneline giriş yapılırken ise kayıt olurken kullanılmış olan kullanıcı adı ve şifre kullanılmaktadır. Ayrıca, şifre unutulmuş ise şifre hatırlat bölümüne bu bölümden ulaşılabilir ve şifre tekrar edinilebilmektedir. Yazarların yetki alanında bulunan menüler *genel bakış, bildirilerim, bildiri gönder, çalıştaylar, katılım ücreti, kişisel bilgiler, bildirimlerim ve mesajlardır*. Aşağıda ise genel bakış ekranı yer almaktadır.

Şekil 1. Yönetim paneli genel bakış ekranı

Sempozyum yönetim paneline giriş yapıldığında *genel bakış* sayfasına yönlendirilmektedir. Kullanıcı panelinin ana sayfasında sempozyumdaki çalışmalar ve bu çalışmaların ne durumda oldukları görülebilmektedir. İlgili çalışmaların altında kabul mektubu ve çıktı alabilme seçenekleri bulunmaktadır. Ayrıca sol alandaki menü panelinde ise yazarların kullanabilecekleri sayfalar yer almaktadır.

Şekil 2. Yönetim paneli kişisel bilgiler ekranı

Sağ üst köşede yer alan yazar ismi ya da sol üstte bulunan yazar bilgilerine tıklayarak ulaşılabilen *kişisel bilgiler* sayfasında cinsiyet, unvan, kurum ya da sosyal ağ bilgileri gibi içeriklerin girilebildiği görülmektedir. Ayrıca yazarlar kendilerine ait bir profil fotoğrafı ekleyebilmektedir.

Yazarlar *bildirilerim* bölümünden daha önce göndermiş oldukları bildirimleri *hakem sürecinde*, *kabul edilmiş* ya da *ret almış* menüleri altından detaylı olarak görebilmektedir. Bildirilerin yanında kabul mektubu ve çıktı alma gibi seçenekler de bulunmaktadır. Bu alandaki bildiri başlıklarına tıklayarak detaya ulaşılabilir. Yazarlar *bildiri gönder* bölümünden yeni bildiri gönderebilmektedir. Yazarlar bu alandan hangi alana göndereceklerini seçebilmekte ve bildirinin sözlü ya da poster olmasını tercih edebilmektedir. Ayrıca, bildiri başlığı, bildiri özeti, anahtar sözcükler girilebilmektedir. Yazar bilgilerinin eklenmesi ve sıralamalarının değiştirilmesi yine bu sayfadan yapılmaktadır. Bildiri gönder sayfasının görüntüsü Şekil 3'te görülmektedir.

Şekil 3. Yönetim paneli bildiri yollama ekranı

Bildiri gönder Sempozyumda bildiri gönder USOS 2016 > Bildiri gönder

Bildiri bilgileri

Bildiri türü / Sunum tercihi
Sözlü bildiri

Bildirinin alanı
Başarılı Eğitim Uygulamaları

Bildirinin başlığı
Başlık

Bildirinin özeti (En az 200 en fazla 500 sözcük)
Bildiri özeti

Kalan sözcük: 200

En az 3, en fazla 5 anahtar sözcük (Virgül veya Enter ile ayırınız)

eğitim x teknoloji x

Yazar bilgileri ve sıralaması

Sıralamayı değiştirmek için yazan tutup sürükleyiniz.

Yazar adı soyadı
Sayım AKTAY

Kurum
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

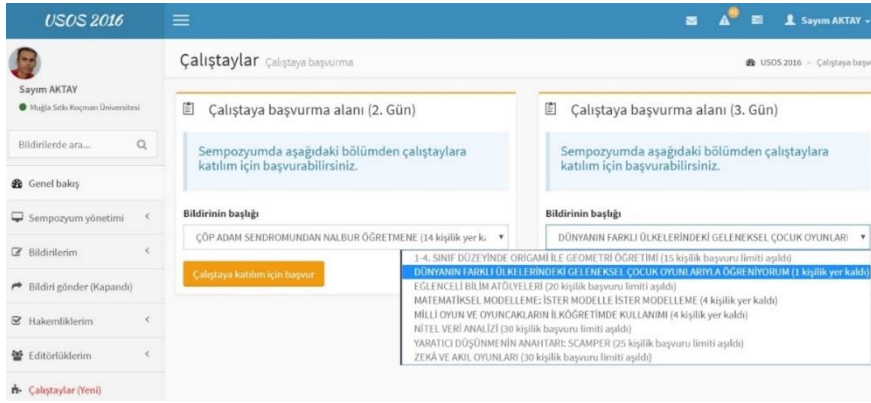
✓ İletişim kurulacak yazar

Yeni yazar ekle

Yönetim panelinde bulunan bir diğer menü *çalıştaylar* menüsüdür. *Çalıştaylar* bölümünden, eğer bulunuyorsa çalıştaylara başvuru

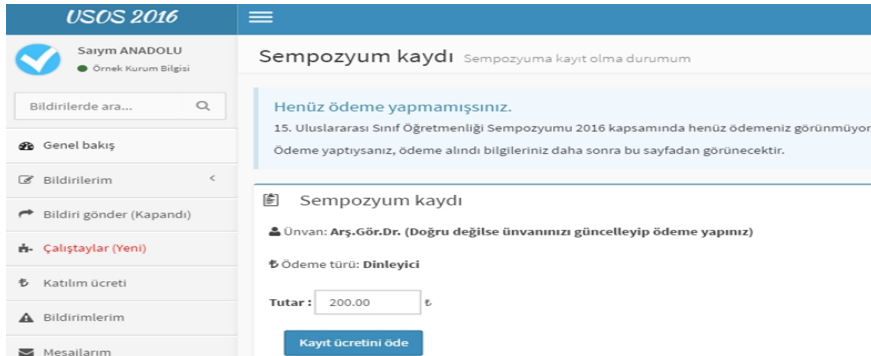
yapılabilmektedir. Ayrıca çalıştayların kontenjanları ve kaç kişilik yer kaldığı görülebilmektedir. Yapılmış olan çalıştay başvuruları gerekirse iptal edilebilmektedir. Çalıştaylar menüsüne ilişkin görsel Şekil 4'te görülmektedir:

Şekil 4. Yönetim paneli çalıştaylar ekranı

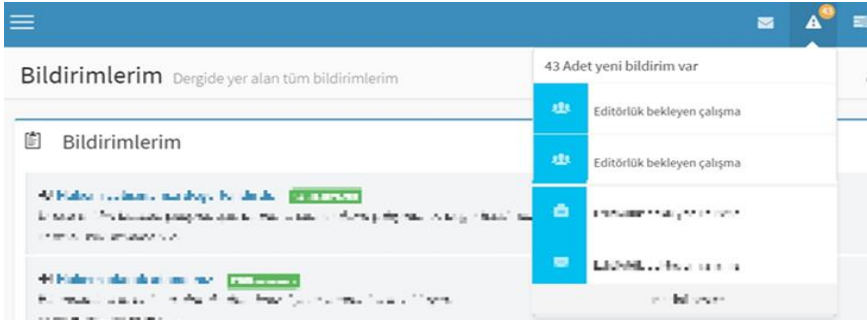
Yönetim panelinde yazarların ulaşabildiği bir diğer menü *katılım ücreti* menüsüdür. Sempozyum yönetim paneli üzerindeki bu bölümden sempozyum kaydı yapılabilmektedir. Sempozyuma kayıtlı olan kişinin bilgileri otomatik olarak alınarak o kişinin ödemesi gereken kayıt ücreti sunulmaktadır. Kayıt ücreti online olarak ödendiği zaman kişiye ait “Ödendi belgesi” bu sayfada görünmekte ve indirilebilmektedir. Katılım ücreti menüsüne ilişkin görsel Şekil 5'te yer almaktadır:

Şekil 5. Yönetim paneli katılım ücreti ödeme ekranı

Sempozyum yönetim panelinde bildirim sisteminin yer aldığı *bildirimlerim* menüsü bulunmaktadır. Sempozyuma kayıtlı bulunan kullanıcılar sempozyumdaki bildirimleri bu panel üzerinden takip edebilmektedir. Okunmayan bildirimler sayfanın üstünde yer almaktadır. Ayrıca, toplamda kaç bildirim olduğu ve bu bildirimlerin konusu görülebilmektedir. Bildirimlere ilişkin görsel Şekil 6’da yer almaktadır:

Şekil 6. Yönetim paneli katılım ücreti ödeme ekranı

Hakem bölümü

Sempozyum yönetim panelinde hakemlik bölümüne *hakemliklerim* menüsü üzerinden girildiği görülmektedir. Hakemlik bölümü incelendiği zaman, *onay bekleyen*, *aktif* ve *tamamlanmış* hakemlik bölümleri olduğu görülmektedir. Onay bekleyen hakemlik önerileri onay bekleyen menüsünde, devam eden hakemlikler aktif hakemlik bölümünde, tamamlanmış olan hakemlik işlemleri ise tamamlanmış menüsünde görülebilmektedir. Hakemlik bölümüne ilişkin görsel aşağıda görülmektedir:

Şekil 7. Yönetim paneli hakemlik ekranları

Yukarıdaki resimler incelendiğinde, hakemlik onayı verilirken, bildiri detaylarını görmek ve ona göre karar vermek olanaklıdır. Gönderilmiş olan bildiriye ilişkin hakem onayı verildiği takdirde değerlendirme sayfası aktif olmaktadır. Değerlendirme sayfasında bildirilerin değerlendirilebildiği birtakım kriterler yer almaktadır. Bu kriterlere göre değerlendirme yapıldığında hakemlik süreci tamamlanmaktadır.

Editör bölümü

Editörlük bölümü incelendiği zaman, *aktif editörlükler*, *hakem yönetimi*, *hakem havuzu* ve *tamamlanmış editörlükler* bölümlerinden oluştuğu görülmektedir. Aktif editörlük alanında editörlük ataması bekleyen, editöre sahip olan ve hakem sürecine ilişkin işlem bekleyen, hakem süreci tamamlanıp özet kitapçığına aktarılma işlemi yapılan alanlar bulunmaktadır. Hakem yönetimi bölümünde editörün editörlük görevi olarak kabul etmiş olduğu çalışmalara ilişkin hakem atama/silme gibi işlemleri yapabileceği alan bulunmaktadır. Hakem havuzunda editör yetkili olduğu alanlara ait hakem havuzlarına hakem ekleyip çıkarabilmektedir. Tamamlanmış editörlükler bölümünde ise daha önce editörün yönetiminde tamamlanmış olan çalışmalar yer almaktadır. Hakem raporu tamamlanması sonrasında bildiriye ilişkin olarak sözlü ya da poster kararı verme ile kabul ya da ret durumunun belirlenmesine ilişkin ekran görüntüsü Şekil 8’de görülmektedir:

Şekil 8. Yönetim paneli editörlük ekranı

Hakem raporları

Örnek Bildiri başlıklı çalışmanın hakem raporları aşağıda yer almaktadır.

Yrd.Doç.Dr. Sayım AKTAY

Hakem kararı: Bildiri iyi derecede, kabul edilebilir.
10 puan üzerinden 5.33 puan.

Makaleye ilişkin son kararı seçin -

Sözlü bildiri olarak kabul edilsin

Poster bildiri olarak kabul edilsin

Öneriler uygulanarak yeniden yollansın

Bildiri reddedilsin

Kapat

Yönetici bölümü

Yönetici bölümüne, sempozyum yönetimi alanından giriş yapılmaktadır. Yönetici bölümünde, *sempozyumda son durum*, *yollanan bildirimler*, *kayıtlı kullanıcılar*, *ödemeler*, *düzeltilmeler*, *belge yazdır*, *yaka kartı yazdır*, *çalıştay başvuruları*, *tam metin yüklemeler* ve *sempozyum ayarları* menüleri bulunmaktadır. Sempozyum yönetim panelinin sempozyum yönetimi menüsüne ilişkin görsel Şekil 9'da görülmektedir:

Şekil 9. Yönetim paneli yönetici ekranı

Bu bölümde, sempozyumda son yollanan bildirimlerin ve toplam kaç bildirim görülebildiği, sempozyumda yükleme ya da hakeme yollama gibi aktivitelerin takip edilebildiği, sempozyum ziyaretçilerinin ve son kaydolmuş kullanıcıların görülüp incelenebildiği *sempozyumda son durum* menüsü yer almaktadır. Yollanan tüm bildirimlerin ya da yalnızca kabul edilen bildirimlerin yanı sıra özet kitapçığının çıktısının da bu sayfanın alınabildiği görülmektedir. *Yollanan bildirimler* menüsünden son yollanan bildirimlerin yanı sıra, tüm bildirim alanlarına göre, kayıt yapılmamış durumuna göre ve sözlü ya da poster kabul edilme durumuna göre incelenebilmektedir. Ayrıca, kayıtlı kullanıcılar toplam gönderdikleri bildiri sayısına göre analiz edilebilmektedir. *Kayıtlı kullanıcılar* menüsünde ise kayıtlı kullanıcılara harf sırasına göre, kayıt tarihine göre ve bildiri yollayıp yollamama durumuna göre bakılabilmektedir. Ayrıca, kayıtlı kullanıcılar ünvanlarına ve kurumlarına göre gruplandırılmış olarak görülebilmektedir.

Ödemeler menüsünden, ödeme yapmış olan kullanıcılar unvanı ve ödeme yapmış oldukları miktar ile görülebilmekte ve ödeme yapmayan katılımcılar ile

dinleyiciler de ayrı ayrı analiz edilebilmektedir. Otomatik yöntemden farklı bir biçimde ödeme yapan kullanıcıların durumları buradan fiyat girilerek para ödemiş olarak değiştirilebilmektedir. Bunun yanı sıra, ödeme yapılmamış ve sunulamayacak olan bildirimler alanlarına göre gruplandırılarak görülebilmektedir. *Düzeltilmeler* menüsünden, kurum bilgilerindeki ve kişi bilgilerindeki yanlışlıklar düzeltilenmektedir. *Belge yazdır* menüsünden sempozyum kapsamında verilecek olan katılım ya da teşekkür belgesi gibi belgeler otomatik olarak oluşturulabilmekte ve kaydedilebilmektedir. *Yaka kartı yazdır* menüsünden ise bilim kurulu ya da düzenleme kurulu gibi yaka kartı belgeleri otomatik olarak oluşturulup kaydedilebilmektedir.

Çalıştay başvuruları menüsü incelendiğinde, oluşturulmuş ise çalıştaylara kaç kişinin başvurduğu ve limitlerinin dolmasına ne kadar kaldığı görülebilmektedir. Ayrıca başvuru yapan kişinin bilgilerine de ulaşılabilir. *Tam metin yüklemeler* bölümünde ise tam metin bildiri olarak yüklenen bildirimler, oluşturulmuş ise dergiler bazında ya da alanlarına göre gruplanarak kolayca incelenebilmektedir. Son olarak *sempozyum ayarları* sayfasından sempozyumun adı, linki, logosu, bildiri gönderiminin başlangıç ve bitiş tarihleri gibi ayarlar gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca, bildiri gönderme ya da çekmenin aktif veya pasif yapılması, hakem ve editör yetkilerinin belirlenmesi de bu sayfadan kontrol edilmektedir.

Sonuç

Sempozyum web sitesi yönetim paneli incelendiğinde PHP ve MySQL altyapısını kullandığı görülmektedir. Ayrıca, Bootstrap frameworkü ve Ajax teknolojileri de kullanılmıştır. Sempozyum web sitesi yönetim panelinde yazar, hakem, editör ve yönetici olmak üzere dört basamaklı bir yetkilendirme sistemi kullanılmıştır. Yazar bölümünde, bildiri gönderme, yazar tarafından yollanan bildirimleri görebilme, kişisel bilgileri düzenleyebilme gibi etkinlikler gerçekleştirilebilmektedir. Sempozyum katılımcıları ayrıca bildiri güncelleme ve silme, tam metin bildiri yükleme ya da bildiriye geri çekme gibi işlemlerini kolaylıkla yapabilmekte, bildirimlerinin hakem süreci vb. hangi aşamada olduklarını görebilmektedir. Hakem bölümünde, hakem havuzunda yer alarak hakemlik başvurusunda bulunulan hakemler kendilerine gelen hakemlik davetlerini görebilmekte, kabul ederlerse hakemlik işlemlerini gerçekleştirebilmektedir. Editörlük bölümünde ise, editörler editörü oldukları hakem havuzlarını kontrol ederek hakemleri ekleyip çıkarabilmekte, çalışmalarda hakemlik görevi üstlenerek hakem atama, çalışmaya ilişkin son

kararı verme vb. işlemleri gerçekleştirebilmektedir. Bildirilerin alınması ya da hakemlere yönlendirilmesi gibi süreçlerin bir akademik etkinlik düzenleme aracı ile yapılmasının büyük kolaylık sağlayacağı (Lucey, 2014) düşünüldüğünde, ilgili sempozyum web sitesi yönetim panelinin birçok boyutta yarar sağladığı görülmektedir.

Yönetici bölümü incelendiğinde, sempozyumu düzenleyen kişilerin yönetim paneli üzerinden yüklenmiş olan bildirilerin toplam ne kadar olduğunu, hangi alanlara ne kadar bildiri yüklendiğini ve bu alanlardaki bildirimleri görüp inceleyebildiği görülmektedir. Ayrıca kaydolan katılımcıları kolaylıkla görmek, harf, kayıt tarihi ya da gönderdikleri bildiri sayısı gibi özelliklere göre sıralamak da olanaklıdır. Kaydolan kullanıcılara ait bilgileri hızlıca düzeltmek ve güncellemek, sempozyuma yapılmış olan ödemeleri sistematik olarak görmek ve takip etmek yönetici bölümündeki diğer özelliklerdir. Bilimsel sempozyum programının oluşturulması ve bu programın katılımcıların ihtiyaçlarına göre organize edilmesi gibi boyutlarda sempozyum düzenleyicilerinin zorlanabilmesi (Andlauer, Obradors-Tarrago, Holt ve Moussaoui, 2016) yönetim panelinin bu tür zorlukları aşmak için kolaylaştırıcı bir rol üstlenebildiği anlamına gelebilir.

Ayrıca yönetici bölümünden sempozyum belgesi ya da yaka kartı yazdırmak ve çalıştay başvurularını kontrol etmek olanaklıdır. Tam metin yükleme yapılan bildirimleri alanlarına ve tercih edilen dergilere göre görmek, yönetim paneli üzerinden editör ve hakem ataması yapmak da olanaklıdır. Tüm bunların yanı sıra, sempozyum ayarları alanından sempozyumun adı, linki, logosu, bildiri gönderiminin başlangıç ve bitiş tarihleri gibi ayarlar gerçekleştirilebilmektedir. Yönetim paneli üzerinden ödemelerin otomatik gerçekleştirilebilmesi ve otomatik ödeme yapmayanların ödemelerini manuel olarak girmek de olanaklıdır. Sempozyum katılımcılarının (McCloskey, 2000: ?) katılım ücreti ya da davetiye gibi noktalarda sorunlar yaşamaması nedeniyle oluşan olumsuz deneyimlerin yönetim paneli kullanılarak azaltılabileceği varsayılabilir.

Sempozyum web sitesi yönetim paneli incelendiğinde, sempozyumun iş yükü boyutunda birçok kolaylık sağladığı ve bildiri ile iletişim gibi süreçleri kolaylaştırdığı görülmektedir. Alanyazın incelendiğinde, sempozyum web sitesi yönetimi boyutunda geliştirilmiş çalışmaların az olduğu görülmektedir. Sempozyum web sitesi yönetim paneli, Kaleci, Özhan ve Akkuş (2015: 7) tarafından, kurslara katılan kursiyerleri değerlendirme ve seçmeye yönelik hazırlanmış olan web tabanlı bir yazılım kullanımı yoluyla kurs öncesinde kursa daha yatkın kursiyerlerin seçilmesinin sağlanması ve kursun daha aktif

işlenmesinin sağlanması gibi sonuçlar bakımından işlevsellik ve kolaylık boyutlarıyla paralellik göstermektedir.

Kaynakça

- Andlauer, O., Obradors-Tarrago, C., Holt, C. ve Moussaoui, D. (2016). How to organize and manage scientific meetings. Andrea Fiorillo, Umberto Volpe, Dinesh Bhugra (Ed.) *Psychiatry in Practice: Education, Experience, and Expertise*. Oxford University Press: United Kingdom.
- Erdemir, S., Ayvazoğlu, C. ve Akıllı, V. (2014). *Dil ve Anlatım Yardımcı Cep Kitabı*. Mısra Yayıncılık: İstanbul.
- Garnsey, P. (2002). *Food and Society in Classical Antiquity*. Cambridge University Press: UK.
- GitHub (2016). *GitHub - almasaeed2010/AdminLTE: AdminLTE - Free Premium Admin control Panel Theme That Is Based On Bootstrap 3.x*. <https://github.com/almasaeed2010/AdminLTE> adresinden 12.09.2016 tarihinde alınmıştır.
- Grady, M. P. (1998). *Qualitative and Action Research: A Practitioner Handbook*. Phi Delta Kappa International Publication: USA.
- Kaleci, D., Özhan, U. ve Akkuş, İ. (2015). Online Değerlendirme Sistemi: 17. Akademik Bilişim Sempozyumu Örneği. *17. Akademik Bilişim Konferansı*, Eskişehir.
- Lucey, B. (2014). *How to organise an academic conference – 10 tips*. <https://www.theguardian.com/higher-education-network/blog/2014/jan/17/how-to-organise-academic-conference> adresinden 21.08.2016 tarihinde alınmıştır.
- McCloskey, D. N. (2000). *How to be Human: though an Economist*. The University of Michigan Press: United States of America.
- Merriam-Webster (2016). *Simple Definition of symposium*. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/symposium> adresinden 11.09.2016 tarihinde alınmıştır.
- MySQL (2016). *About MySQL*. <https://www.mysql.com/about/> adresinden 12.09.2016 tarihinde alınmıştır.
- Php (2016). *PHP: Hypertext Preprocessor*. <https://secure.php.net/> adresinden 12.09.2016 tarihinde alınmıştır.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*.

İstanbul: Epsilon Yayınevi.

TDK (2016). *Bilgi şöleni*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57f86147efd0d3.44399304 adresinden 10.09.2016 tarihinde alınmıştır.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Kitabevi.

Türk Kozmoloji Anlayışının Kültürel Yansımaları Mihrimah Sultan Külliyesi Örneği

Doç. Dr. Metin ARIKAN

Dokuz Eylül Üniversitesi,

Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü

metinuluborlu@yahoo.com

Dr. Gülcan KIZILÖZEN

ggulcangulmez@gmail.com

Öz

Mimar Sinan'ın (1489?-1588) Kanuni Sultan Süleyman'ın (1495-1566) kızı Mihrimah Sultan (1522-1578) için İstanbul boğazının iki yakasında inşa ettiği külliye, mimarî görkemlerinin yanı sıra mimarın duygusal dünyasının bir yansıması olması iddialarıyla da gündeme gelmiştir. Bu yargı, temelinde doğru olmakla beraber, kanaatimizce düşülen hata, dillendirilen duygu dünyasının kökenidir. Mimar Sinan'ın Mihrimah Sultana âşık olmasıyla ilgili şehir efsanesinin çürütülmesiyle yetinilmeyen çalışmada ayrıca güneş ve ayın, yani Mihrimahın, Türk devletine, Türk hükümdarına sembol olarak seçilmesi ve asırlarca korunması da anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mihrimah Sultan Külliyesi, Türk Kozmolojisi, Mimar Sinan, Kün-Ay (Mihr ü Mah), Göstergelerarasılık

Culturel Reflections of Turkic Cosmolgy Mihrimah Sultan Complex Sample

Abstract

The complexes that Sinan has built for Mihrimah Sultan, daughter of Kanunî Sultan Süleyman, on both shores of Bosphorus on XVI th century, besides its architectural magnificence comes into question with claims of being a reflection of his emotional sphere. Though this statement is mainly correct, we claim that there has been a mistake on the roots of this emotional sphere. In this paper we assert that these roots are not in a so called love directed to a woman, rather it's a reflection of internalization of the Turkish cultural sphere to which Sinan the Architecture has belonged.

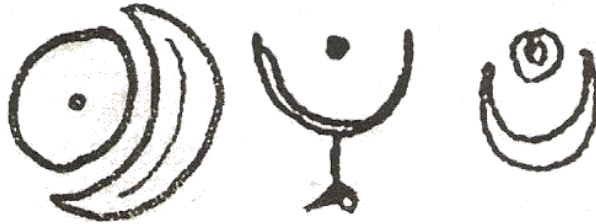
Key words: Mihrimah Sultan Complex, Turkic Cosmology, Sinan the Architecture, Kün-Ay (Mihr ü Mah), Intersemiotics.

Mimar Sinan'ın Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultana âşık olup onunla evlenmek istediği, arzusunu gerçekleştiremeyince de aşkını, Mihrimah Sultan için inşa ettiği iki cami vesilesiyle ölümsüzleştirdiği dillendirilmiş ve bu anlatımlar şehir efsanesine dönüşmüştür. Boğazın iki yakasında karşılıklı olarak inşa edilen camilerden birinin üzerinde güneş kavuşurken, diğesinde ayın doğması ve böylece “güneş ve ay” anlamına gelen “Mihrimah” adının sembolleştirilmesi, bazı çevrelerce mimarın aşkını ölümsüzleştirme çabası olarak yorumlanmıştır.

Düşüncemize göre, güneş ve ay ile ilgili mitolojik inanışların “mimari yapıda ritüele dönüşümü” olarak değerlendirilebilecek olan Mihrimah Sultan cami ve külliyesi, kendisini geçmiş mimarî deneyimlerin doğal varisi olarak gören ve eserlerinde Akdeniz'den Asya içlerine kadar uzanan bölgenin izdüşümlerini görebildiğimiz (Arel 1996: 27-37; Akın 1996: 27-37) Sinan gibi bir mimari dehanın, entelektüel yapısı itibariyle mitolojiye, ritüellere, kozmolojik anlayışa hiç de yabancı olmadığını gösterip kanıtlamaya yetecektir.

Türk kültürünün şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan gök ve yer-su unsurlarından güneş ve ay tasavvuruna dair anlayışın mimarideki yansıması olduğunu düşündüğümüz Mihrimah Sultan külliyelerinin sembolik anlamını açıklamaya çalıştığımız bu çalışmada düşüncelerimizi daha iyi anlatabilmek için ilk olarak Çu döneminden Osmanlıya kadar Türk kozmolojisinde bu konuyla ilgili görüşleri Emel Esin'in eserlerinden özet halinde aktarmayı düşünüyorum.

Türklerin kozmolojik anlayışına dair ilk bilgiler, Çu dönemine aittir. Eski Türkler diğer pek çok toplumda olduğu gibi kendilerini merkez olarak algılamışlar, güneş ile ayın bu merkez etrafında karşılıklı olarak döndüklerini ve 21 Mart ve 21 Eylül'de kavuştuklarına şahit olmuşlardı. Bu “ulu” güne “Kün-ay kavuştu” demekteydiler (Esin 2001:147-149). Biri gündüzü (eril), diğeri geceyi (dişi) temsil eden iki simgenin karşılaşması “iyiliğe” yoruluyor ve Çu döneminden itibaren hükümdarla ilişkilendiriliyordu. Çu hükümdarının bayrağında yer alan bu simge, aşağıda görüldüğü gibi ay ve güneştopu şeklinde bir piktogramla temsil ediliyordu.

(Esin 2001: 69)

Emel Esin'in vermiş olduğu bilgilere göre, Türkçe "görüşmek" anlamına gelen Kün-ay tabiri yani, güneş ve ayın gökyüzünde beraber görünmesi sonraki dönemlerde Farsça "mihr ü mâh" sözüyle karşılanmış, fakat yine aynı kozmolojik görüşü ifade etmek için kullanılmıştır. Bu tabir, günümüz Türk bayrağındaki ay yıldızına benzer şekilde tasvir edilmiş olmakla birlikte "töre verici mertebeye erişmek, cülus, ay ve yılbaşına" da işaret etmekteydi. Yani önemli törenler de bu günlerde yapılmaktaydı. Bu törenlerin yukarıda da ifade edildiği gibi, biri gündüzü, diğeri geceyi temsil eden iki parlaklık simgesinin bir araya geldiği zamanda yapılması bizleri Emel Esin'in "evrenselci dikotomi" olarak adlandırdığı iki ilke düşüncesine götürmektedir. Bu düşünceye göre kâinatın bütün tezahürleri gök ve yer_sub/v'un (yer-su yeryüzü) temsil ettiği birbirine zıt; fakat birbirini tamamlayan iki evrensel nefesten oluşmaktaydılar. Zıt ilkelerin bir araya gelişi de yaratılışa sebep olmakta, hayatın kendisini, özünü oluşturmaktadır. Çin-Türk kâinat düşüncesinden esinlendiği iddia edilen bir metinde (Esin 2001:23) geçen "... bu yerli göklü, dişili erkekli (ilkeler) kavuşursa, bütün canlı ve cansız, iki türlü varlık doğar" şeklindeki cümleler bizler için oldukça anlamlıdır. Yeni gün, yeni yılın başlangıcı veya "her şeyin başlangıcı" olarak da adlandırılabilir 21 Mart Nevruz günü gibi o günde gökyüzünde bir arada görülen Kün-ay da yaratılışın ya da başka bir ifadeyle kaostan kozmosa geçişin ifadesi için kullanılır olmuştur. Çu hükümdarları zamanında, yeni yılda, bir başka ifadeyle "Kün-ay" gününde, yeryüzünün sahibi ve gök tanrının temsilcisi olan hükümdar bazı ritüellerle bu kutsallığın bir parçası haline geliyordu. Kün-ay, Çularda olduğu gibi Kök Türk, Uygur ve Hakani dönemlerinde de kutsal kabul edilen bir gün olmuş ve hükümdarın tahta çıkış merasimleri bu günde gerçekleştirilmiştir. Tahta çıkan hükümdar bir keçe halı üzerinde havaya kaldırılıyor ve otağ çevresinde dokuz kez döndürülüyordu. Aya benzetilen hatunlar ise, bu törende taç giyiyor; ancak hatunlar koltukta dolaştırılıyordu. Yer ile göğün, güneş ile ayın buluşarak yaratılışın her yıl yenilenmesinin simgelendiği Kün-ay, İslamiyet'i kabul ettikten sonra da Türk kültüründe yaşamaya devam etmiştir. İslami döneme ait bir eser olan Kutadgu Bilig'de bu geleneğin izlerine rastlamaktayız. Kutadgu Bilig'de cülus töreninin yine baharın birinci ayının ilk gününde yapıldığını belirten Emel Esin, yılın ilk gününde, güneşin yıllık ve ayın aylık dönüşlerinin aynı anda başlamasına işaret olarak, Kün-ay dendiğini ve bu astrolojik simgenin beylik uğuru olduğunu dile getirmiştir. O gün tahta çıkan hükümdarın aynı zamanda kaostan kozmosa geçişi canlandırmış olduğu ve hükümdarın bu unsurlardan kut aldığı düşünülmüyordu (Esin 2001: 147-159). Bu durum, Hakani devrinden sonra da devam etmiş ve Gazneliler, Dihli ve Mısır Memlukları, Müslüman Moğol

hükümdarları, Timurlular, Selçuklular ve Osmanlılar da mihr ü mâh'ı hükümdar simgesi olarak düşünmüşlerdir. Kün ve ayın birlikte görüldüğü sikkeler, paralar bastırmışlardır (Esin 2003: 105-106).

İnsanlık tarihinde yadsınamaz bir önemi olan gökyüzü ve ona bağlı unsurlar, dinler tarihi açısından da çeşitli yönleriyle incelemeye tâbi tutulmuştur. İnanç ve pratiklerin kökenlerini sorgulayarak bu olgu ve olayların evrenselliğini açıklayan Mircea Eliade'ye göre, yeryüzündeki tarlalar, dağlar ve inşa edilen şehirler, binalar, tapınaklar vb. gökyüzünü sembolize etmektedir. Yaşadığımız dünyanın bir göksel dünyaya tekabül ettiği ve yeryüzünde uygulanan her eylemin gökyüzünde, asıl gerçekliği temsil eden göksel bir karşılığının bulunduğu Eliade tarafından belirtilmiştir (Eliade 1994:21). Bir başka şekilde ifade edecek olursak, yeryüzündeki yaşam, gökyüzündeki kutsal unsurların bir yansıması olarak kabul edilmiş ve dolayısıyla Türk hükümdarları ve ailesi Gök Tanrının yeryüzündeki temsilcileri sayılmışlardır.

Hangi medeniyet seviyesinde olursa olsun insanoğlunun hayatında bu tür inanış ve uygulamalar her zaman yer almış ve bunlar insanoğlunun hayatını derinden etkilemiştir. Köken itibariyle eski Türk inançları çerçevesinde değerlendirilebilecek olan ağaca bez bağlama ritüeli İslamiyet'in kabulünden sonra ve hatta günümüzde bile tekrarlanmakta ve bir inanç motifi olarak hâlâ yaşatılmaktadır. Başka şekilde ifade edecek olursak, mitlerin ya da yaratılışa ilişkin bazı tasavvurların çeşitli aşamalardan geçerek günümüze kadar ulaştığı ve bu inanç parçacıklarının –kökenleri çoğu kez unutulmakla birlikte- ritüeller biçiminde yaşadığı bilinmektedir. Hatta artık ritüel olarak uygulanmamasına rağmen kozmolojik tasavvur ve inanışların hikâye biçiminde yaşamaya devam ettiklerine de şahit olmaktayız (Raglan 2005:325). Zaman içerisinde Kün-ay ile ilgili inanışlardan doğan ve kişileştirilen kahramanlar ile onların maceraları sözlü ve yazılı ortam yaratıcılıklarının en önemli konularından birini teşkil etmiş ve hepimizin bildiği “Hurşit ile Mahmihri”, “Tahir ile Zühre” vb. halk hikâyeleri ile klasik edebiyatta Mihri Mah divan-mesnevilerinde alegorik olarak kullanılmışlardır (Türkmen 1974:159-164). Ancak, sembolik anlamlarıyla halk anlatılarındaki kahramanların adı olan güneş, ay veya Mihrimah, Hurşit, Zühre ya da Şems gibi ifadeler daha sonraki dönemlerde ait olduğu kültürel bağlamdan soyutlanarak farklı anlam çerçeveleri içerisine yerleştirilmiştir. Geleneğin unutulduğu zamanlarda bile devam eden bu adlandırmalar, Eliade'ye göre ilk yaratılışı hatırlatan sembolleri kullanmak suretiyle kutsala dönüşün tekrar tekrar sergilenmesinden başka bir şey değildir (Eliade 1993: 38-39). Çocuklara verilen “Günay” veya “Aygün” adlarının da bu çerçevede değerlendirilebilecek adlandırmalar olduğunu düşünüyoruz.

Mimar Sinan'ın, XVI. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan için, İstanbul Boğazı'nın iki yakasında inşa ettiği külliye, yukarıda sözünü ettiğimiz kültürel geleneğin bir ürünüdür. Mihrimah Sultan adına inşa edilen külliyelerden ilki Üsküdar'da, ikincisi ise, boğazın öteki yakasındaki Edirnekapı'dadır. Bu külliyelerin en önemli özelliği, yılın yalnızca birkaç gününde (bahar ekinoksu-yılbaşı-nevruz) güneş Üsküdar'daki Mihrimah külliyesinin iki minaresinin arasından doğarken, ayın Edirnekapı'daki Mihrimah külliyesinin üzerinden batması, akşam da Edirnekapı'daki külliye'den güneş batarken ayın Üsküdar külliyesinin üzerinde belirmesidir. Kaostan kosmosa geçişin ve yeni bir yılın başladığı bahar ayının ilk günlerinde, Mihrimah Külliyelerinin üzerinde beliren güneş ve ay, Kün-ay'ı (mihr ü mâh veya mihrimah) gökyüzünde oluşturarak "hükümdarlık kut"unu görsel bir şölen haline getirerek aslında yaratılışı, dolayısıyla "Kutsal"ı, "Tanrı"yı hatırlatmaktadır.

Mihrimah Sultanın adına yaraşır bir biçimde, mihr ü mâh'ın; yani güneş ve ayın gökyüzünde birleşmeleri ve Kün-ay olmaları, Mimar Sinan tarafından büyük bir incelik ve ustalığın ürünü olarak ölümsüzleştirilmiştir. Böylece, gökyüzündeki Kün-ay'ın (mihr ü mâh) kutsallığını yeryüzünde elinde tutan Mihrimah eski çağlardan beri süregelen bir geleneğin somut kanıtı olmuştur. Ne var ki üstün bir zekânın ve kültürel birikimin sonucu olan bu yapılarıdaki simgesel anlam, kültürel bağlamdan soyutlanarak farklı çevrelerce yeniden anlamlandırılmış, popüler bir takım anlatımların, bu anlatımlar çerçevesinde oluşturulan eserler ve belgesellerin gölgesinde kalmış, yeterince anlaşılammıştır.

Mimar Sinan'ın Mihrimah Sultan için inşa ettiği iki cami vesilesiyle aşkınlığı ölümsüzleştirdiğiyle ilgili anlatılan şehir efsanelerinin çeşitli sebeplere bağlı olarak (dizi, sinema filmi vb.) güncellenerek günümüzde bile popüler olmasını folklor ürünlerinin yeniden yorumlanıp yaşatılmasını sağlayan faaliyetler gibi yorumlayanların da olabileceğini belirtmekle birlikte kültürel bağlamdan koparılarak yapılan yorumlar konusunda titiz davranmanın da gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Kültür unsurlarını ölü birer yapıt olma durumundan kurtarmanın, yani canlı tutmanın yolunun onların sürekli kullanılmaları ve güncellenmelerine bağlı olduğunu belirten Aktulum, en etkili güncelleme yolunun ise onların başka yapıtlarda yeniden kullanıma sokulmaları, başka bir deyişle metinlerarası/göstergeler arası bir sürece katılmaları olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, bir düşünce biçimi ve kültürün sürekliliği ancak bu yolla sağlanabilir (Aktulum 2012: 9). Konuyla ilgili olarak daha önce ifade ettiğimiz iki

uygulamayı Kubilay Aktulum'un görüşlerini desteklemek amacıyla örnekleyerek konumuza dönelim: Kültür Bakanlığı tarafından 7 Haziran–1 Temmuz 2006 tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresinde sözlü kültür ürünlerini günümüz şartlarına göre işleyerek onların fonksiyonlarını devam ettirecek sanatçılara, yazarlara, senaristlere, bilgisayar programcılarına ihtiyacımızın olduğunu belirtmiş ve bu süreçle ilgili olarak iki örnek vermiştik. Birinci örneğimiz, Türk destanlarını yeniden işlenerek çocukların okuyabileceği seviyede resimli hikâyelere, romanlara dönüştürülmesi idi. Diğer örneğimiz ise, Alimcan İneyet ve Nuri Mahmut'un birlikte hazırladıkları “Naziğim” adlı operadır. “Nozugum” destanının Uygur anlatmasından Alimcan İneyet tarafından hazırlanan metin Nuri Mahmut tarafından opera olarak bestelenerek dinleyicilere sunulmuş idi (Arıkan 2008: 1-8). Hasan Kallimci adlı emekli öğretmenimiz ile diğer iki öğretim görevlisi tarafından gerçekleştirilen ürünler, kültür unsurlarının güncellenerek canlı tutulmasının en güzel ve en etkili örneklerindedir. Metinler arasındaki alışverişi, ilişkiyi belirtmek için metinlerarasılık teriminin kullanıldığını belirten Aktulum, bunun yanında bir metinle müzik eseri, mimari yapı, resim, sinema, fotoğraf vb. arasındaki ilişki ile ‘resim ile heykel’, ‘sinema ile resim’ vb. arasındaki ilişkiyi belirtmek için ise Saussure'nin ‘dil bir göstergeler dizgesidir’ tanımından yola çıkan Jacobson, Molinie, Gignoux göstergelerarasılık kavramını kullanmayı önerdiklerini belirtmektedir (Aktulum 2012: 53, 54). Bu bağlamda Mimar Sinan'ın, “Kün-ay”la ilgili tasavvurları, camiler vasıtasıyla göstergelerarası bir sürece sokarak somutlaştırdığını ifade etmek mümkündür. Kısacası, belli bir inanca dayalı gün ve ay sembollerinin mimari bir uygulamada tekrar hayat bulduğunu da söyleyebiliriz. Bu tip kozmolojik tasavvurların özellikle mimarî alanda Çulardan başlamak suretiyle pek çok Türk devletinde ve son olarak da Osmanlılarda (XII.-XVIII. yüzyıllar) kullanıldığı bilinmektedir (Esin 2006:123).

Mimar Sinan'ın Mihrimah Sultana aşkı ile ilgili olarak ileri sürülen görüşlerle ilgili olarak birkaç cümle söylememiz gerekirse, böyle bir aşkın söz konusu bile olamayacağını kesin bir dille belirtmemizde fayda vardır. Bu düşüncemizi birkaç örnekle destekleyelim:

İmparator Ferdinand'ın elçisi olarak 1554 yılında İstanbul'a gelen ve Sinan'ın eserlerinden oldukça etkilenen Augier Ghislain “kendinden önce gelenlerin ve kendisinin başarılarından kaynaklanan bir dehşet hissi yaratarak karşımızda duruyor”, diyerek tanımladığı Mimar Sinan, mimarbaşı dahi olsa Tanrının yeryüzündeki gölgesi kabul edilen Kanuni'nin yanında diğer Osmanlılar gibi sadece bir “kul”dur. Doğan Kuban'ın da ifade ettiği gibi “Kul

Allah'a ve Sultana hizmet eder, Sultana hizmet etmek de Allah'a hizmet etmenin bir parçasıdır". İslam felsefesine sadık kalmak amacıyla eserlerinde tezyinden (süslemeden) uzak duran, kendisini "Tanrının değersiz bir kulu" ve "fakir" (Kuban 1997, Ramazanoğlu 1995) diye tanıtan Mimar Sinan'ın, padişahın hayatta kalan tek kızı olmasından dolayı çok sevdiği, annesi Hürrem Sultan gibi devlet işlerine oldukça hevesli Mihrimah Sultana aşkını inşa ettiği iki cami vesilesiyle ölümsüzleştirdiği iddiası bize göre sadece iddia olarak kalacaktır.

Çu döneminden başlamak suretiyle Osmanlı İmparatorluğu'na kadar devam eden; hatta bugünkü bayrağımızda yerini aldığı düşünülen gün ve ay ile ilgili inanç ve uygulamalar Mimar Sinan'ın inşa ettiği Mihrimah Sultan Külliyyelerinde hayat bulmuştur. Üstelik bu Sinan'ın Türk kozmolojisine hâkim olduğunu gösteren tek örnek de değildir. Sözelimi, Sinan'ın ustalık eseri olan Selimiye camisinin müezzin mahfilinde yer alan çarkı felek motifi ve içinde yer aldığı kompozisyon bunun en çarpıcı örneğidir. Kün-ay ya da mihr ü mâh'ın gökyüzünde bir araya geldikleri yeni yılda, yaratılış sahnesi tekrarlanmakla birlikte, göksel kut'u elinde bulunduran Türk hükümdarı ve devleti yeryüzünde tüm ihtişamıyla hüküm sürmektedir. Mihrimah Sultanın dolayısıyla da Türk devletinin ve hükümdarının ululuğunu, görkemini ve kutsallığını yansıtan bu külliyeler, kültür tarihimizin canlı birer temsilcisi olarak, her yıl gökyüzünde tekrarlanan yeni bir yaratılış ritüeliyle ebediyet kazanmaktadır.

Kaynakça

- Akın, Günkut (1996). "Edirne Selimiye Camiindeki Müezzin Mahfili Üzerine Düşünceler". Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri. Ankara: AKM Başkanlığı Yay.
- Aktulum, Kubilay (2012). Folklor ve Metinlerarasılık, Konya: Çizgi Kitapevi.
- Arel, Ayda (1996). "Mimaride Görenek, Yenilik ve Mimar Sinan". Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri. Ankara: AKM Başkanlığı Yay.
- Arıkan, Metin (2008). "Küreselleşme ve Millî Kimlik Açısından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması". Kültür Bakanlığı VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt: VIII/2. s. 1-8.
- Eliade, Mircea (1993). Mitlerin Özellikleri. İstanbul: Simavi Yay.
- Eliade, Mircea (1994). Ebedi Dönüş Mitosu. Ankara: İmge Kitabevi.

- Esin , Emel(2001). Türk Kozmolojisine Giriş. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Esin, Emel (2003). Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Esin, Emel (2006). Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Kuban, Doğan (1997). Sinan'ın Sanatı ve Selimiye, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Raglan, Lord (2005). “Mit ve Ritüel”, (Çev: Evrim Özün Ölçer). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar-2, Ankara: Geleneksel Yay.
- Ramazanoğlu, Gözde (1995). Mimar Sinan'da Tezyinat Anlayışı Ankara:Kültür Bakanlığı Yay.
- Türkmen, Fikret (1974). “Türk Halk Hikâyelerinde Gökyüzü ile İlgili Alegoriler”. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri. Ankara.